

BILDER PÅ STEIN

En studie av helleristninger på flyttblokker i Vest-Finnmark og Nord-Troms

Mari Sofie Strifeldt Arntzen

Masteroppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Vår 2007

BILDER PÅ STEIN

En studie av helleristninger på flyttblokker i Vest-Finnmark og Nord-Troms

Mari Sofie Strifeldt Arntzen

**Masteroppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Vår 2007**

SAMMENDRAG

Denne oppgaven retter søkelyset mot helleristninger på flyttblokker i Vest-Finnmark og Nord-Troms. De ulikheter som framkommer gjennom helleristninger laget på flyttblokker og berg har fått liten oppmerksomhet. Dette til tross for åpenbare forskjeller i forhold til potensielle ristningsflaters fremtreden, størrelse og synlighet.

Jeg ønsker å få en forståelse av ristningene på de løse steinene og studere likheter og forskjeller i forhold til Altaristningene. Hovedproblemstillingen i oppgaven har vært å forstå valget av løse steiner som geologisk-materiell kontekst for helleristninger på lokaliteter utenfor Alta. Hvorfor har man på disse lokalitetene systematisk valgt å lage ristninger på steiner – også i de tilfeller der egnede bergflater har vært nært tilgjengelig? Kan de ”mikro-topografiske” kontrastene mellom stein og berg være noe av forklaringen? For å løse problemstillingen er det flere forhold som har vært nødvendig å undersøke. Som for eksempel en diskusjon av steinenes kronologi ved bruk av strandlinjedatering som primær metode, og en analyse av materialet.

Studien viser til interessante og viktige variasjoner i forhold til helleristninger som er laget på fast fjell, og det er tydelig at helleristningene på de løse steinene har hatt en annen betydning enn de på fast fjell. I lys av blant annet etnografisk materiale er det argumentert for at plasseringen av steinene, i vannkanten og nært bosetningen, kan ha hatt en rituell og spesiell betydning for de forhistoriske samfunnene. Dette til tross for at de uttrykker likheter til Alta når man ser på utformingen av blant annet motivene. Denne likheten blant ristningene kan forklares ved at man var en del av den samme kultur og har vært opptatt av de samme sosiale aspekter.

FORORD

Jeg vil her benytte sjansen å takke for all hjelp jeg har fått i forbindelse med arbeidet med denne masteroppgaven.

Jeg vil aller først og fremst rette en stor takk til min veileder Charlotte Damm, som introduserte meg for materialet og satte meg på sporet av en mulig problemstilling. Takk for alltid god veiledning og god hjelp underveis i prosessen.

Videre ønsker jeg å takke Alta Museum som har gitt meg muligheten til å arbeide med de fantastiske helleristningene i Alta. I den forbindelse vil jeg takke Karin Tansem, Heidi Johansen og Hans-Christian Søbørg for god hjelp med bilder og nyttig informasjon til denne oppgaven.

Takk til Jan Magne Gjerde for all hjelp, god faglig støtte og nyttige diskusjoner. Takk til seminarleder Bjørnar Olsen for grundige tilbakemeldinger og god faglig innspill. Til mine medstudenter på Institutt for Arkeologi, takk for det gode miljøet både faglig og sosialt. En særlig takk går til Inga for gode samtaler og avkobling over mang en kopp te (og strikkepinner) i Skippergata. Takk til Bjørn Hebba Helberg for hjelp med kalkeringer, og til Tone og Randi for rask og nøye korrekturlesning på tampen. En ekstra takk til Randi for gode GIS-ferdigheter.

Takk til min kjære familie, spesielt mamma Ann-Connie og pappa Alf-Erik for all støtte opp gjennom studiene, og for alltid å ha vist interesse. Storesøster Ingvild, takk for at du aldri er lengre unna enn en telefonsamtale. Sist, men ikke minst vil jeg takke Andreas, for alltid å ha støttet meg og for å ha gitt meg pågangsmot når jeg trengte det mest.

Tromsø 14. mai 2007

Mari Sofie S. Arntzen

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	I
FORORD.....	III
INNHOLDSFORTEGNELSE	V
TABELLISTE.....	VI
FIGURLISTE.....	VII
KAPITTEL 1.....	1
INNLEDNING.....	1
KAPITTEL 2.....	5
HELLERISTNINGER PÅ LØSE STEINER	5
2.1 Materialet	5
2.1.1 Slettnes	5
2.1.2 Gåshopen.....	9
2.1.3 Kvalsund	11
2.1.4 Isnestofte.....	13
2.1.5 Lillestraumen.....	14
2.1.6 Oppsummering	15
KAPITTEL 3.....	16
HELLERISTNINGENES ALDER.....	16
3.1 Strandlinjedatering	16
3.1.1 Slettnes	18
3.1.2 Gåshopen.....	19
3.1.3 Kvalsund	19
3.1.4 Lillestraumen.....	19
3.1.5 Kort sammendrag av dateringene.....	19
3.2 Helleristningene i Alta	22
3.2.1 Kort beskrivelse av motivene i Alta.....	26
3.3 Datering av øvrige stein	29
3.3.1 Kvalsund	29
3.3.2 Kvalsund sammenlignet med Alta	30
3.3.3 Isnestofte	31
3.3.4 Isnestofte sammenlignet med Alta	32
3.3.5 Kort sammendrag av dateringene.....	32
3.4 De strandlinjedaterte stein sammenlignet med Alta.....	33
3.4.1 Sammendrag av samtlige dateringer	36
KAPITTEL 4.....	38
TIDLIGERE FORSKNING PÅ HELLERISTNINGER I NORD-NORGE	38
4.1 Datering og tolkning	38
4.2 Flyttblokker med helleristninger	43
4.2.1 Oppsummering	45

KAPITTEL 5	46
RISTNINGER PÅ BERG OG LØSE STEIN: EN ANALYSE	46
5.1 Geologiske og topografiske aspekter ved flyttblokkene	46
5.1.2 Kort sammendrag	48
5.2 De løse steinenes motiv	49
5.2.1 Synligheten av flyttblokkenes motiv	51
5.2.2 Kort sammendrag	53
5.3 Alta	54
5.3.1 Oppsummering	55
 KAPITTEL 6.....	 58
HELLERISTNINGENES BETYDNING.....	58
6.1 Samlingsplasser og nordlige bosetningssystem	59
6.2 Den arkeologiske konteksten	61
6.3 Helleristningens budskap: motiver og symbolske relasjoner	64
6.3.1 Ristninger som uttrykk for totemiske relasjoner?	64
6.3.2 Organisering av arbeidskraft	69
6.3.3 En kort oppsummering	70
6.4 Rom og ristning: territorier, berg og stein.....	71
6.5 Landskap og helleristninger - helleristningers landskap	73
6.6 Bergkunst knyttet til en historisk-mytologisk diskurs	77
6.7 Oppsummering	83
 APPENDIKS:.....	 85
Appendiks 1. Katalog over helleristningene på de løse steinene	85
 LITTERATURLISTE	 91

TABELLISTE

Tabell 3.1: Strandlinjedateringene samt mine dateringsforlag for fasene i Alta.....	26
Tabell 3.2: Datering av øvrige stein.	32
Tabell 3.3: Oversikt over samtlige dateringer.....	36
Tabell 5.1: Oversikt over motiv fra flyttblokkene.....	51

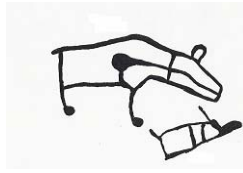
FIGURLISTE

Fig. 1.1: Finnmark og Nord-Troms	3
Fig. 2.1: Undersøkellesområdet	6
Fig. 2.2: Slettnes, SL 1	7
Fig. 2.3: Slettnes, SL 2	7
Fig. 2.4: Slettnes, SL 3. Motiv 3.1	8
Fig. 2.5: Slettnes, SL 3. Motiv 3.2	8
Fig. 2.6: Slettnes, SL 4	9
Fig. 2.7: Gåshopen, GH 1. Motiv 1.1	10
Fig. 2.8: Gåshopen, GH 1, samtlige motiv	10
Fig. 2.9: Gåshopen, GH 2	10
Fig. 2.10: Kvalsund, KS 1	11
Fig. 2.11: Kvalsund, KS 2	12
Fig. 2.12: Kvalsund, KS 3	12
Fig. 2.13: Isnestofte, IS 1	13
Fig. 2.14: Isnestofte, IS 2	14
Fig. 2.15: Isnestofte, IS 2	14
Fig. 2.16: Lillestraumen, LS 1	15
Fig. 3.1: Diagram av strandlinjedatering fra Slettnes	20
Fig. 3.2: Diagram av strandlinjedatering fra Gåshopen	20
Fig. 3.3: Diagram av strandlinjedatering fra Kvalsund, 13 moh.	21
Fig. 3.4: Diagram av strandlinjedatering fra Lillestraumen, 18 moh.	21
Fig. 3.5: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 26 moh.	23
Fig. 3.6: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 22 moh.	24
Fig. 3.7: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 17 moh.	24
Fig. 3.8 Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 12 moh.	25
Fig. 3.9: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 8 moh.	25
Fig. 3.10: Oversikt over motivinndelingene av fase I-V, Alta.	27
Fig. 5.1: Synligheten av motivene	52
Fig. 6.1: Bjørn med livslinje fra Kåfjord	66
Fig. 6.2: Kalkering av gravid bjørn, Hjemmeluft/Jiepmaluokta.	68
Fig. 6.3: Organisert fangst fra båt, New Zalavruga 8, Vyg	70
Fig. 6.4: Svaner avbildet ved kvartsåre. Leiknes, Nordland fylke	75
Fig. 6.5: Sonen mellom hav og land. Hjemmeluft/Jiepmaluokta, Alta Kommune	81

Forsidebilde: Lillestraumen, høst 2005 (Foto: Mari Sofie S. Arntzen).

Kapittel 1

INNLEDNING

Helleristningsfeltene i Alta kommune er godt kjent i steinalderforskningen i Skandinavia, og imponerer stadig flere med sitt store antall ristninger fordelt på store områder. Det kanskje mest imponerende er de fascinerende scenene som utspilles på store bergflater. Feltene i Alta har lenge vært tolket som et samlingssted for grupper både fra kyst og innland, og det har vært fremholdt at dette var en lokalitet hvor også andre sosiale og rituelle aktiviteter tok form (se for eksempel Andreassen 1985, Hood 1988, Helskog 1988).

Bergkunst oppstår i forskjellige tidsperioder og i varierende former; som malerier i huler og på steinvegger, slipt eller hugd i fast fjell eller berg, eller som denne oppgaven skal omhandle, *hugde helleristninger på løse steiner*. Denne mangfoldigheten kommer altså ikke bare til uttrykk gjennom ulike stilarter og motivvalg, men også gjennom den geologiskmaterielle konteksten som bergkunsten inngår i. Dette har vært påpekt ofte i forbindelse med hulemaleriene i Nordland og Nord-Trøndelag (Hesjedal 1994, Bjerck 1995), der forskjellen til helleristningene som ligger fremme i dagen er åpenbar. Langt mindre oppmerksomhet har det vært på de ulikheter som framkommer gjennom helleristninger laget på flyttblokker og berg. Likevel vil en med et raskt blikk kunne avdekke åpenbare ”mikro-topografiske” forskjeller i forhold til potensielle ristningsflaters framtredden, størrelse og synlighet. De løse steinene, eller flyttblokkene om man vil, skiller seg klart ut fra en bergflate; de er i sin ”natur” mer flerdimensjonale, hvor ofte bare deler av steinens flater kan sees samtidig. Det vil følgelig være rimelig å anta at både valg av steiner som ristningsmedium, ristningenes plassering på steinen, samt figurenes utforming, ikke er et resultat av tilfeldigheter.

En flyttblokk kjennetegnes som en større stein eller blokk som er flyttet av isen eller andre naturlige prosesser. Den geologiske definisjonen innebærer at steinen er flyttet av isen fra sitt opprinnelige sted i berggrunnen, men her er det tilstrekkelig at den er flyttbar, det vil si, ligger løst på bakken. Slike steiner er gjerne avrundet i formen som følge av å ha vært flyttet og slipt av isen under siste istid. I noen tilfeller kan overflaten også ha blitt glattet til som følge av vannrulling, noe som selvsagt primært omfatter strandnære stein. I gjennomgangen av

materialet ble motivene delt i hvilken huggingsteknikk som var benyttet. Det skilles mellom når motivets kropp er fullt uthugget, og når motivets kropp er hugd ut i omriss (konturhugd).

Helleristninger på løse steiner har vært dokumentert tilbake til 1938, først i en artikkel av Gutorm Gjessing, men har ikke vært viet noen spesiell oppmerksomhet i helleristningsforskningen. Da helleristningsfeltene i Alta ble oppdaget på begynnelsen av 1970-tallet, førte dette til økt interesse for og forskning på helleristninger i Nord-Norge. Som vi skal se i kapittel 4, ledet ikke dette til et større fokus på de helleristningene man fant på flyttblokker og løse stein i Vest-Finnmark. Det kan heller virke som om disse uttrykkene ble stilt i skyggen av all oppmerksomheten som ble den massive bergkunsten i Alta til del.

Forskjellen mellom ristninger på fast fjell og løse steiner, og det noe ensidige fokuset mot førstnevnte kategori innenfor nordnorsk helleristningsforskning, kom tidlig til å vekke min interesse. Jeg fant det meget tankevekkende at det eksisterer helleristninger både på løse steiner og fast fjell innenfor et lite geografisk område, og at stein synes valgt også i tilfeller der det eksisterer egnete bergflater. Jeg mener følgelig at de løse steinene fortjener en større oppmerksomhet enn det de har fått til nå, og at de representerer særlige utfordringer i forhold til forskning på øvrige ristninger. Temaet for min masteroppgave ble derfor, nær sagt selvfølgelig, helleristninger på løse steiner i Vest-Finnmark og Nord-Troms (se oversiktskart, fig. 1.1). Jeg ønsker å få en forståelse av ristningene på de løse steinene og studere likheter og forskjeller i forhold til Altaristningene. Hovedproblemstillingen er å forstå valget av løse steiner som geologisk-materiell kontekst for helleristninger på lokaliteter utenfor Alta. Hvorfor har man på disse lokalitetene systematisk valgt å lage ristningene på stein – også i de tilfeller der egnete bergflater var nært tilgjengelig? Kan de ”mikro-topografiske” kontrastene mellom stein og berg være noe av forklaringen?

For å løse problemstillingen og svare på disse spørsmål er det flere forhold som er nødvendig å undersøke. Den videre framstillingen er strukturert med dette for øyet. Kapittel 2 gir en presentasjon av de løse steinene som oppgaven omhandler. Det er gjennomført en systematisk katalogisering av motivene på hver stein, hvor relevant informasjon blir presentert (se appendiks 1). Steinenes kronologi diskuteres i kapittel 3, og her har jeg valgt strandlinjedatering som primær metode. For de steinene som ikke har dokumentert funnsted, sammenlignes ristningene med motiv fra de strandlinjedaterte steinene, samt med ristningskronologien utarbeidet for Alta. De store helleristningsfeltene i Alta er en viktig

kontrast til de løse steinene, og det er følgelig av interesse å finne ut *om*, og i tilfelle når, de har utgjort kronologisk parallelle ristningspraksiser.

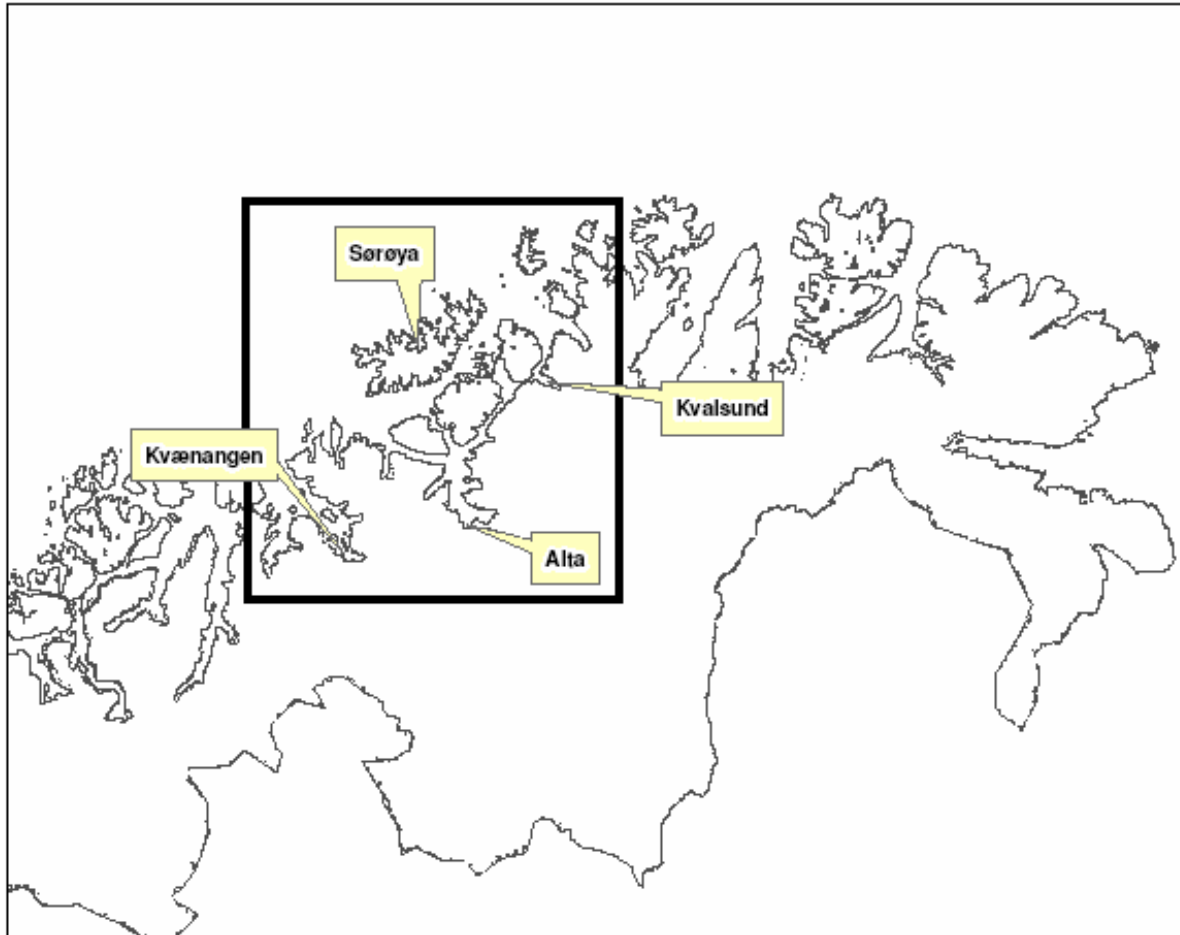

Fig. 1.1: Finnmark og Nord-Troms (Undersøkelsesområdet markert).

En kort presentasjon av tidligere forskning på helleristninger i Nord-Norge presenteres i kapittel 4. Her vil jeg også nærme meg den forskning som er gjort på de løse steinene. Det er i denne sammenhengen interessant å belyse også det som *ikke* er skrevet om dem. Dette fordi det er viktig å presisere hvilke spørsmål og synspunkt som mangler, men som kan være viktig for en forståelse av ristningene på flyttblokkene.

Analysen av materialet utføres i kapittel 5. Her fokuseres det på flyttblokkenes plassering i terrenget, i forhold til tufter, boplasser, og i forhold til egnete ristningsflater på fast berg eller fjell. Her ser jeg også på eventuell motivvariasjon og andre forskjeller mellom ristningene på steinene og de som finnes på fast fjell i Alta, og hva disse forskjellene i så fall består av.

For å forstå hvorfor man har valgt å lage ristninger på steiner framfor berg på lokalitetene i mitt geografiske område, kreves det nye drøftinger. I kapittel 6 presenteres ulike tolkningsperspektiv som er viktige å få frem. Mange av ristningene på flyttblokkene har jeg i denne oppgaven datert til den tidligste fasen i yngre steinalder. Jeg vil derfor først forsøke å få et innblikk i bosetningsmønstre og lokalitetstyper ved jakt- og fangstsamfunnene i denne periode. Dette også på grunn av antagelsen om Altas spesielle rolle som en antatt samlingslokalitet, og som en helt annen type lokalitet enn de hvor ristningene på flyttblokkene finnes.

Videre fokuseres det på helleristningenes budskap i forhold til motiv og motivvalg. Slike perspektiv, der motivene og deres symbolske betydning vektlegges (ofte med utgangspunkt i etnografisk materiale), har vært fremtredende i tidligere tolkningsforslag for nordnorske helleristninger.

Som et alternativ til dette ønsker jeg å legge vekt på ristningene som en del av en større materialitet med fokus på rom, landskap og materie. De løse steinene og ristningenes betydning innenfor en større samfunnskontekst belyses, og fokuset rettes mot steinenes form. Oppgaven avsluttes med fokus på bergkunst som knyttes til en historisk-mytologisk diskurs. Her er steinenes plassering i tilknytning til tufter og bosetningsområder tankevekkende. Også lokaliseringen i forhold til vannkanten og den kosmologiske stratigrafien, er et viktig tolkningsperspektiv for en forståelse av ristninger på løse stein.

Kapittel 2

HELLERISTNINGER PÅ LØSE STEINER

I dette kapitlet publiseres det arkeologiske materialet fra tolv flyttblokker med helleristninger lokalisert i Vest-Finnmark og Nord-Troms (fig. 2.1). Flyttblokkene som er funnet i Vest-Finnmark ligger spredt utover Altafjorden, på Isnestofte, sørsiden av Sørøya og i Kvalsund. Seks steiner er fra Sørøya, fire fra Slettnes, og to fra Gåshopen. I Kvalsund er det tre steiner og to på Isnestofte. Den siste steinen er funnet på Lillestraumen som ligger i Kvænangen i Nord-Troms.

Det arkeologiske materialet vil bli presentert geografisk, først Sørøya og deretter Kvalsund, Isnestofte og til slutt Lillestraumen. Flyttblokkene beskrives etter funnsted, dokumentasjon om strandgrus og vannslitasje. Til slutt kommer en kort beskrivelse av steinens motiv og annen relevant informasjon.

2.1 Materialet

2.1.1 Slettnes

I forbindelse med utgravning på Slettnes, Sørøya, Hammerfest Kommune, i 1991-1992 ble det funnet fire flyttblokker med helleristninger på felt IVB. De varierte i størrelse fra den største som var 1,50 m lang til den minste som var rundt 50 cm. Steinene lå fra 11,8 til 12,5 meter over havet (se SL 1-4 i Appendiks). Steinene fra Slettnes ble funnet i nærheten av to tufter som ble datert til 3950-3650 f.Kr. Flere av steinene var helt eller delvis dekket av strandgrus avsatt under tapestransgresjon og mange av ristningene på steinene har vært utsatt for vannslitasje (Hesjedal m.fl. 1996:75-83).

Det ble også funnet to andre steinblokker på Slettnes. Den ene hadde huggespor og ristningene som besto av en strek og tre mindre hoggemerker. Den andre steinen var av en helt annen og bløtere bergart og tydingen av ristningene var svært vanskelig. De fleste motivene var svært fragmentariske eller utvasket, kun et bjørnemotiv lot seg identifisere. Den sistnevnte steinen ble under utgravning fjernet fra sin opprinnelige posisjon. Begge steinene

blir ikke tatt med i analysen på grunn av manglende dokumentasjon (Hesjedal m.fl. 1996:77,81-82).

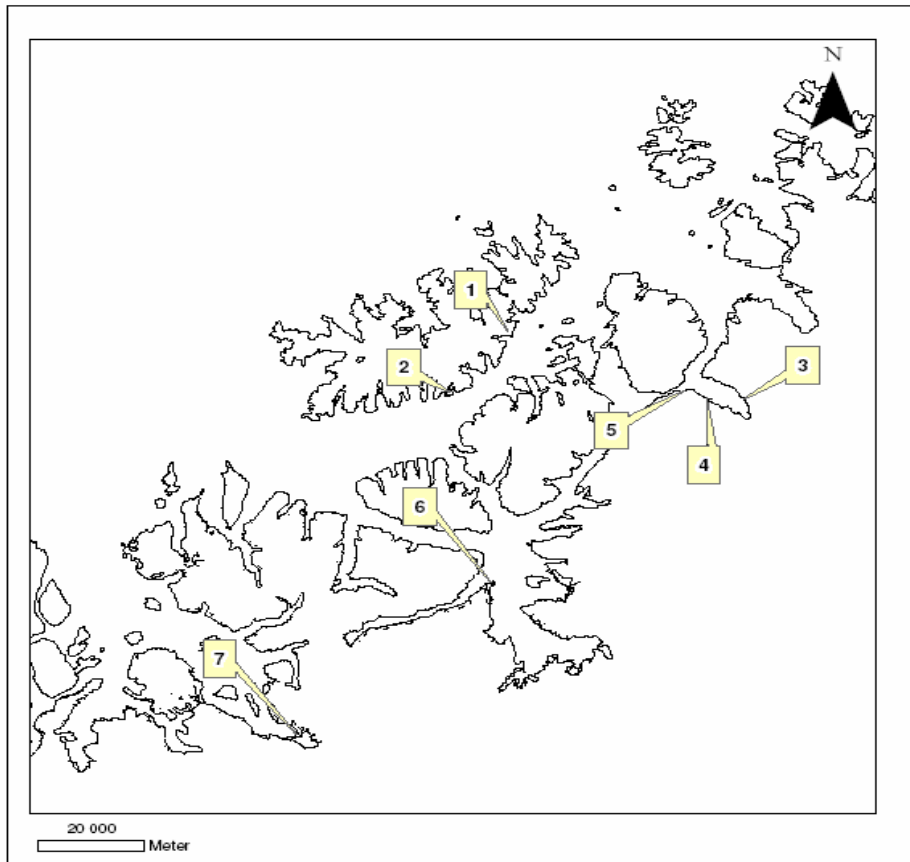

Fig. 2.1: Undersøkellesområdet. 1. Slettnes, Sørøya. 2. Gåshopen, Sørøya. 3. Stokkeberg, Kvalsund. 4. Leirbukt, Kvalsund. 5. Kvalsundvn. 204, Kvalsund. 6. Isnestofen, Alta. 7. Lillestraumen, Kvænangen.

SL 1 (fig. 2.2) ble funnet i området nord for felt F 37, var delvis dekket av strandgrus og noen av ristningene var vannslitte. Motivene er; en båt med elghode, en elghodestokk, et naturtro reinmotiv med stort gevir, et slangelignende motiv og to halve rein- eller elgmotiv. Det er i tillegg to motiv som ligner båter, men de er vanskelig å artsbestemme. Steinen har både ristninger som er konturhugde og uthugde. Steinen er 1,43 meter lang og 1 meter bred. SL 2 (fig. 2.3) lå 24,5 meter øst-sørøst for SL 1, og var fullstendig dekket av strandgrus. Den har ristninger på flere høydenivåer, og de som ligger lavest på steinen er vannslitte. De øverste og de som er på den siden av steinen som vender bort fra vannet har ikke vært utsatt for vannslitasje. Motivene på steinen er blant annet elg-, bjørn- og menneskemotiv. Ett menneskemotivet er avbildet med tre linjer som går igjennom motivet. Det er også avbildet motiv av fugl og det er detaljerte fotavtrykk av bjørn på steinen. Det er også avbildet en elghodestokk. Det er to avbildninger av elg, det ene motivet av elg og et bjørnemotiv har

kroppsdekor. Det siste elgmotivet har man benyttet forvittringer i steinen til å forme dyrets kropp. Det er en stor båt med elghode på SL 2, og også mulige motiv av rev eller hund. Ristningene er både konturhugd og uthugd, og steinen er 1,2 meter lang og 1,7 meter bred (Damm m.fl. 1993:70-72,92-99., Hesjedal m.fl.1993:75-82, Hesjedal m.fl. 1996:76-79).

Fig. 2.2: Slettnes, SL 1 (Hesjedal m.fl. 1996:76).

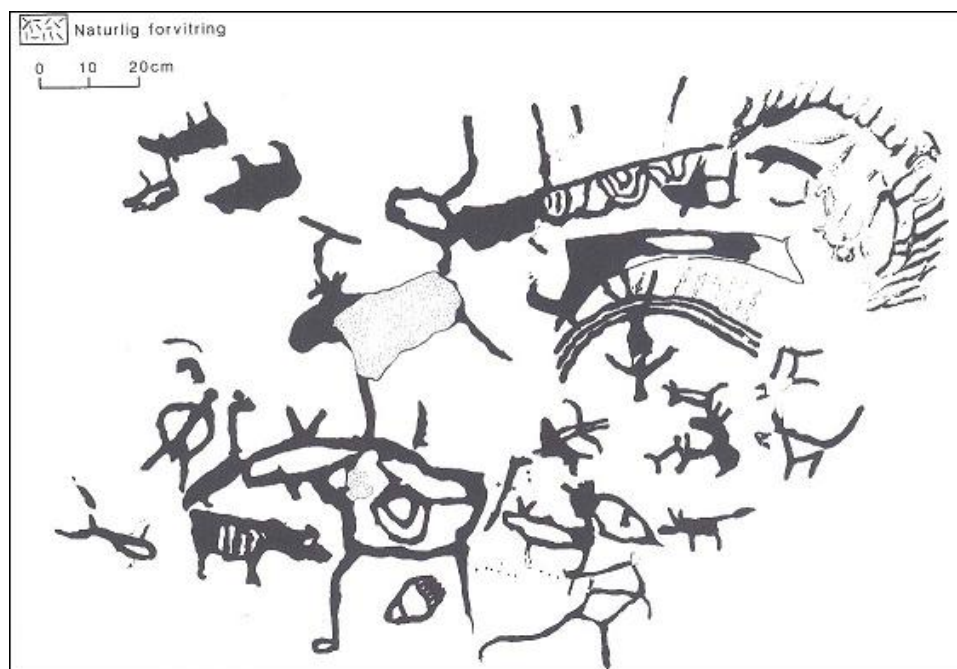

Fig. 2.3: Slettnes, SL 2 (Hesjedal m.fl. 1996:79).

SL 3 (fig. 2.4 og 2.5) ble funnet 3 meter øst for SL 2 og var fullstendig dekket med strandgrus. Steinen har ristninger som er vannslitte men som fremtrer rimelig tydelig. Denne steinen har kun to motiv, et reinmotiv med stort gevir og et mulig elgmotiv som har et mindre foroverbøyd gevir. SL 3 er den minste av de fire steinene som er funnet på Slettnes og er ca 50 cm land. Begge motivene er konturhugd. SL 4 (fig. 2.6) lå 12 meter lengre øst for SL 3, og

den eneste som ikke var dekket av strandgrus. Ristningene er veldig utydelige og har vært svært utsatt for vannslitasje. De motivene som er i bakkant av steinen er noenlunde bedre bevart. På SL 4 er det to motiv av mulige fugler og detaljerte fotavtrykk av bjørn. Man finner også motiv av bjørner, og rein- og elgmotiv, og båter med elghode. Denne steinen har flest ristninger med kroppsdekor og det er flere som er naturtro med blant annet nakkekuler. Dette er tydelig på for eksempel elg-, rein- og bjørnemotivet. Det er også avbildning av en mulig t-formet gjenstand, samt fuglemotiver. Ristningene er på denne steinen både konturhugd og uthugd og steinen er 1,5 meter lang (Hesjedal m.fl.1993:75-82, Hesjedal m.fl. 1996:79-81).

Fig. 2.4: Slettnes, SL 3, motiv 3.1 (Hesjedal 1993:28).

Fig. 2.5: Slettnes, SL 3, motiv 3.2 (Foto: Jan Magne Gjerde).

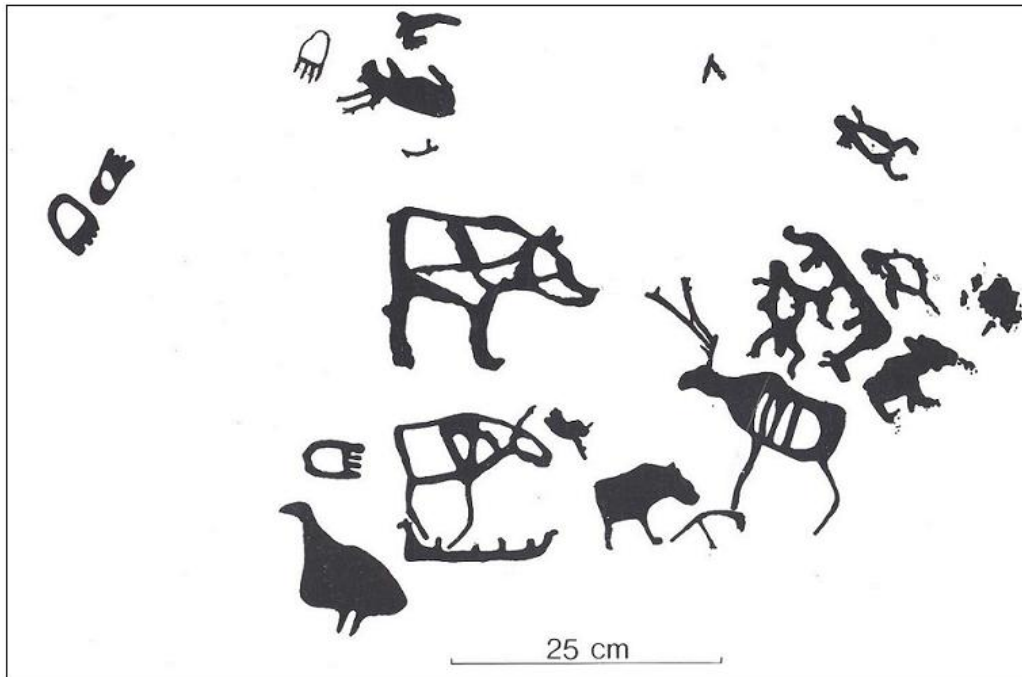
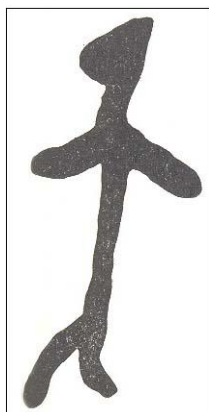

Fig. 2.6: Slettnes, SL 4 (Hesjedal m.fl. 1996:81).

2.1.2 Gåshopen

Det er to flyttblokker med helleristninger fra Gåshopen på Sørøya, Hammerfest Kommune (se GH 1 og 2 i Appendiks). Det er ingen opplysning om steinene var dekket av strandgrus eller ikke, eller om ristningene er vannslitte. Steinene lå 1,5 kilometer fra kysten, 4 meter over havet og 2,5 meter fra hverandre. GH 1 (fig. 2.7 og 2.8) har et menneskemotiv, to båter med mennesker i, en mulig fugl og ett motiv som er vanskelig å artsbestemme. Båtene ligger nært hverandre med en linje som går mellom dem, og det ser ut som om båtene er fast i hverandre. Menneskemotivet som står alene og de seks menneskene som er i den største båten har alle hodene vendt mot venstre. Motivet som står lengst bak i båten, har hodet vendt til høyre og mot den andre båten. Noen har to armer, andre har en. Noen har også markering av våpen eller fallos. Fremst i båten er det et motiv som kan være et menneske, men også er tolket som en hund. Den andre båten er mindre med en lengde på 22 cm. Menneskemotivene vender hodene mot høyre og har som menneskene i den største båten armer og markering av våpen. Over båtene er et motiv som er vanskelig å identifisere. Til høyre, over båten er det et motiv som har to utstrakte sidestrekke og to utstrakte streker bak. Steinen er 66 cm x 78 cm (Simonsen 1955:14, 1958:48-49,50-51 P1-XXIV, P1.XXV, P1.LX). Jeg synes det sistnevnte motivet ligner på en fugl, muligens en svale, eller en teist. Motivene er både konturhugde og uthugde.

Den andre steinen er Gåshopen II, GH 2 (fig. 2.9). Denne er 2,4 meter lengre fra kysten enn Gåshopen I. På denne steinen er det kun ett motiv, med en sirkel med linjer trukket inni og er konturhugd (Simonsen 1958:51, P1.XXVI, P1.LX, 1991:164). Motivene fra Gåshopen er noe annerledes i utseende og utforming enn de andre flyttblokkene med helleristninger som oppgaven omhandler.

Fig. 2.7: Gåshopen, GH 1. Motiv 1.1(Simonsen 1958:P1.LX).

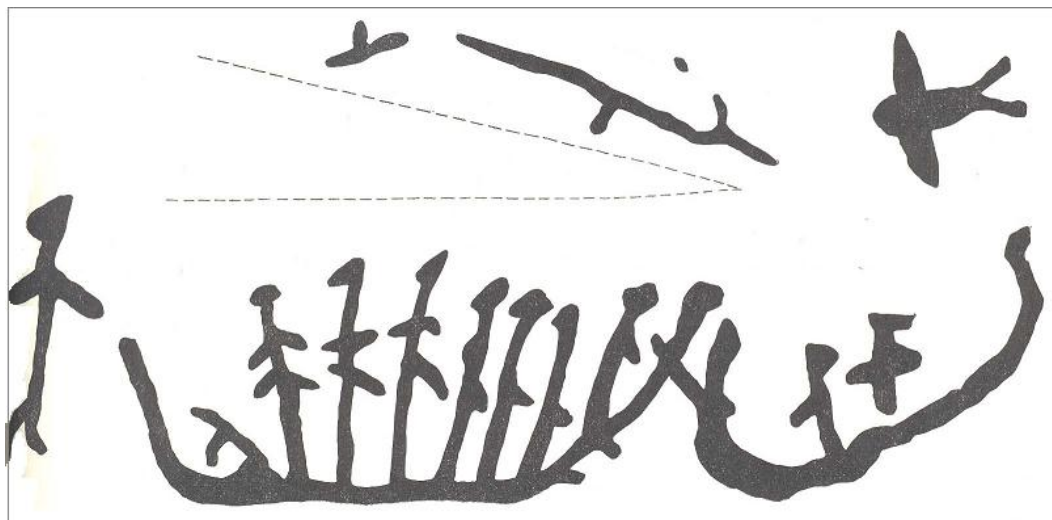

Fig. 2.8: Gåshopen, GH 1, samtlige motiv (Simonsen 1958:P1. LX).

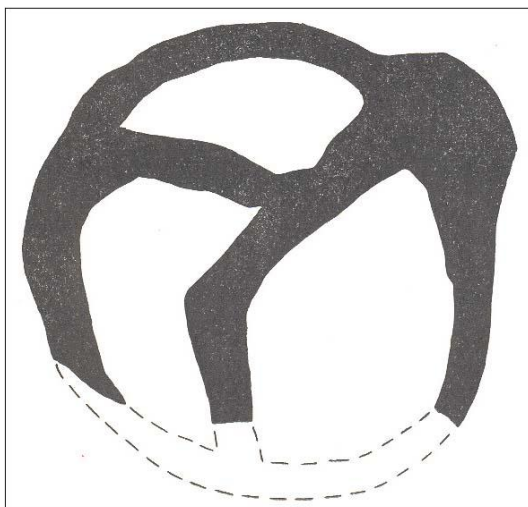
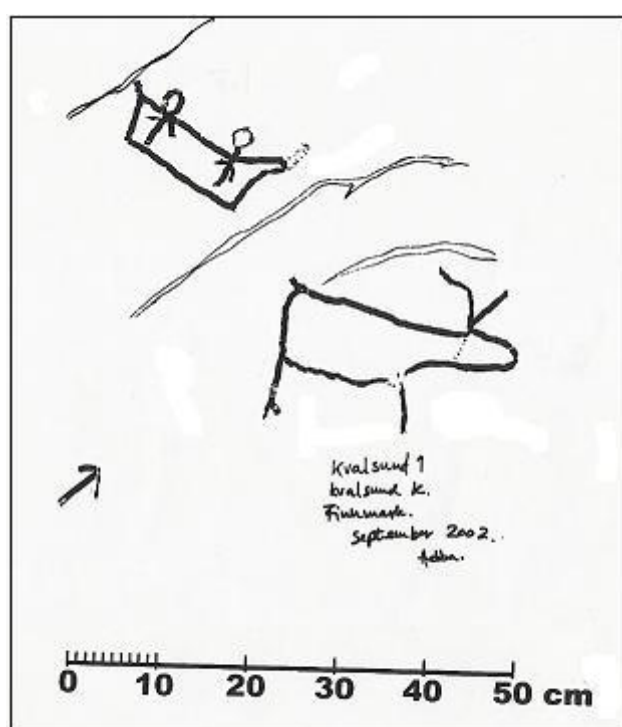

Fig. 2.9: Gåshopen, GH 2 (Simonsen 1958:P1. LX).

2.1.3 Kvalsund

Simonsen skriver om en flyttblokk fra Fæg fjord som ligger omtrent midt mellom fjordbunnen og tettstedet Kvalsund. Simonsen identifiserer en rein og noen utydelige linjer på denne steinen og han setter videre spørsmålsteget om de er ekte (Simonsen 1991:153). Denne er det ikke mulig å få kalkeringer av og jeg har derfor valgt å utelukke den fra analysen. Analysen inneholder informasjon fra tre flyttblokker med helleristninger fra Kvalsund, motivene domineres av rein- og mulige elgmotiv (se KS 1-3 i Appendiks).

KS 1 (fig. 2.10) er funnet i Kvalsund Kommune, på Repparfjordens østside på gården

Stokkeberg. Den har blitt omtalt i eldre litteratur som Stokkebergsteinen. Steinen ble sprengt i tre deler under veiarbeid, og ble senere restaurert. Det er ingen informasjon om den var dekket med strandgrus og det er ingen tydelig vannslitasje på steinen eller motivene. På steinen er det to konturhugde motiver, én båt med to mennesker i, og en rein eller elg med gevir (Simonsen 1991:154). Steinen ligger i dag i helleristningsparken i Kvalsund. Det er ikke dokumentert nøyaktig funnsted eller steinens størrelse.

Fig. 2.10: Kvalsund, KS 1 (Kalkering: Bjørn Hebba Helberg 2002).

Leirbukt ligger på sydsiden av Repparfjorden. Her i området skulle veien forbedres i 1922 og en stor stein (KS 2) ble da avdekket (fig. 2.11). Steinen ble liggende på sin funnplass til ristningene ble oppdaget av Gustav Hagemann i 1938 (Simonsen 1958:53). Steinen har vært dekket av 35 cm torv og sto direkte på leirbunnen (Gjessing 1938:138, Simonsen 1955:53). Det er ingen informasjon om steinen var dekket med strandgrus. Simonsen skriver at det nederste motivet, som er en båt, ser ut til å være mer vannslipt enn den lengre oppe. Selve steinen er vannslitt, men minst ved toppen (Simonsen 1955:14, 1958:53-55 P1.XXVII, P1.LXI).

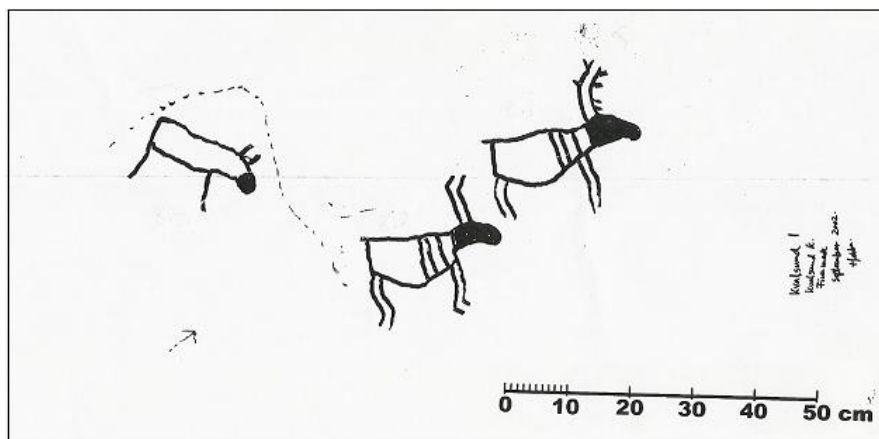
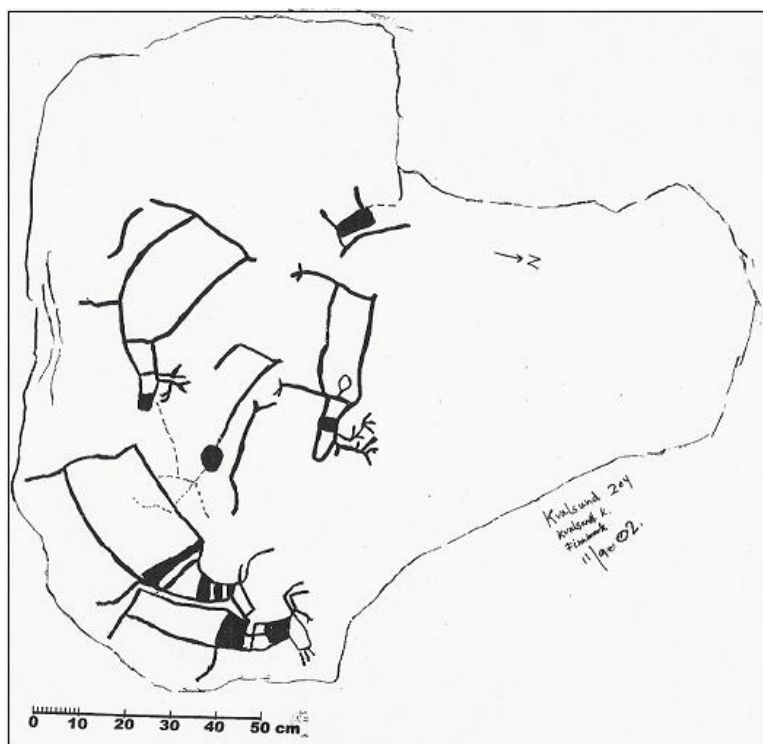

Fig. 2.11: Kvalsund, KS 2 (Kalkering: Bjørn Hebba Helberg 2002).

Nederste motiv, en liten båt, ligger rundt 13,5 moh (Gjessing 1938:138). KS 2 har tre dyremotiv, to av dem har gevir, uthugd hode og tverrlinjer over kroppen. De er også avbildet med fire bein. Den siste har ører eller et lite gevir og uthugd mule. Steinen er ca 1,5 meter høy, 1,5 meter i diameter (Simonsen 1955:14, 1958:53-55 P1.XXVII, P1.LXI). De to reinmotivene er noenlunde naturtro, med tydelige gevir. Steinen er i eldre litteratur kalt Leirbukt og det er kalkert en liten båt nederst på steinen. Båten er ikke avmerket i kalkeringer jeg har fra 2002. Motivene er konturhugd men har områder på motivet som er uthugd.

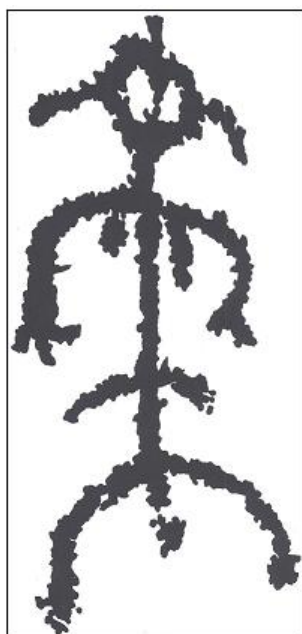
KS 3 (fig. 2.12) ligger i dag i en hage i Kvalsundveien 204, Kvalsund Kommune, og ligger ikke på dens opprinnelige funnsted. Det er ingen informasjon om ristningene er vannslitte. Steinen har vært flyttet ned i fjærasonen i perioden mellom 1966 til 1972 og har tydelig vannslitasje (Helskog 1977:6-8).

Fig. 2.12: Kvalsund, KS 3 (Kalkering: Bjørn Hebba Helberg 2002).

Det kan ha skjedd under oppholdet i fjæra, men mest sannsynlig har slitasjen oppstått når den har ligget i vannsonen i forhistorisk tid. Steinen er 1,3 meter høy og 1,3 meter bred (Helskog 1977:6-8). Siden steinen er flyttet på, er det ikke informasjon om den var dekket av strandgrus. KS 3 har flest ristninger av steinene fra Kvalsund, med fire reinmotiv og et halvt dyr. Alle dyrene har områder på kroppen som er uthugd og alle har kroppsdekor. Motivene er litt ”firkantede” i formen og er konturhugde.

2.1.4 Isnestofte

Det er funnet to flyttblokker med helleristninger på Isnestofte i Alta Kommune. IS 1 også

kalt ”Pippi steinen” og IS 2 (se IS 1 og 2 i Appendiks). IS 1 (fig. 2.13) ble funnet på Langnes et par kilometer mot sør langs E6 (Simonsen 1991:146). Steinen er ca 47 cm i tverrmål, og har én ristning som viser et menneskemotiv. Motivet har individuelle trekk som blant annet fingrer, bryster og mulig hår, og er konturhugd.

IS 2 (fig. 2.14, 2.15) er funnet på Langnesholmen, og har vært flyttet på grunn av rydding av potetåker. Derfor er det vanskelig å vite nøyaktig funnsted, men da ristningene ble funnet lå den på rundt 20 moh. For IS 1 er det lite informasjon om hvordan den var plassert i terrenget, men er funnet 4 km mot sør for IS 2 (mot Alta) og i nærheten av E6 (Simonsen 1991:146, Sjøborg, pers. med).

Fig. 2.13: Isnestofte, IS 1
(Simonsen 2000:48).

Man vet ikke om steinene har vært dekket av strandgrus, og det er ingen tydelig vannslitasje på noen av motivene. IS 2 har 9 motiv, to menneskemotiv, én båt, og fem dyremotiv. To av dyremotivene har kroppsdekor og er trolig rein, de tre resterende dyremotiv er vanskelig å artsbestemme. Under det ene menneskemotivet er det avbildet en båt. Menneskemotivene har lange og tynne kropper som er markert med kun en linje. Motivene har like stillinger på armene, som er i en bueform, og har som menneskemotivet på IS 1 en forlengelse av kroppslinja. Steinen er ca 57 cm bred, alle ristningene er stiliserte og konturhugd.

Fig. 2.14: Isnestoften, IS 2 (Foto: Mari S. Arntzen).

Fig. 2.15: Isnestoften, IS 2 (Foto: Jon Arne Wilhelmsen).

2.1.5 Lillestraumen

I Kvænangsbotn i Kvæningen Kommune er det én flyttblokk med helleristninger som ligger i en stor bukt innenfor selve strømmen (se LS 1 i Appendiks). 10-12 meter bak steinen ligger det 30 hustuffer, delvis i to rader langs daværende strand. Steinen ligger på ca 18 moh., og er ikke dekket av strandgrus. Den ligger åpent i landskapet. Etter befaring høst 2005 var det tydelig at steinen mest sannsynlig har ligget i flomålet, slik at sjøen har vært i kontakt med ristningene ved flo sjø og landvind. Det er ikke noe tydelig vannslitasje på helleristningene.

Det er to motiv på steinen (fig. 2.16), den ene er en stor bjørn. Den har naturtro utseende med karakteristiske trekk som dyret også har i vikeligheten. Blant annet tydelig nakkekule og et

tydelig øre. Bjørnen har en linje som strekker seg fra munnen og inn i kroppen, linjen ender i magen hvor det er en uthugd sirkel. Videre fra sirkelen går det en linje ned og ut av magen. Potene er formet som sirkelmotiver. Det andre motivet er et mindre dyr, en mulig elg eller en rein som er vanskeligere å artsbestemme. Motivets hode er uthugd og har to tverrlinjer over kroppen, og har ikke samme kroppsfasong som bjørnen. Steinen er 2 meter på det lengste og 1,4 meter i bredden.

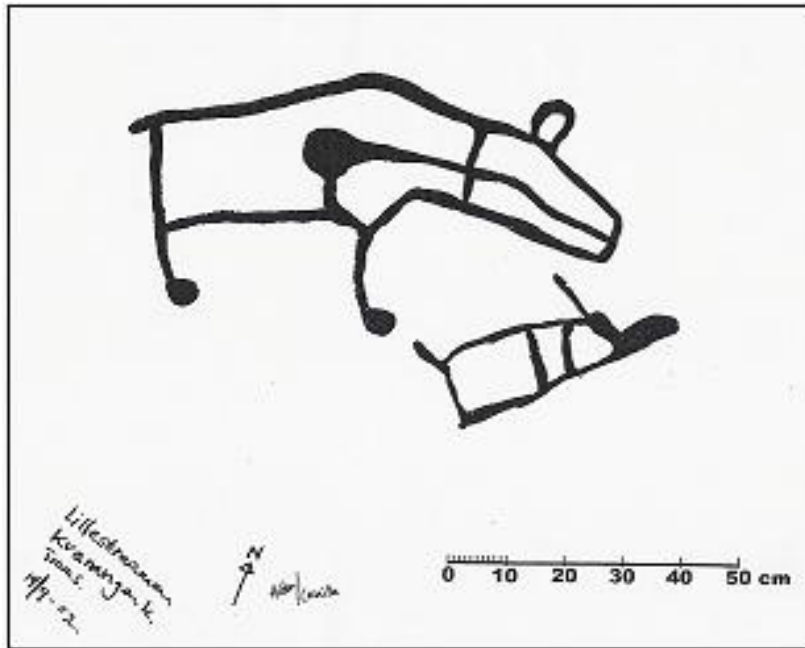

Fig. 2.16: Lillestraumen, LS 1 (Kalkering: Bjørn Hebba Helberg 2002).

2.1.6 Oppsummering

Steinene er funnet innenfor et mindre geografisk område. Fra Vest-Finnmark er Isnestofen, Slettnes, Gåshopen, og Kvalsund, og Lillestraumen er lokalisert i Nord-Troms. Det er totalt 12 steiner og de varierer i lengde fra omtrent 50 cm til 2 meter. Seks av ristningene har vannslitasje og fire av steinene var dekket av jord/strandgrus. Motiver av rein og/eller elg ser ut til å være oftest avbildet, deretter følger motiver av båt. Andre ristninger som er laget på de løse steinene er blant annet elger, bjørner, fugler og mennesker.

Kapittel 3

HELLERISTNINGENES ALDER

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på dateringene til de helleristningene vi finner på flyttblokker. I første del av kapitlet dateres de steinene som har funnsted dokumentert og som er mulig å datere ved hjelp av strandlinjedatering. Jeg vil også se nærmere på kronologien som er utviklet for Alta.

I andre del av kapitlet vil jeg forsøke å datere de øvrige steinene, primært ved å sammenligne dem med helleristningsfeltene i Alta. Ristningene i Alta dateres også ved hjelp av strandlinjedatering, og det store antallet motiver i ulike høydenivåer har gjort det mulig å utarbeide en kronologi som tar hensyn til blant annet motiv- og stilistisk variasjon. Kronologien for Alta (se blant annet Helskog 1988, 2000) kan derfor være til hjelp for å datere steinene der eksakt funnsted mangler.

3.1 Strandlinjedatering

Det er problematisk å datere helleristninger, men det er strandlinjemetoden som i nyere tid har vært den mest anvendte for datering av helleristninger i Nord-Norge. Strandlinjedatering har vært brukt i Skandinavia fra begynnelsen av 1900 tallet, og det har vært diskusjoner omkring datering av helleristninger siden fagets oppstart. Spesielt norske arkeologer fant tidlig metoden nyttig, men det var også skepsis. Denne dateringsformen kan også brukes i andre områder med landhevning, for eksempel Nord-Amerika (Sognnes 2003:189).

Kunnskap om tidsforløpet av strandforskyvningen i landsdelen har vært og er et nyttig redskap når man er på leting etter forminner, som båtplasser, helleristninger og annen aktivitet ved strandkanten. Man forutsetter da at det man vil datere faktisk lå nær strandlinjen (Møller 1996:6).

Daterer man de forhistoriske strandlinjene som ristningene har ligget ved, kan man finne en maksimumsalder på helleristningene. Man får da en datering som viser at de ikke kan være eldre enn den strandlinjen de ligger på, men de kan selvsagt være yngre. Hesjedal fremholder

at forholdene mellom landheving og havstigning etter siste istid kan i noen områder gi spesielle utslag, blant annet på kysten av Vest-Finnmark. Havstigningen i atlantisk tid var i disse områdene større enn landhevningen og medførte at tidligere tørrlagte landområder på nytt ble oversvømte. Da denne store havstigningen nådde sitt maksimum for ca 6000 år siden, la den opp mye strandgrus, og det er denne grusen man tror at helleristningene på Slettnes er dekket av (Hesjedal 1993:32).

Det er flere problemer og usikkerheter med selve strandlinjedateringen. Blant annet å fremskaffe nok daterbare prøver som med nødvendig sikkerhet kan knyttes til det samtidige havnivået. Det er også usikkerheter med rekonstruksjonen av havflater. Sammenlagt gir strandlinjemetoden grove holdepunkter på høydeforhold, alder for strandnær bosetning og aktiviteter over de siste 11 til 12 000 år i Nord-Norge (Møller 1996:12).

Et forhold som kan tas til inntekt for at helleristningene faktisk ble laget nær strandsonen er at stein- og bergflatene her vil være fri for lavvekst. De vil være glatte og innbydende- kanskje tidvis oversvømte- og være naturlige steder for å lage denne type bergkunst. Flere av steinene og helleristningene har vannslitasje på grunn av at de har ligget nært vann. Finner man vannslitasje på selve helleristningene betyr dette at de har ligget i vannsonen *etter* at ristningene ble laget. Funn av vannslitasje gjør det lettere å datere helleristningene ved å bruke strandlinjedatering. Et problem dukker opp når steinen har vært flyttet og man ikke vet eksakt hvor den opprinnelig lå. Datering ved hjelp av strandlinje blir da umulig og man må forsøke å bruke andre metoder for å fastslå ristningenes alder.

For å forklare hvordan jeg daterer steinene vil jeg legge frem et eksempel. Jeg bruker programmet Sealevel (Versjon 3.51, 1998) for å datere SL1 og de andre steinene, og får her isobase 11. Ved 12 moh. på Slettnes får jeg en datering på 5800BP ukalibrert. Jeg bruker deretter Oxcal (Versjon 3.10) for å kalibrere datering. Det brukes et standardavvik på +/- 100 fordi dette gir et større slingringsmonn. Kalibrert får jeg en datering på 4900-4400 f.Kr. og bruker to sigma avvik, da strandlinjedatering medfører store usikkerheter. Det er også usikkerheter i forhold til eksakt plassering på kartet i Sealevel programmet, og også hvor steinblokkene nøyaktig er funnet.

3.1.1 Slettnes

Slettnes er en av stedene hvor det er mulig å datere steinene da de alle har dokumentert funnsted. Da de er dekket av strandgrus, helt eller delvis og har vannslitasjer på ristningene gjør at det er enklere å fastslå en datering. Tapestransgresjonen var på sitt maksimum rundt 6000-6500 BP og høyden på tapestrandlinja er satt til 12,5 moh. ut fra målinger av strandhakk på erosjonsterrasser. Dateringen av tapesmaksimum er i følge Hesjedal m.fl. noe usikker. Ristningene har mest sannsynlig blitt dekket av strandgrus lagt opp under regresjonen som følge etter tapestransgresjonen (Hesjedal m.fl. 1996:20,82)

Tapesmaksimum er på 12,5 meter over dagens middelvannstand og steinene lå fra 11,8 til 12,5 meter over dagens middelvannstand. Steinene lå i, eller like under middelvannstanden i en betydelig periode ved tapesmaksimumet. Hesjedal m.fl. (1996) argumenterer for at det eneste tidspunktet ristningene kunne ha vært utsatt for vannslitasje er en periode ved tapesmaksimum. Steinene lå trolig for første gang i strandsonen for ca 9500 år siden og ble trolig da vasket fram for første gang. Ristningene må ha vært laget en gang mellom 9500 BP og tapesmaksimumet (Hesjedal m.fl. 1996:82).

Jeg har brukt isobase 11 og kurven ble noe annerledes enn i tidligere arbeid fra Slettnes (Hesjedal m.fl. 1996, Damm m.fl. 1993), dette på grunn av at Sealevel-programmet ble oppdatert i 1998. Steinene har ligget i fjærasonen når vannet lå på rundt 12 moh. Det er flere muligheter for når ristningene kan ha vært laget. Den første perioden er hele tidsrommet mellom 9200 BP og 5800 BP. På 5800 BP får jeg en datering på 5000-4400 f.Kr. Det betyr at steinene kan ha vært laget *før* 5000-4400 f.Kr og helt tilbake til 9200 BP. Mellom 5800 BP og 5600 BP har steinene vært dekket av vann og de kan selvfølgelig ikke vært laget i denne perioden. Den andre mulige perioden er før steinene ble dekket av strandgrus under regresjonen. Denne mulige perioden er 5600 BP, og jeg får her en datering på 4700-4300 f.Kr. Ristningene kan da ha vært laget i perioden 4700-4300 f.Kr., hvor steinene var en kort tid over vann før strandgrusen helt eller delvis dekket steinene (se fig. 3.1).

SL 1 og SL 2 lå i nærheten av tuftene F37 og F 40, og var delvis og helt dekket av strandgrusen som husene var gravd ned i. Dateringen fra tuft F37 er 4000-3200 f.Kr., og fra tuft F 40 er det en datering på 3600-3400 f.Kr. Helleristningene må derfor være eldre enn disse steinalderboplassene, de må være eldre enn 4000 f.Kr. Det er vanskelig å si noe om maksimumsalder, fordi ristningene kan være samtidige med transgresjonen, men de kan også

være flere tusen år eldre. Hesjedal (1993:32) argumenterer for at de på Slettnes er de eldste i Finnmark.

3.1.2 Gåshopen

På Gåshopen ligger steinene 4 moh. Det har vært en transgresjon på Gåshopen og tapesmaksimum er på 14 moh. (5600 BP). Det er brukt isobase 14, og dateringen på Gåshopen ble 100 e.Kr.-600 e.Kr. (1700 BP) (se fig. 3.2).

3.1.3 Kvalsund

Fra Kvalsund er det kun KS 2 hvor man har funnstedet dokumentert. Kvalsund ligger på isobase 16 og det har vært en liten transgresjon. Maksimum på denne transgresjonen var rundt 5600 BP. Da det nederste motivet lå på 13,5 moh har jeg valgt å datere steinen både på 12 og 13 moh. Ved 12 moh. får jeg en datering på 3700-3100 f.Kr. (4700 BP). Om havet sto på 13 moh når ristningene ble laget er dateringen 4000-3600 f.Kr. (5000 BP) (se fig. 3.3).

3.1.4 Lillestraumen

På Lillestraumen er det en veldig tydelig ristning og en mindre tydelig ristning. Den sistnevnte ristningen kan være hugget mens steinen lå i vannkanten, og er derfor vannslitt. Det tydelige motivet kan være avbildet senere, når steinen lå godt over bølgeskvulpet. Det er ingen andre tydelige tegn på vannslitasje. Steinen (LS 1) ligger på ca 18 moh. og fra Lillestraumen har jeg fått isobase 30. Det har ikke vært noe transgresjon på lokaliteten. 18 moh. ga en datering på 3000-2400 f.Kr. (4100 BP) (se fig. 3.4). Da man ikke har helt nøyaktig innmåling av hvor høyt steinen ligger over havet, har jeg også valgt å datere Lillestraumen på 20 moh. Dette ga en datering på 3400-2900 f.Kr. (4400 BP). Siden steinen mest sannsynlig ligger nærmere 18 moh. er det mer trolig at den yngste dateringen er riktig.

3.1.5 Kort sammendrag av dateringene

Sammenlagt får vi flere perioder med ristninger på flyttblokker i Vest-Finnmark og Nord-Troms. Slettnes har en datering på *eldre* enn 4900-4400 f.Kr, eller en datering *i perioden* 4700-4300 f.Kr. Den sistnevnte dateringen er maksimumsdatering før steinene ble dekket av vann. Helleristningene fra Kvalsund er laget i perioden 4000-3600 f.Kr. på 13 moh. (og en datering på 3700-3100 f.Kr. på 12 moh.) Lillestraumen dateres til 3000-2400 f.Kr., og til sist Gåshopen som er datert til 100-600 e.Kr. (se tabell 3.1 side 26).

Dette viser at det kan ha vært laget helleristninger på steinblokker muligens noenlunde samtidig, og i perioder etter hverandre på forskjellige steder i Vest Finnmark og Nord-Troms. Det ser også ut til at det kan ha vært perioder hvor det ikke har vært laget ristninger på flyttblokker.

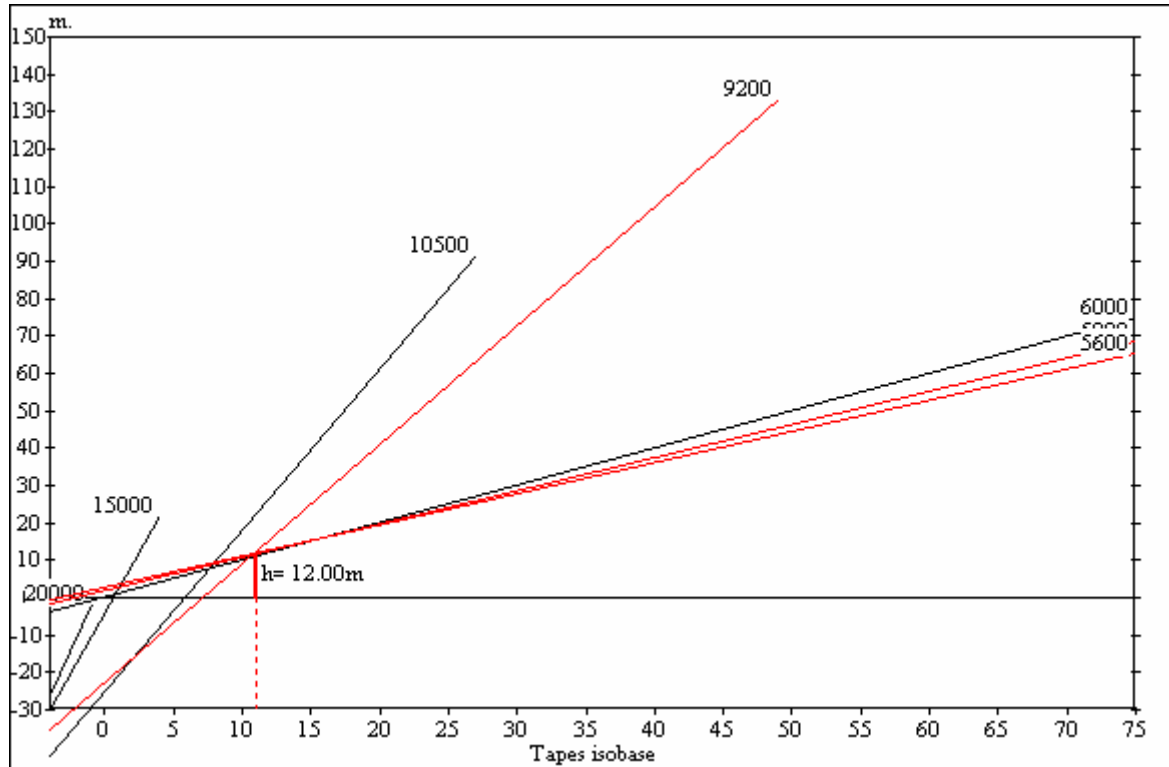

Fig. 3.1: Diagram av strandlinjedatering fra Slettnes. (Sealevel vers. 3.51).

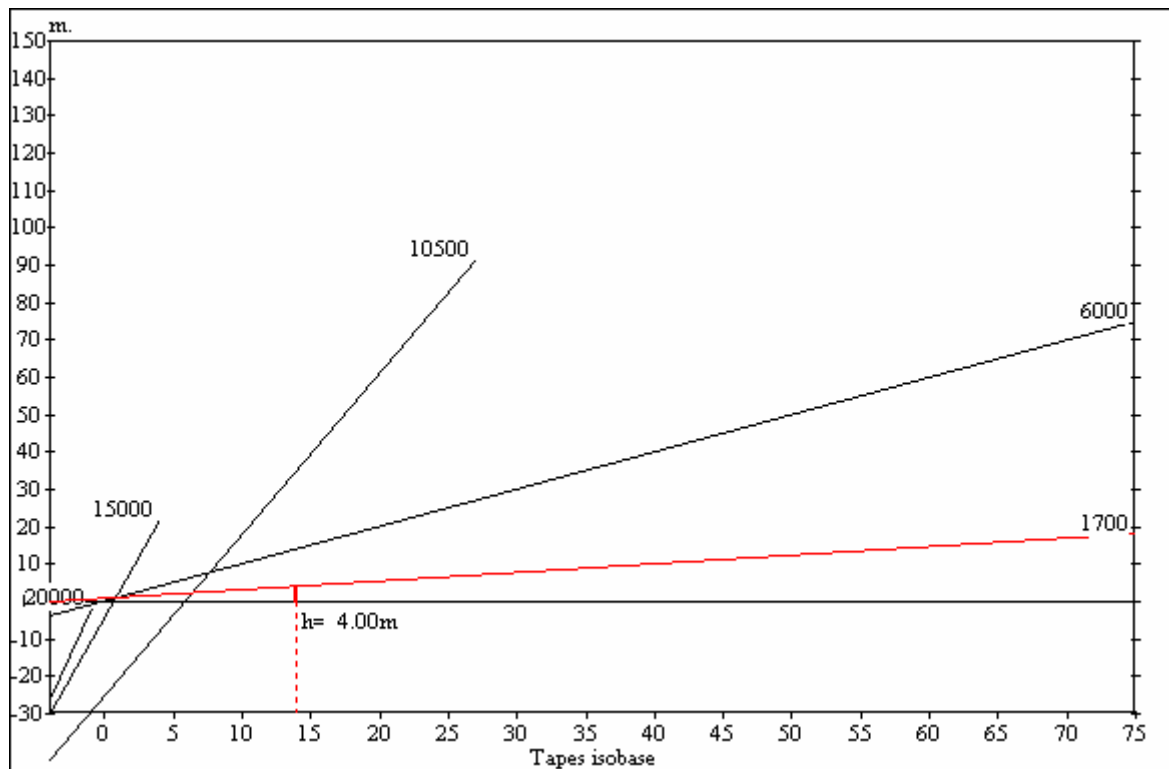

Fig. 3.2: Diagram av strandlinjedatering fra Gåshopen. (Sealevel vers. 3.51).

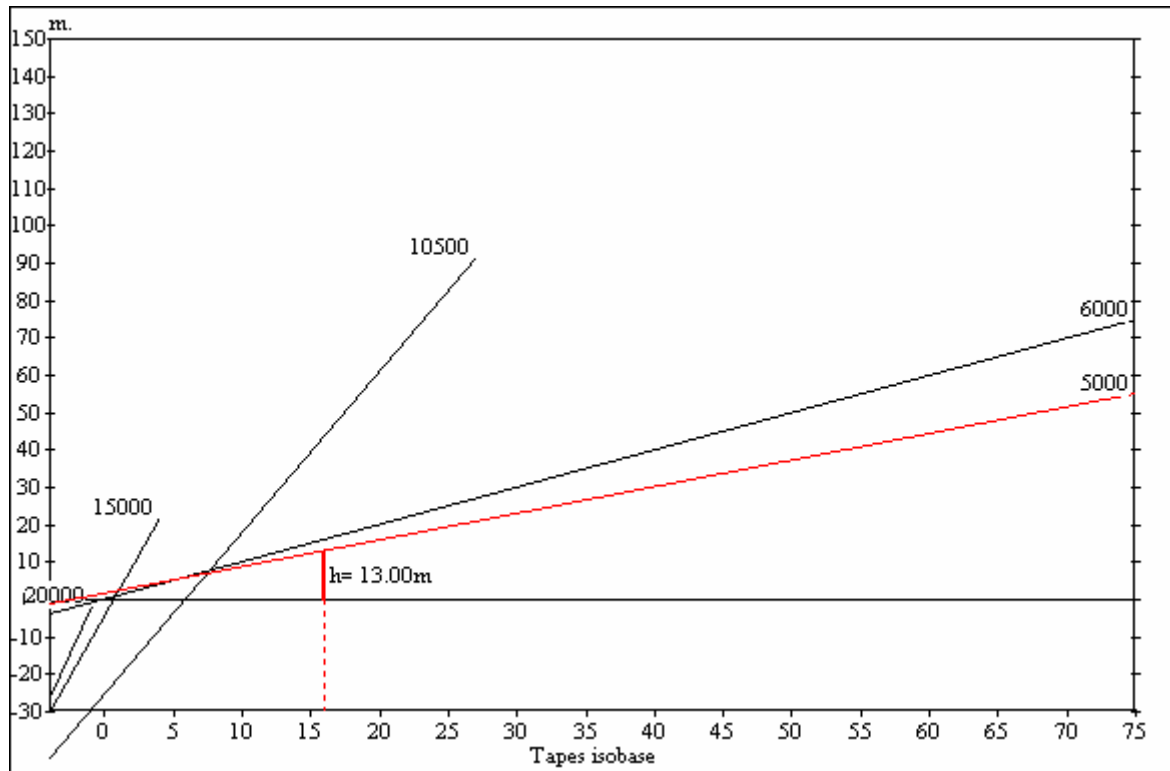

Fig. 3.3: Diagram av strandlinjedatering fra Kvalsund, 13 moh. (Sealevel vers. 3.51).

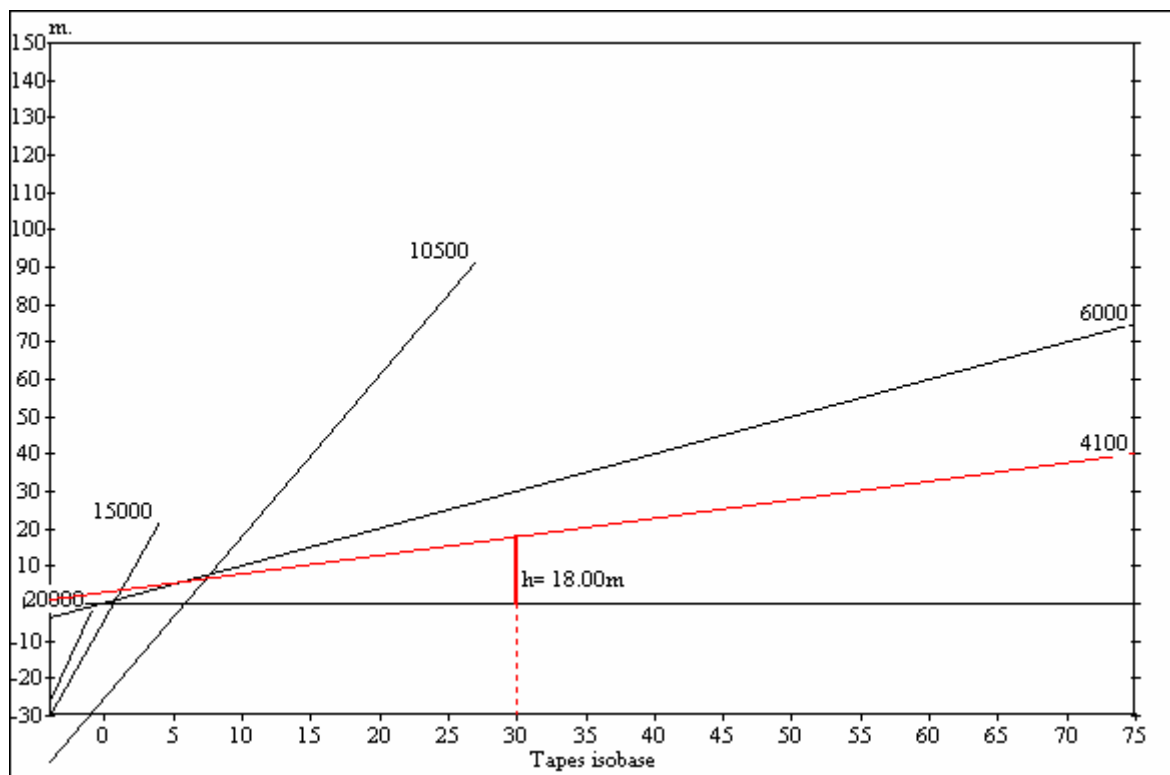

Fig. 3.4: Diagram av strandlinjedatering fra Lillestraumen, 18 moh. (Sealevel vers. 3.51).

3.2 Helleristningene i Alta

Alta har et stort område med helleristninger som spenner seg over et stort tidsrom. Helskog har utarbeidet en faseinndeling av helleristningene som omfatter fem faser: fase I går fra 4200-3300 f.Kr., fase II 3300-1800 f.Kr., fase III 1800-900 f.Kr., fase IV 900-100 f.Kr. og V 100 f.Kr.-200 e.Kr. (Helskog 2000:6). Det kan diskuteres hvor langt tilbake den eldste fasen går og Bjørnar Olsen (1994) foreslår at de eldste ristningene kan være så mye som 2000 år eldre enn hva Helskog har utarbeidet. Han argumenterer for at det er vanskelig å bruke strandlinjer innenfor fase I, på grunn av forholdet mellom landheving og havstigning i perioden 6400-3800 f.Kr. Det har ikke vært noen transgresjon i bunnen av Altafjorden, og strandlinjen har vært på samme nivå i omtrent 2500 år (Olsen 1994:46).

Det er omtrent 5000 helleristninger fordelt over 50 felt på fire områder i bunnen av Alta fjorden, Amtmannsnes, Bossekop, Hjemmeluft/Jiebmaluokta og Kåfjord. De ligger mellom 26,5 og 8,5 meter over havet og man går ut ifra at de er laget på svabergene nærmest strandlinjen. Etter hvert som nye bergflater dukket opp ble disse tatt i bruk. Helskog fremholder at de helleristningene som ligger på de øvre bergflatene som regel er eldre enn de på lavere nivå, de yngste er rundt 2000 år gamle (Helskog 1988:13,31-32, 2000:8).

Jeg har brukt isobase 27 for Alta og bruker både 22 moh. og 26 moh. for å datere *fase I*, dette på grunn av at det finnes helleristninger fra 22 moh. og opp til 26,5 moh. i Alta. Helskog benytter seg av denne inndelingen når han daterer ristningene i Alta. På 26 moh. ble dateringen 5000-4400 f.Kr. (5800 BP), som blir en forlengelse av Helskogs fase I med maksimalt 800 år (se fig. 3.5). På 22 moh. ble dateringen 4400-3800 f.Kr (5200 BP) som viser til en 200 år eldre datering enn Helskogs fase I (se fig. 3.6). Sammenlagt kan jeg gi et forslag til fase I som går fra 5000-3800 f.Kr., basert på hvor ristningene ligger i forhold til meter over havet.

Jeg vil også datere Helskogs *fase II*. Fasen går fra 17-21 moh. På 21 moh. ble dateringen 4000-3600 f.Kr. (5000 BP). 17 meter over havet ga en datering på 3100-2500 f.Kr (4200 BP) (se fig. 3.7). Sammenlagt blir forslaget for fase II: 4000-2500 f.Kr. Sammenlignet med Helskogs fase II, er det nye forslaget delvis innenfor, men noe eldre enn hans datering.

Fase III går fra 15 til 17 meter over havet, og jeg vil her fokusere på 15 moh. (da jeg allerede har datert 17 moh.). På 15 moh. fikk jeg 3700 BP og kalibrert ble dette 2500-1800 f.Kr. Sammenlagt er dateringen for fase III; 3100-1800 f.Kr.

Fase IV ligger på 10-12,5 moh. På 12 moh. fikk jeg 3100 BP, kalibrert 1700-1100 f.Kr. (se fig. 3.8). På 10 moh. fikk jeg 2600 BP, kalibrert ble det 1000-400 f.Kr. Fase IV blir da sammenlagt: 1700-400 f.Kr. Den siste fasen i Alta, *fase V*, ligger på 8,5-9 moh. På 9 moh. ble dateringen 2300 BP, kalibrert 800-100 f.Kr. På 8 moh. ble dateringen 2000 BP (se fig. 3.9), og kalibrert viser dette til en periode fra 400 f.Kr.-300 e.Kr. Sammenlagt blir dateringen; 800 f.Kr-300 e.Kr.

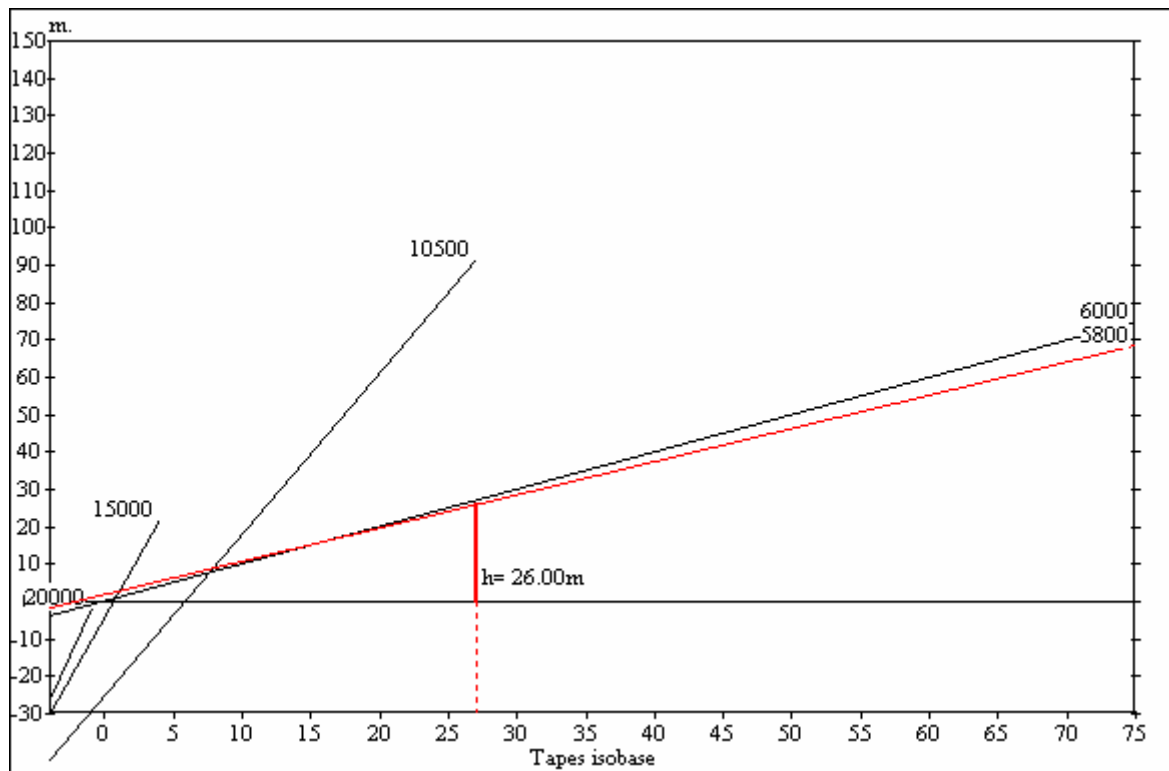

Fig. 3.5: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 26 moh. (Sealevel vers. 3.51).

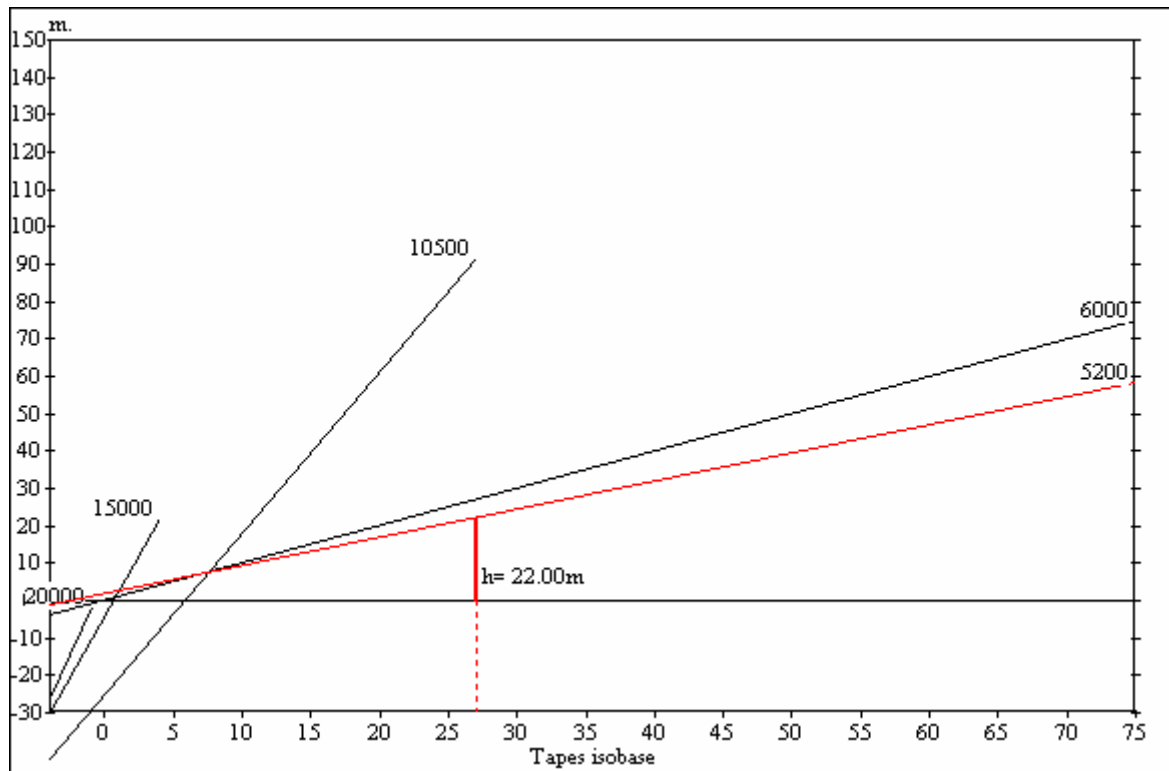

Fig. 3.6: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 22 moh. (Sealevel vers. 3.51).

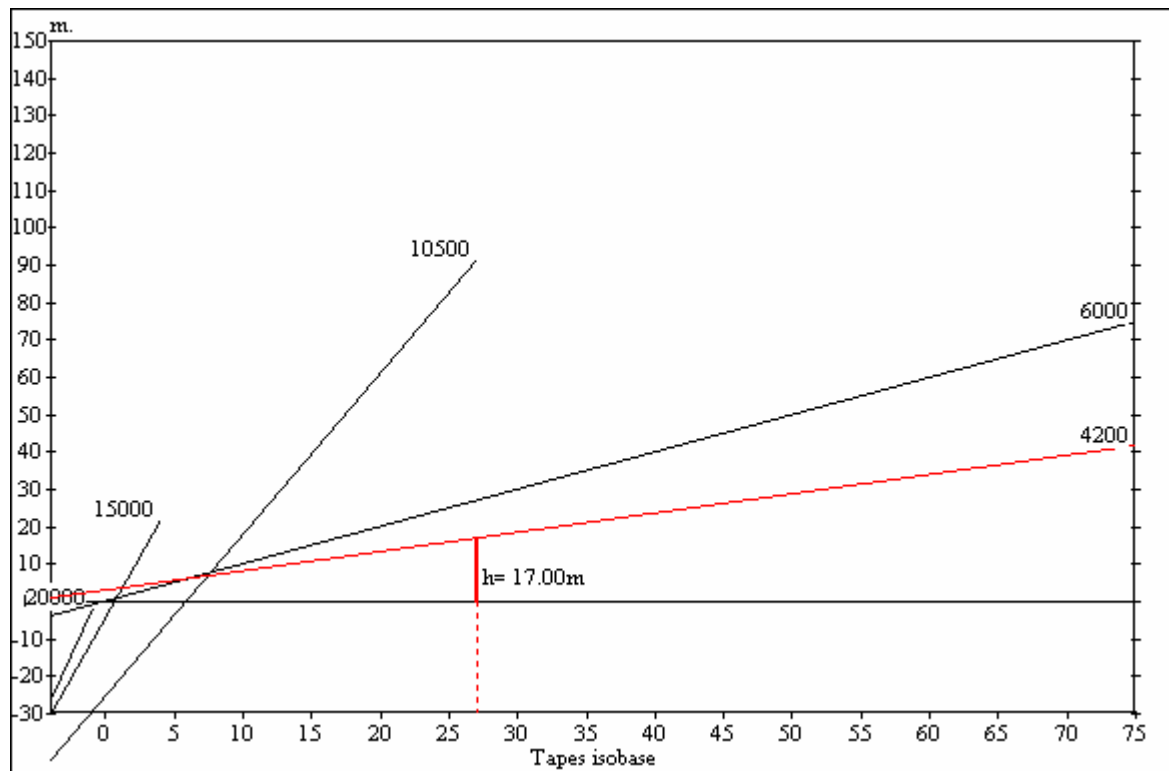

Fig. 3.7: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 17 moh. (Sealevel vers. 3.51).

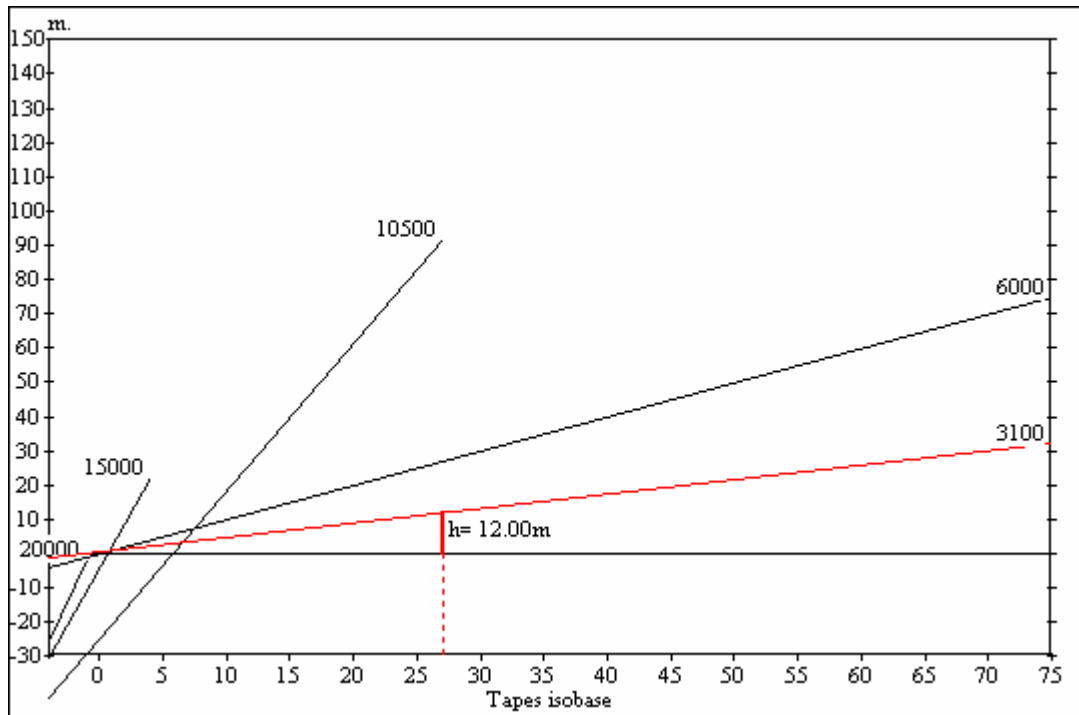

Fig. 3.8 Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 12 moh. (Sealevel vers. 3.51).

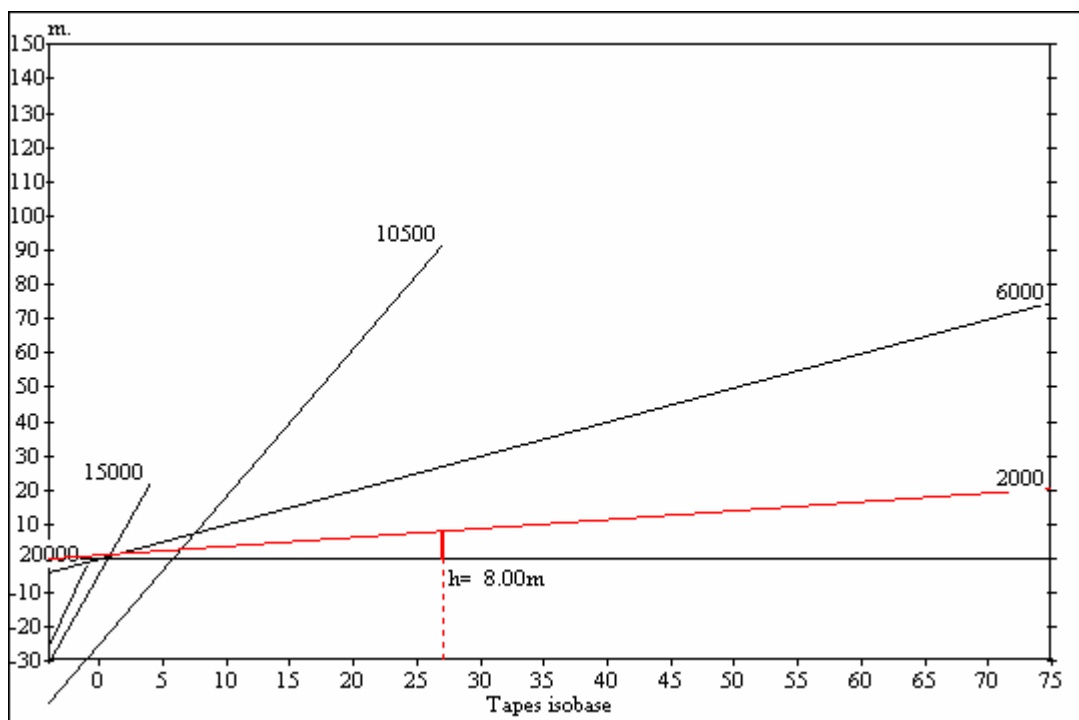

fig. 3.9: Diagram av strandlinjedatering fra Alta. 8 moh. (Sealevel vers. 3.51).

Dateringsforslagene for Alta er: fase I 5000-3800 f.Kr., fase II 4000-2500 f.Kr., fase III 3100-1800 f.Kr., fase IV 1700-400 f.Kr. og fase V 800 f.Kr.-300 e.Kr.

Tabell 3.1: Strandlinjedateringene samt mine dateringsforlag for fasene i Alta.

Lokalitet	Moh.	Isobase	Ukalib.dat.	Kalib.dat.
Alta, fase I	26-22	27	5800/ 5200 BP	5000-3800 f.Kr
SL 1-4	12	11	5800BP	5000-4400 f.Kr
SL 1-4	12	11	5600BP	4700-4300 f.Kr
KS 2	13	16	5000BP	4000-3600 f.Kr
Alta, fase II	21-17	27	5000/ 4200 BP	4000-2500 f.Kr
Alta, fase III	17-15	27	4200/ 3700 BP	3100-1800 f.Kr.
LS 1	18	30	4100BP	3000-2400 f.Kr.
Alta, fase IV	12	27	3100/ 2600 BP	1700-400 f.Kr.
Alta, fase V	9	27	2300/ 2000 BP	800 f.Kr -300 e.Kr
GH 1	4	14	1700BP	100-600 e.Kr.

3.2.1 Kort beskrivelse av motivene i Alta

I Alta finner man *båter* i fase I, II og IV. Båtene er klassifiserte i en-linjete og to-linjete motiver, og Helskog skriver at båtene er ulike i de forskjellige fasene. Av samtlige båter anses de en-linjete båtene som mest skjematiskerte og de er da blant de eldste båtmotivene i Alta. Også menneskene og motiv av dyr endres i utforming, de er både avbildet som en-linjete og to-linjete motiver. Menneskene avbildes som enkle strekmotiver og to-linjete motiver som er konturhugd. Vi finner samme inndeling blant dyr. Motivene varierer fra nokså naturtro til forholdsvis stiliserte og skjematiskerte gjennom hele perioden hvor det avbildes ristninger i Alta. Dette gjelder for alle motiv. Helskog fremholder at det er få men tydelige forskjeller i form på *menneskemotivene* i Alta. Noen er helt stiliserte og andre har trekk som øyne, munn, hår, nese osv. De motivene som er regnet som passive står alene, uten redskaper og lignende. Mennesker som er sammen med andre i grupper, jakt, i båt, danser og så videre utfører handlinger som regnes som aktive. Gravide kvinner sees på som passive. De store individuelle motivene antas å forestille enkeltpersoner med høy status, og kan for eksempel være en sjaman. Motivene varierer i størrelse fra 15-30 cm med unntak av fase III hvor de kan opptre i mye større størrelse. Blant *dyrene* er det rein og elg som dominerer gjennom alle fasene. De er både avbildet med og uten kroppsmønstre. Videre finner man noen motiver av bjørn, fugl, fisk, rev eller hund og noen avbildninger av hare. Bare en del av det dyrelivet som fantes i Altaområdet er representert, og det har tydeligvis vært gjort et valg av hvilke dyr som skulle avbildes (Helskog 1988:76-77, 90, 95-98, 1989:93-99). De overnevnte motiv er ristninger som ofte er representert på feltene i Alta og som gjentas tydelig. De kan forsvinne fra en fase, men dukke opp igjen senere i en yngre fase. Når man studerer ristningene fra øverst til laveste, ser man tydelige forskjeller i motiv og utforming (se fig. 3.10).

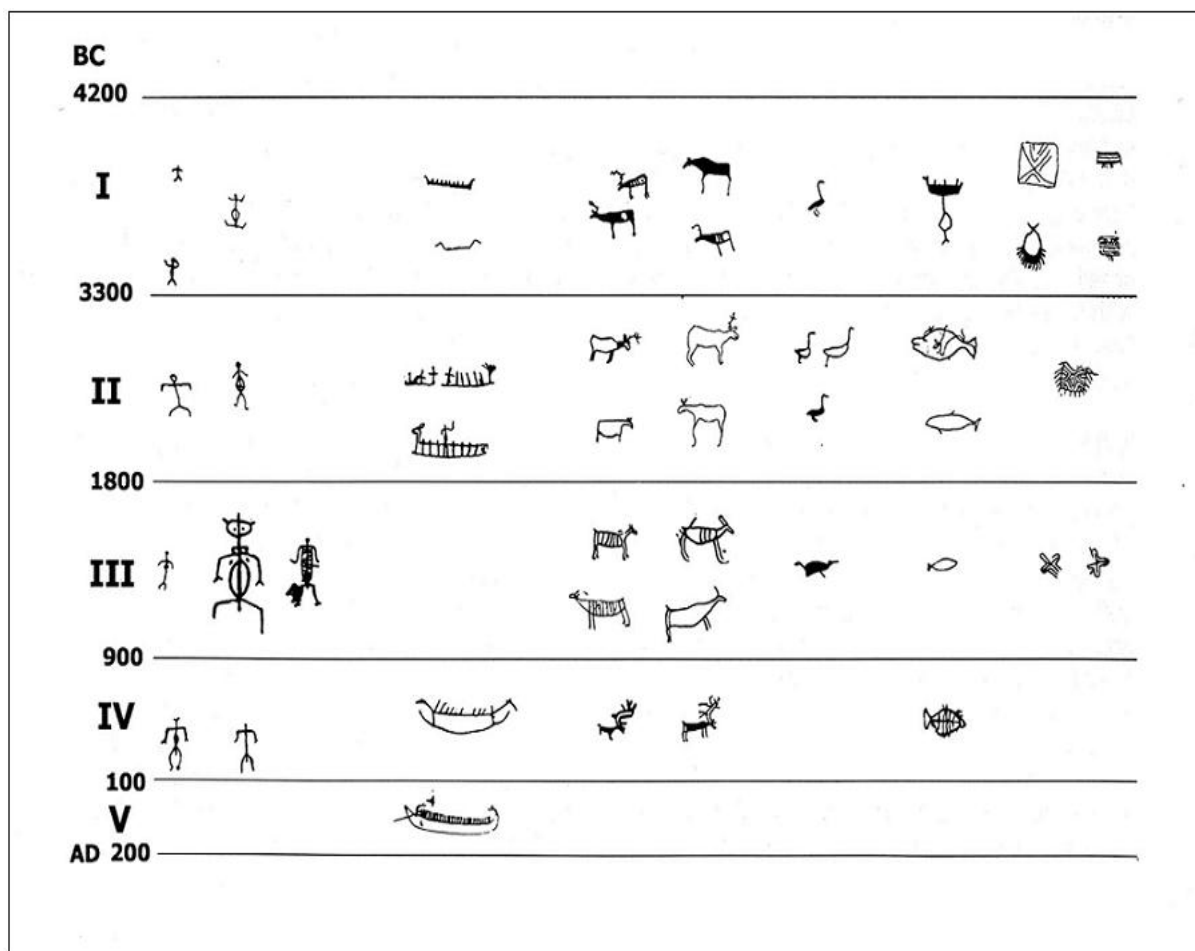

Fig. 3.10: Oversikt over motivinndelingene av fase I-V, Alta. De eldste øverst (Helskog 2000:6).

Fase I

I Alta er *dyrene* (rein og elg) i denne fasen både med eller uten vertikal kroppsmønster, og de har tilnærmet rektangulær kropp, 20-40 cm stor. Helskog fremholder at motivene har proporsjoner som er rimelig riktige, og er naturalistiske. Reinmotivene er dominerende over elgmotivene, videre finner man avblidninger av båter, bjørner, fugler, rever, ulver/hunder, harer. Rein og elg er ofte avbildet alene, eller i reininnhegning. I Alta finner man de en-linjete *båtene* i de to eldste fasene og de er avbildet med elghode. *Menneskemotivene* fisker, jakter eller bare står i båtene. Rettlinjete menneskemotiv dominerer i fase I, samt aktive motiv. De fleste aktivitetene er tilknyttet landaktiviteter (jakt og dans). Menneskemotivene er 10-20 cm høye, og man finner dem i rituelle danser, opptog eller i sammenheng med dyr. I slike forbindelser kan de blant annet jakte, opptre i sammenheng med rein og elg eller holder elghodestokker. Det ser ut til at det kun er i denne fasen elghodestokkene er avbildet. *Frynsemotivet* opptrer nå og har flere tolkninger, blant annet halskjeder med dyretenner eller

dyreklør, en slags felle, telt eller fiskeknappe (Helskog 1988:43,79-80,90,92-93, 1989:93-94, 98-100, 2000:8).

Fase II

I fase II har *dyrene* sjeldent kroppsmønster og er rundere i kroppen enn i den forrige fasen. Nå er mange dyremotivene uthugde, og dette gjør at de får et mer naturtro utseende. Rein er sjeldnere enn elg, men stadig oftere avbildet enn bjørn og mindre dyr. Det er flere avbildninger av fugler enn tidligere. Det ser ut til at det er mer aktivitet i båt enn på land, men båter uten mannskap utgjør flertallet. *Båtene* i denne fasen er konturhugde uten uthugging, og ofte rektangulære i formen. I de båtene der det er mennesker avbildet, ser man en større variasjon på menneskemotivene. *Menneskemotivene* er også avbildet på land, men mest i tilknytning til havet (båt). Det er de aktive som dominerer i båtene. I denne fasen kan man finne mennesker som holder for eksempel t-formede gjenstander i båter. Motivene er enkle, men det er tydelige forskjeller mellom dem. Menneskemotiv på land er ofte passive. De aktive holder for eksempel fugler i nakken, og man finner også et motiv som er tolket som en mann som holder en naken kvinne i ankene (Helskog 1988:83-84,90,92-94, 1989:98-100, 2000:9).

Fase III

Motiv fra denne fasen er sjeldnere enn de andre fasene. I Hjemmeluft/Jiebmaluokta er det kun to motiv, noen få på Storsteinen og noen på Amtmannsnes. I fase III er *dyret* mer stiliserte, både med og uten kroppsmønster. Fokuset ser nå ut til å være mest på rein, både alene og i innhegninger. Kroppsmønsteret er noe endret enn tidligere, mer sikk-sakk og slangelignende, og er forskjellige fra tidligere faser. Det er ingen *båter* avbildet i denne fasen, og fokuset er med andre ord på land. *Menneskemotivene* er for det meste passive, men noen få motiv kan se ut som om de danser. Det ble i denne fasen vanlig å avbilde motivene alene og individet fikk nå større betydning. Det er flere to-linjede motiv, og noen kan ha torso delt inn i tre deler; bryst, mage og bekken. Man finner både naturtro og stiliserte motiv i alle faser, men det er nå en vekt på stiliserte motiv. Endringene går ut på at de passive, de store detaljerte motivene dominerer, i motsetning til flertallet av aktive og mindre detaljerte motiv i fase I, II og IV. Man finner ingen motiv som er like, og det ser ut til å være fokus på det individuelle. (Helskog 1988:90,92-93, 1989:98-100, 2000:9-11).

Fase IV

I denne fasen opptrer ristningene igjen hyppig i Hjemmeluft/Jiebmaluokta, blant annet på feltene ved Apana gård. *Dyremotivene* består for det meste av rein. Noen dyr ligner mer på de i fase II enn i fase III. Ser man på fase IV i Alta, har enkelte av reinene store og doble gevir, og ofte med fire bein. Helskog skriver at de i denne fasen kan være like naturalistiske som dyrene i fase I. *Båtene* er nå tilbake, og de er konturhugde uten uthugging. Det er nå fokus på to-linjete båter, og man finner flest båter med mannskap. Størrelsen på mannskapene er i slutten av fasen fordoblet fra tidligere. Rettlinjede *menneskemotiv* dominerer i fase IV. Blant menneskemotivene i fase IV er det flest passive, og i fase IV er de forbundet både med hav (båt) og land (Helskog 1988:90,92-93, 1989:95-100, 2000:12).

Fase V

Alle ristninger fra denne fasen er på Apana gård i Hjemmeluft/Jiebmaluokta. Fase V inneholder noen få *båter*, et *menneskemotiv* på ski, en elg, et par fotsåler og en hval. Helskog fremholder at disse ristningene har likheter med ristninger på feltene ved høyere nivå (Helskog 2000:12-13).

3.3 Datering av øvrige stein

For de steinene som ikke har dokumentert funnsted, er det som nevnt nødvendig å bruke andre metoder enn strandlinjedatering. En mulighet er å forsøke å sammenligne dem med motiv fra flyttblokker som er daterte etter strandlinjedatering. Det er også naturlig å sammenligne dem med Alta ettersom feltene her har mange ristninger over et stort tidsrom, og på grunn av at det er utarbeidet en kronologi som tar hensyn til blant annet motiv- og stilistisk variasjon. En sammenligning vil også være relevant for de steinene som lar seg strandlinjedatere. Det gjøres da for å se om det er likheter eller ulikheter i ristninger fra samme periode.

3.3.1 Kvalsund

En mulighet i å forsøke å datere KS 1 og 3 er å sammenligne motivene dem imellom, og med motivene på KS 2 (fig. 2.10, 2.11 og 2.12). Dette for å se om det er mulig å datere steinene til samme periode som KS 2 eller ikke. Steinene domineres som skrevet tidligere av dyremotiv, mest rein og noen elger. Det er en båt på KS 1.

Stein KS 2 og 3 har alle dyremotivene fra én til fem vertikale linjer på kroppen, noen uthugde, andre konturhugd. Dyremotivet fra KS 1 er kun konturhugd. Dyrene fra KS 1 og 2 er mer like i kroppsfasongen enn motivene på KS 3, sistnevnte har også større motiv. Alle tre steinene har én rein som har merker etter å ha klover, og har også bøyninger på beina. Sammenfattet synes jeg at KS 1 og 2 ligner mer på hverandre enn KS 3. De er rimelig like i utseende, hvordan dyret er utformet og i størrelse. Den eneste forskjellen er i forhold til kroppsdekor. På dette området mener jeg derimot at KS 2 og 3 er mest lik hverandre, men motivene er som nevnt forskjellige i størrelse og utforming.

Jeg har også sett på Kvalsund i forhold til Slettnes for å se etter likheter. KS 3, SL 2 og 4 har dyremotiv med kroppsdekor i form av vertikale linjer. De har også områder på kroppen som er uthugd (fig. 2.3, 2.6 og 2.12). På KS 3 og SL 2 finner man også to motiv som har noe annerledes kroppsdekor. Et elgmotiv på SL 2 har en sirkel, med to linjer trukket ut fra den, i magen. Et reinmotiv fra KS 3 har en sirkel i magen, etterfulgt av en linje. Man finner noen likheter mellom kroppsdekoren på motivene, men de er også ulike.

Båtene på Slettnes har elghoder og er uthugde. På SL 4 har båtmotivene mannskapsstreker og er en-linjede. Båten på KS 1 er veldig forskjellig fra de på Slettnes. Den er to-linjet, har to mennesker i båten, og har tydelige hode og armer. Båten er konturhugd og har ikke elghode.

3.3.2 Kvalsund sammenlignet med Alta

KS 1 har som nevnt tidligere et dyremotiv, en rein eller elg. Basert på sammenligningen mellom KS 1 og Alta vil jeg argumentere for at rustingen er fra fase II. I denne fasen er dyrene rundere i formen enn den tidligere fasen og de har sjeldnere kroppsmønster, noe som KS I faller inn under. Motivet er noe rektangulær i kroppen, men ikke i like stor grad som motivene på KS 3. Jeg utelukker fase III på grunn av at motivet ikke er utpreget stilisert, og er ikke lik motivene fra denne fasen.

KS 1 har en to-linjet båt med to mennesker i. Båten er konturhugd, og uten elghode. Fase III utelukkes da det ikke er båt motiver fra denne fasen. Båten har mannskap, og menneskene har tydelige hoder og armer, som er vanlig for fase II. Da den har en to-linjet båtform, ligner den på motivene fra fase II og IV i Alta. Ved at den er rektangulær i båtformen, viser til likheter i fase II. Båtmotivet har egenskaper som jeg ikke finner fra Alta, blant annet det runde hodet til menneskene i båten. Motivene fra KS 1 holder ingenting i hendene, noe som man finner på

avbildninger i fase II i Alta, både i båt og på land. Elghode avbildet på båtene i den sistnevnte fase er også vanlig, dette finner vi imidlertid ikke på KS 1.

Dyrene på KS 3 har, som i fase I i Alta, vertikale kroppsmønstre og noen av dem er tilnærmet rektangulær i kroppsfasongen. KS 3 er lik dyrene på KS 2 når det gjelder kroppsmønstret. Dyrene på KS 3 har, som fase IV, doble gevir. De er ikke spesielt store, og har ikke avbildet fire bein, noe som er vanlig for fase IV i Alta. Jeg har ikke informasjon om funnsted på denne steinen, men stiller spørsmålet om KS 3 kan være fra samme periode som KS 2, 4000-3600f.Kr. som er datert på 13 moh. Denne dateringen går innunder fase I (5000-3800 f.Kr.). Ser vi på likhetene mellom KS 3, 2 og fase I, styrker dette argumentasjonen for at ristningene kan være fra fase I.

Det er forsøkt å sammenligne ristningene fra Kvalsund med hverandre og Alta for å få en datering. Resultatet viser at de er forskjellige, og at de kan være fra forskjellige faser. Mine dateringsforslag for steinene er at; *KS 1 kan tilhøre fase II basert blant annet på likheter til båt- og dyremotivene i denne fasen i Alta.* Ser vi på likheter mellom KS 3, 2 og fase I i Alta styrkes argumentasjonen for at ristningene på *KS 2 kan være fra fase I* (se tabell 3.2, side 32).

3.3.3 Isnestoften

Steinene på Isnestoften er, som KS 1 og 3, vanskelig å datere, da man ikke har nøyaktig informasjon om funnsted og følgelig dets høyde over havet. Jeg ønsker å studere steinene fra Isnestoften med hverandre for å se om det er likheter, og om de kan være fra samme periode. De sammenlignes også med helleristningene i Alta.

Motivene har noen likheter når vi ser på menneskemotivene (se fig. 2.13, 2.14 og 2.15). De har alle tynne, lange kropper, er en-linjete og armene er i bueform. På IS 2 har de en arm opp og en arm ned, mens på IS 1 har motivet begge armene ned. Ser vi på menneskenes bein er det likheter ved at de er avbildet i en bueform. Alle tre menneskemotivene på begge steinene har en forlengelse av kroppslinjen. Menneskemotivet på IS 1 har derimot flere trekk som kan vise til at det er en kvinne, noe som ikke er fremtredende på IS 2. Motivene fra IS 2 er lik motivet fra SL 2, som er enkle, stiliserte menneskemotiv.

3.3.4 Isnestofte sammenlignet med Alta

Menneskemotivet på IS 1 er avbildet med noe som kan tolkes som hår, bryster og fingre. I første øyekast kan motivet betegnes som passivt, og siden det står alene kan det dateres til fase III og IV. Ser vi nærmere på hoftene/magen har det noe som kan tolkes som et skjørt, smykke eller kanskje to ribbein. Da det også har noe på hodet, kanskje en maske, kan motivet være aktivt. Kanskje kombinasjonen av masken, skjørtet og beinas form kan motivet være i en slags form for dans. Motivet er en-linjet, men har en slags inndeling av bryst, mage og bekken. Dette faktum, og at det er noe stilisert, kan tyde på at den er fra fase III.

IS 2 har to menneskemotiv som står sammen, disse er veldig stiliserte. Siden de står sammen, og armene indikerer en mulig form for dans, kan de tolkes som aktive. De har ingen våpen eller redskaper. For IS 2 velger jeg å se bort fra fase III siden de ikke har noen individuelle trekk, som derimot IS 1 har, og fordi motivene er avbildet sammen.

Båtmotivet på IS 2 har mannskapsstreker, mulig elghode og er en-linjet. Fra fase II er det vanlig å avbilde båter uten mannskap, men de man finner med mennesker, viser at menneskene er individuelle og aktive. Båten fra Isnestofte er mest lik de båtmotivene vi finner fra fase I i Alta, hvor man kan finne båter med kun mannskapsstreker og det er de en-linjede båtene som dominerer.

Tidligere i oppgaven er det forsøkt å sammenligne IS 1 og 2 med hverandre for å se om de kan være samtidige. Resultatet ble da at de var svært forskjellige. Det kan styrke antakelsen om at de er fra ulike faser, slik jeg har argumentert for over. *Mine forslag for datering er; IS 1 tilhører fase III (3100-1800 f.Kr) og IS 2 går under fase I (5000-3800 f.Kr) (se tabell 3.2).*

Tabell 3.2: Datering av øvrige stein.

Stein	Datering
KS 3	Fase I: 5000-3800 f.Kr.
IS 2	Fase I: 5000-3800f.Kr.
KS 1	Fase II: 4000-2500 f.Kr.
IS 1	Fase III: 3100-1800 f.Kr.

3.3.5 Kort sammendrag av dateringene

Dette materialet viser at det kan ha vært laget ristninger på løse steiner i flere perioder. Sammenfattet har det vært laget slike ristninger i Vest-Finnmark og Nord-Troms, kanskje

både før, samtidig og etter at det har vært laget helleristninger i Alta. Slettnes viser to dateringer som gir grunnlag for at de enten kan være før eller samtidig med den første fasen i Alta. Dette kommer an på hvor langt man velger å trekke tilbake fase I i Alta. Begge dateringene fra Lillestraumen, dateringene fra Kvalsund, Gåshopen og antakelig fra Isnestofte viser at det har vært laget ristninger samtidig på flyttblokker og på fast fjell.

Resultatene ved å sammenligne helleristninger innenfor samme felt, og mellom ulike felt kan være varierende. Forskjellige trekk og detaljer ved motivene kan vektlegges, og man vil kanskje ikke være enige i de foreslåtte dateringer. Det blir en subjektiv forskning. Da det ikke, som nevnt tidligere, eksisterer noen nøyaktige og absolutte dateringsmetoder må man benytte seg av de som er tilgjengelige. Man må derfor være observant på de avvikene som finnes. Jeg vil presisere at ved de tilfeller man kan benytte seg av strandlinjedatering, er dette den mest nøyaktige dateringsmetode vi har i dag.

3.4 De strandlinjedaterte stein sammenlignet med Alta

Det kan være interessant å sammenligne flyttblokkene som er daterte ved strandlinjedatering med motiv i Alta. Det kan være til hjelp for å styrke dateringene, eller det kan vise til variasjoner på helleristninger. En variasjon kan kanskje vise til forskjeller med ristninger laget på løse steiner og fast fjell.

Slettnes sammenlignet med Alta

Steinene (SL 1-4) er datert etter strandlinjedatering og har fått et dateringsforslag på *før* 5000-4400 f.Kr og i en mindre periode, 4700-4300 f.Kr. Jeg har valgt å fokusere på elghodestokker og båter i sammenligningen.

I Kåfjord finner man avbildninger av elghodestokker som er ”ensomme”, og uten tilknytning til mennesker eller dyr som dateres til den eldste fasen (Tansem, pers. med.). På Slettnes (SL 1 og 2) er det funnet to motiv av elghodestokker og uten forbindelse med dyr eller mennesker. Motivene er lik de som er avbildet i Kåfjord. Vender vi blikket mot Russland (Stolyar 2000:136), er det funnet elghodestokker på en lokalitet ved Onega-sjøen i Karelen. Lokaliteten er datert til 5500-5000 f.Kr., og dette er én av få elghodestokker som man har dateringer på.

På Slettnes er det fire båtmotiv, alle er uthugde, har elghode i den ene enden av båten og tre er en-linjete. SL 4 har to båtmotiv med mannskapsstreker, mens SL 1 og 2 har ikke mannskaper. Det sistnevnte er også mye større enn de andre. Båtene på Slettnes ligner på fase I i Alta, uthugde med mannskapsstreker og elghode.

Elghodestokken fra lokaliteten ved Onega-sjøen har en eldre datering enn Helskogs fase I for Alta. Ser vi på mitt dateringsforslag for Altas fase I kan de ha en nærmere datering da det er mulighet for at fase I kan gå tilbake til 5000 f.Kr. Slettnes kan også ha en lik datering med elghodestokken fra Onega-sjøen dersom man ser på den eldste dateringen for Slettnes som er *før* 5000-4400 f.Kr.

Motivene av båtene og elghodestokkene fra Slettnes er lik fase I i Alta. Begge dateringene fra Slettnes er eldre enn Alta i forhold til Helskogs fase I. Mitt dateringsforslag av fase I i Alta (5000-3800 f.Kr), viser at Slettnes yngste datering (4700-4300 f.Kr) og eldste datering (som er før 5000-4400 f.Kr.), kan ha lik datering. Ristningene på de løse steinene fra Slettnes og på fast fjell i Alta, kan være laget i samme fase.

Slettnes eldre datering som går tilbake til 9200 BP., er en lang relevant periode hvor ristningene kan ha vært laget. Selv om ristningene fra Alta fase I og Slettnes er like, er det en mulighet for at ristningene på Slettnes er mye eldre. Da de ble dekket av strandgrus kort tid etter 4300 f.Kr. gir dateringen en minimumsdatering.

Gåshopen 1 sammenlignet med Alta

Steinen er datert etter strandlinjedatering og har fått et dateringsforslag på 100-600 e.Kr. Av ristningene er det båtmotivene og menneskemotivene som belyses.

Gåshopen har et passivt, stilisert menneskemotiv. Den er veldig enkel, og har hodet vent mot venstre. Menneskemotivene i den største båten er alle stiliserte. De står i en båt med hodene vendt mot venstre. Flere av disse har tydelige armer, men noen har merker etter våpen og/eller fallos. Den mindre båten har to menneskemotiv som har hodene vendt mot høyre og har tegn etter våpen ved hoften. Fra fase II er aktivitetene forbundet med hav (båt). Båtene i denne fasen, og i fase IV, er ofte markerte med to linjer. I fase I er båtene avbildet med en linje, det er også mannskapene som oftest. Menneskemotivene i båtene på Gåshopen er store, noe som de også er i fase IV.

Sammenlagt ligner ikke Gåshopen på ristningene i Alta. Man kan finne likhetstrekk med flere av fasene, men det er vanskelig å argumentere for at de tilhører én av dem. Ser vi på mitt dateringsforslag for fase V i Alta, går dette inn under dateringen på Gåshopen. De få båtene som er fra denne fasen, har ikke likheter til Gåshopen. Datering kan vise til at det ble laget ristninger på fast fjell og løse steiner samtidig, og at det viser til forskjellige måter å avbilde båter.

Kvalsund 2 sammenlignet med Alta

Steinen er datert etter strandlinjedatering og har fått et dateringsforslag på 4000-3600 f.Kr. (5000BP).

Reinmotivene med kroppsmønster fra KS 2 er lik dyremotiv fra fase I, bortsett fra at de har fire bein og doble horn, noe som derimot er vanligere i fase IV. Det er kun motivet uten kroppsdekor som har rektangulær kropp. Alle tre motivene har proposisjoner som er naturlige og som er vanlig for fase I. Denne likheten mellom KS 2 og fase I, kan vise til at det kanskje var likheter, i samme periode, i hvordan man utformet ristninger, uansett om det var på fast fjell eller flyttblokker.

Lillestraumen sammenlignet med Alta

Steinen er datert etter strandlinjedatering og har fått et dateringsforslag på 3000-2400 f.Kr. Av de to ristningene er det kun bjørnemotivet som brukes i sammenligningen.

I Alta finner vi et stort bjørnemotiv på felt Ole Pedersen I, denne har en linje som strekker seg inn i magen og ender i en sirkel. Feltet er datert til fase I (se fig. 3.13 i Helskog 1987:26). En lik bjørn er avbildet i Kåfjord (se fig. 6.1, side 66). Motivet har også den karakteristiske linjen, og er datert til fase II (Tansem, pers. med.).

Sammenlignes de nevnte bjørnemotivene med Lillestraumen ser vi at vi har å gjøre med tre store bjørner med livsline. På Lillestraumen er bjørnen dobbel så stor som den andre ristningen, mens på Ole Pedersen I og Kåfjord er de mye større enn det dobbelte av ristningene i nærheten.

Da bjørnemotivet er lik motiver både fra fase I og II fra Alta viser at man utførte ristninger likt over lengre tid. Det viser også at det ble avbildet livslinjer flere perioder. Både på fast fjell og løse steiner.

Tabell 3.3: Oversikt over samtlige dateringer.

Lokalitet:	f.Kr.										Kr.f.		E.Kr.	
	5000	4500	4000	3500	3000	2500	2000	1500	1000	500	0	500	1000	
SL 1-4, 5800BP	□□□□□□□□□□													
SL 1-4, 5600BP		□□□□□												
IS 1						□□□□□□□□□□□□□□								
IS 2	□□□□□□□□□□□□□□													
KS 1			□□□□□□□□□□□□□□											
KS 2			□□□□											
KS 3	□□□□□□□□□□□□□□													
LS 1					□□□□□□□									
GH 1-2												□□□□□		
Alta, fase I	□□□□□□□□□□□□□□													
Alta, fase II			□□□□□□□□□□□□□□											
Alta, fase III				□□□□□□□□□□□□□□										
Alta, fase IV								□□□□□□□□□□□□□□						
Alta, fase V												□□□□□□□□□□		

3.4.1 Sammendrag av samtlige dateringer

Oppsummert er det både likheter og ulikheter mellom ristningene på de strandlinjedaterte steinene og Alta. Likheter mellom motiver som er datert til samme fase, kan styrke dateringsforslaget. Det kan vi se på KS 2 som er datert til 4000-3600 f.Kr. Motivene er lik fase I i Alta, og dateringsforslaget går inn under både fase I og II. Det kan være til hjelp for å styrke antagelsen om at motivene kan være fra fase I.

En motivsammenligning kan også vise at stilen på ristningene, måten man utførte motivene på, kan ha vært lik over lengre tid. Et eksempel på dette er bjørnemotivet på Lillestraumen. Motivet er lik motivene med livslinje fra Alta og Kåfjord. Dette viser at det trolig ble laget like uttrykk over lang tid og i forskjellige perioder.

På den andre side har vi også tilfeller hvor motivene er framstilt ulikt mens dateringen er lik. Forklaringen på dette kan være at det ble framstilt motiver på forskjellige måter innenfor samme periode. Dette kan også vise at det ikke er avbildet like motiv på løse steiner og fast

fjell. Et eksempel på dette kan være dateringen av GH 1 som trolig går inn under fase V i Alta. Dateringen kan her være lik, mens motivene ikke er lik avbildningene fra denne fasen. Om man ser på alle steinene samlet, er det kun Gåshopen som ikke dateres innenfor perioden 5000-1800 f.Kr., men har en yngre datering (100-600 e.Kr.). De resterende flyttblokker har fått datering *før* 1800 f.Kr., og ingen er datert mellom 1800 f.Kr. til 100 e.Kr. Det ble altså laget ristninger på løse blokker samtidig som det ble laget ristninger på i Alta.

Kapittel 4

TIDLIGERE FORSKNING PÅ HELLERISTNINGER I NORD-NORGE

Helleristninger har mest sannsynlig vært viktige og interessante hos mennesker som levde med og blant ristningene både i steinalderen og frem til i dag. De har kanskje opp igjennom tiden både vært i sentrum og fungert som en naturlig del av landskapet for noen. Jeg vil i dette kapitlet ta for meg en del av den store forskningen som er gjort på helleristninger. Da det er gjort et stort forskningsarbeid på temaet har jeg valgt å konsentrere meg om forskningen i Nord-Norge, med fokus på veideristninger. Jeg vil her gi en kort oversikt over de viktigste og største hovedteser i forskningen. Hoveddelen av dette kapitlet vil omhandle flyttblokkene med helleristninger i Vest-Finnmark og Nord-Troms. Det legges frem en oversikt over hvilket arbeid som er gjort med dem, og jeg vil også se på hva forskere ikke har sagt noe om. Dokumentasjonen og tolkningene av flyttblokkene har vært få og lite utfyllende. Det er få forskere som tar opp videre spørsmål omkring steinene og deres betydning, og det er ikke utgitt noe samlet arbeid på flyttblokkene. Jeg vil i slutten av kapitlet reflektere rundt sentrale spørsmål som vil være viktige videre i oppgaven. For å forsøke å forstå hvorfor det er laget helleristninger på løse steiner er det mange spørsmål som må undersøkes som ikke har fått noe større oppmerksomhet tidligere. Interessante spørsmål i denne forbindelse er om ulike felt kan ha hatt ulik betydning og om flyttblokkene kan ha hatt en annen betydning enn ristningene på fast berg/fjell. Helleristningene har kanskje blitt laget på flyttblokkene av en spesiell grunn, og for å forsøke å bekrefte eller avkrefte dette er det viktig å forsøke å forstå dem.

4.1 Datering og tolkning

Det er i denne sammenheng naturlig å begynne med Gutorm Gjessing og hans store forskning på helleristninger i Nordland og Troms (blant annet 1932, 1936, 1938, 1945, 1974). Gjessing gjennomførte somrene 1929-1931 en fornyet systematisk undersøkelse av de nordnorske ristninger som tilhørte Tromsø Museums distrikt. De nordligste lokalitetene var Tennes og Balsfjord. Resultatene av undersøkelsene utga han i boka *Arktiske helleristninger i Nord-Norge* (Gjessing 1932:8-9). Gjessing var en av de første til å legge vekt på tolkningsproblematikken innen forskning på helleristninger (Gjessing 1932:56). I denne tiden

var forskningen fokusert på magi og jaktmagiske forestillinger. Han så på veideristninger som uttrykk for jaktmagi, og fremholdt at endringen i stil, fra naturalistiske motiv til en mer skjematisk fremstillingsform, måtte forklares ut fra en utvikling av magien til sjamanisme. Dette er en tolkning som blant annet Simonsen har sagt seg enig i (Gjessing 1936:138,154,168, Simonsen 1979:447-448).

Gjessing var en pioner i bruken av etnografiske analogier i arbeidet med helleristninger. I *Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe* trekker han frem at flere ristninger har en linje som går gjennom munnen og ned i halsen. Denne linjen ender i en ringformet utvidelse. Det ble sett en sammenheng mellom ristningene og odschibwa-indianerne, hvor medisinmannen på bestilling av jegeren lager en tegning av det dyret som skal jages enten på never, i sanden eller i et askelag. Hjertet males med en rød farge og det trekkes en linje fra munnen til hjertet. Dette kalles livslinjen. Denne linjen ble også tolket som "livslinjen" også i den skandinaviske veidekunsten (Gjessing 1936:140-141,143). Veidekunsten var et middel for å gi jegerne fangstlykke. De skulle med jaktmagi tvinge dyret under sin kontroll eller sikre reproduksjon i naturen (Simonsen 1955:14). Gjessing fremholder at de slipte ristningene som går tilbake til Ancylostid (boreal tid) var eldre enn de hugde. De hugde var mest sannsynlig ikke eldre enn yngre steinalder (Gjessing 1932:50, 1945:260).

Povl Simonsen har arbeidet med helleristninger i Nord-Norge (blant annet 1955, 1958, 1979, 1991, 2000) og utga i 1958 boka *Arktiske helleristninger i Nord-Norge II*. Her presenteres ristninger fra Finnmark, Nyelv i Nesseby, Gåshopen og Leirbukt i Hammerfest kommune. De resterende presenterte ristninger er hovedsakelig fra Troms, samt noen fra Nordland (Simonsen 1958:9). Simonsen er ikke enig i Gjessings datering på de slipte ristningene og foreslår selv en datering på de eldste veideristningene på 3500-3000 f.kr. Han fremholder at helleristningene har først eksistert i området rundt kysten av Nordland og spredte seg til resten av Norge og til Nord-Sverige i løpet av det tredje årtusen før Kristus (Simonsen 1979:477-478). Når det gjelder stilutvikling, mente Gjessing at helleristningenes utvikling gikk fra naturalistiske motiv til en mer skjematisk fremstillingsform (Gjessing 1936:138,168). Simonsen sier seg enig i dette og i at bildene og stilutvikling kan sees i lys av jaktmagi og utviklingen av sjamanisme (Simonsen 1979:447-448, 468-470).

Etter 1970 ble fokuset og forskningen på bergkunst i noen grad endret da helleristningsfeltene i Alta ble funnet. Knut Helskog har utført et omfattende arbeid på disse helleristningene (blant

annet 1977, 1984, 1985, 1987, 1988, 1989, 1999, 2000, 2004). Han har utarbeidet faseinndelinger på materialet og brukt strandlinjedatering for å sette alder på ristningene (se for eksempel Helskog 1988:31, 2000:6-13). Helskog har også utarbeidet en klassifikasjon av ristningene, og deler ristningene inn i en-linjede og to-linjede motiv, som igjen deles inn etter linjenes form og andre trekk (se for eksempel Helskog 1988:33). Helskog fremholder at man i materialet fra Alta ikke kan spore en utvikling av stil fra enkle naturtro store figurer til sterkt stiliserte, små ugjenkjennelige motiv. Han avviser denne utvikling til bruk i dette materialet (Helskog 1988:31).

Også i nyere arbeid har sjamanisme vært et interesseområde innen forskningen (blant annet Helskog 1988, Hesjedal 1990, Simonsen 1979, 2000). Nå fokuserer man på tolkningen av ristningene som avbildninger av sjamaner, eller at ristninger kan være avbildninger av hvordan sjamaner så selv i en transe (Helskog 1988:110-112). Samisk religion har også vært et interesseområde, (blant annet Helskog 1988, Simonsen 1979, 2000) og blant annet Helskog trekker sammenligninger med ristningene i Alta og runeбомmer (1984, 1987, 1988). Han fremholder at det er å forvente både likheter og ulikheter i sammenligningen da det er store variasjoner i ristningene, og de er inndelte i en- og to-linjede motiv (Helskog 1988:112, 1984:18-19). Motiv av blant annet bjørnen sammenlignes med bjørneritualer i samisk tro. Det er også ristninger som ikke tolkes til ritualer, som for eksempel elgen, som finnes i alle perioder men ikke knyttes til religiøse handlinger (Helskog 2000:14).

Helleristninger og deres tilknytning og plassering i forhold til vann har vært et sentralt tema for diskusjon (blant annet Gjessing 1945, Simonsen 1979, 2000, Helskog 1999). Helskog mener blant annet at vann må være en del av forklaringen på ristningenes plassering. Han henviser til Gutorm Gjessing (1945) som ser på vann i forhold til fruktbarhet (Helskog 1999:74). Gjessing viser til sørafrikanske bergmalerier hvor en finner kultiske regnseremonier, og til finske ristninger fra Mariakoski som hevdes å vise sammenhengen mellom vannet og fruktbarhetsmagi (Gjessing 1945:302). Helskog fremholder at en forklaring kan være at bildene av dyr ble innrisset for å lure og lokke til seg dyrene i feller som var tilknyttet vann. Ristningene og deres lokalitet ble et element i jaktmagiske ritualer. Helskog argumenterer for at jaktmagi kan forklare noen av ristningene, men ikke hvorfor så mange er lokaliserte i nærheten av vann. Helskog argumenterer for at vannkanten er et møtested, og at dette er et område hvor vann, land og himmel møtes. Ristningene sees på i forhold til et kosmologisk perspektiv og det trekkes paralleller til samisk tro hvor verden er delt inn i tre

sfærer. Det presenteres et forslag om at lokalitetene til ristningene kan være kommunikasjon mellom disse verdener (Helskog 1999:75).

Det har i de siste årene vært en stigende interesse for å ha fokus på landskapet rundt og landskapet ”i” helleristningene (se for eksempel Gjerde 2006, Helskog 2004, Helskog og Høgtun 2004). Enkelte forskere har fra å kun fokusere på motivene som tegn og skrift uten materialitet, gått over til å se om forholdene rundt kan ha noe innvirkning på ristningene. Blant annet har Knut Helskog i de siste årene sett på helleristningsfelt og bergets landskap (Helskog 2004, Helskog og Høgtun 2004). Helskog og Høgtun har utarbeidet tegninger hvor man ser hvordan berget er utnyttet når helleristningene ble laget. Landskapet er representert i helleristningene. Tegningene viser formen, størrelse og posisjonene til motivene i relasjon til hverandre og topografien på bergene. Bergene har forskjellige overflater og man finner flater, deler av berget som er knekt, sprekker, områder hvor det har samlet seg regnvann og så videre. Ingen er identiske med hverandre (Helskog og Høgtun 2004:29). Helskog definerer landskap som måten landet – fjell, hav, elver, det livet som lever der – er oppfattet og brukt. Deler av landskapet i helleristningene er kopier av det virkelige landskapet, disse delene er representert ved elementer på berget som vann, fjorder, hevninger og steiner (Helskog 2004:268,284).

Forskere trekker likheter mellom ristningene i Alta med ristninger andre steder i Skandinavia og i Karelen. Man finner likheter som er for store til å være tilfeldige, og i en sammenligning av ristningene kan det se ut som at det var mer kontakt østover mot Karelen i den første fasen. Senere ser det ut til at kontakten kan ha dreid mot sør. Det finnes også mange felt som det ikke har vært mulig å plassere i forhold til Alta-materialet ut fra stilistiske likheter (Helskog 1988:107).

Den siste forskeren som presenteres her er Anders Hesjedal (1990, 1993, 1994). Hesjedal skrev i 1990 en magistergradsavhandling som omhandlet helleristninger som tegn og tekst med en analyse av veideristningene i Nordland og Troms. Frem til 1980-tallet ble ristninger tolket som jaktmagi, dyrene var avbildet fordi de var gode å spise. Blant annet Hesjedal (1990, 1994) mener med utgangspunkt i Levi-Strauss at motivene ikke ble valgt på grunn av sin spiselighet, men på grunn av sin ”tenkelighet”: at de var ”gode å tenke med”. Det som var godt å tenke med var sosiale forskjeller og relasjoner. Motivene kunne leses som totemer, og det kunne være mulig å forstå uforklarlige sammensettinger av figurer på helleristningsfelt.

Motivene kunne altså være metaforer for sosiale forhold. En ristning av en bjørn og en elg kunne da ha andre meninger enn kun bilder av bjørn og elg (Hesjedal 1990:125-130).

Hesjedal (1990) finner et språkssystem i helleristningene som skiller de forskjellige helleristningsstilene fra hverandre. Det er relasjonen mellom helleristningene som er viktige, og de forskjeller man finner mellom tegnene gir ristningene mening. Han argumenterer for at dette systemet kan være kjennetegnene til en bestemt type ristninger, for eksempel skal de være så og så store, kun avbildninger av bestemte dyremotiv og så videre. Helleristningene endrer landskapet som resulterer i at når man beveger seg i landskapet leses det på en annen måte, og den måten man forholder seg til det endres. Etter at ristningene i Alta ble funnet, ble måten mennesker oppfattet og bevegde seg i landskapet endret, og dette skapte en ny lesning av landskapet. Arkeologer og andre forskere bruker sine fagtradisjoner når de leser en tekst. En arkeolog leser teksten i en kronologisk og arkeologisk kontekst. Hesjedal skriver at det landskapet ristningene ligger i er en viktig del av det å forstå dem (Hesjedal 1990:48-51). Han skriver at

”Ved å lage bilder på berg, endrer man landskapet, skaper nye meninger som manifesteres gjennom den måten mennesker forholder seg til seg selv og sine omgivelser på” (Hesjedal 1990:50-51).

Anders Hesjedal (1994) diskuterer noen problemer tilknyttet tolkning av kronologien og tolkning av meningen med helleristninger. I artikkelen diskuterer han videre hvordan ristninger kan behandles som tekst, og bruker den tekstuelle metaforen til å tolke de tre gruppene av jeger-samler ristninger; slipte, hugde og hellemalinger. Han ser på deres kontekster som et alternativ til den tradisjonelle funksjonalistiske måten å forklare slike typer helleristninger i Nord-Norge. Hesjedal skriver at ved å bruke en alternativ teoretisk fremgangsmåte kan det være mulig å gi veideristningene i Nordland og Troms en ny mening. Det er nødvendig å stille spørsmålstegn til den gamle måten å tolke ristningene på, og et alternativ til å tolke ristninger på er å behandle det som en tekst (Hesjedal 1994:3-11). Hesjedal skriver:

”The textual analogy is based on the assumption that all cultural behaviour has textual features which demand reading and interpretation” (Hesjedal 1994:6).

4.2 Flyttblokker med helleristninger

I denne delen av kapittelet vil jeg gi en oversikt over hva som er dokumentert om flyttblokker med helleristninger. Jeg konsentrerer meg om de flyttblokker som behandles i oppgaven og ønsker å se nærmere på følgende spørsmål: Hva har forskere sagt om flyttblokker med helleristninger? Hva sier forskere *ikke* noe om? Kan flyttblokkene ha hatt en annen betydning enn ristninger på fast berg?

Det er generelt lite litteratur om temaet og det har ikke vært utgitt noe samlet arbeid omkring alle de løse steinene. Allerede fra 1938 finner man litteratur om flyttblokker med helleristninger. Her beskriver Gjessing i en artikkel en av de løse steinene fra Kvalsund (Gjessing 1938:137-142). Generelt i litteraturen omtales flyttblokkene med helleristninger omtrent likt med beskrivelser av funnområdet, steinens plassering i landskapet, ristningenes utseende og utforming enkeltvis, og om de har vannslitasje. Det beskrives også om steinene er funnet i forhold til eventuelle hustuffer (Helskog 1977, 2000, Hesjedal 1993, Hesjedal m.fl. 1996, Simonsen 1955, 1958, 1991). Spesielt fra den eldste forskning sammenlignes ristningene på flyttblokker med helleristninger fra lengre sør i landet (Gjessing 1938:142, Simonsen 1955:14). Dette er blant annet på grunn av at ristningene i Alta ikke var funnet og det var da naturlig å sammenligne helleristningene med andre motiv lengre sør.

Verken Gutorm Gjessing eller Povl Simonsen utdyper at ristningene er laget på løse blokker og ikke på fast fjell, og stiller ingen spørsmål i forbindelse med dette (Gjessing 1938, Simonsen 1955). Det er en generell lik dokumentering og forskning på flyttblokkene med helleristninger, og det er få som beveger seg til de områdene og spørsmål jeg er interessert i, i denne sammenheng. Jeg vil videre se om noen av forskerne sier noe om at ulike felt kan ha hatt ulik betydning, og om flyttblokkene kan ha hatt en annen betydning enn helleristningsfeltene på fast berg.

I artikkelen *Nye helleristninger ved Kvalsund* tar Knut Helskog opp en rekke spørsmål som er relevante til denne oppgaven. Han tar opp temaet om ulike felt kan ha hatt ulik betydning, og stiller spørsmål om det er en grunn til at alle ristningene man kjenner til fra ytre Altafjord til Revsbotn er laget på løse flyttblokker. Det er kun funnet ristninger ved kysten, ikke på innlandet, og Helskog spør om de kanskje *skulle* lages ved kysten? Han skriver at ristningene trolig har vært laget av mennesker som drev med jakt, fiske og fangst langs kysten, og at disse

utnyttet forskjellige områder til forskjellige årstider. Ristningene ble nok laget under snøfrie perioder, vår-høst. I disse periodene var reinen i kystområdene og har vært en viktig næringskilde for folk. Helskog fremholder flere spørsmål som; hvorfor det ikke er funnet ristninger på innlandet hvor reinen ble jaktet, om det var både en kyst- og innlandsbefolkning med forskjellige tradisjoner, og at det kanskje var disse befolkningene som laget ristningene? (Helskog 1977:9).

I senere arbeid viser Knut Helskog interesse for de løse steinene fra Slettnes (se for eksempel 1999, 2000, 2004). Han legger frem en mulig datering (5000-4000 f.Kr.) og poengterer at flyttblokkene er lokaliserte inne i bosetningsområdet, noe som ikke er tilfelle på alle helleristningslokaliteter (1999:73, 2004:18). I artikkelen *Changing Rock Carvings – Changing Societies?* oppsummerer Helskog de løse steinene som er funnet i Vest-Finnmark (2000:7), og skriver at ristninger på flyttblokkene er en kontrast til Alta hvor ristningene er laget på fast fjell.

Anders Hesjedal (1993, Hesjedal m.fl. 1996) er også opptatt av interessante spørsmål. Han stiller seg spørrende til om det er mulig å si noe om hva helleristningene fra Slettnes betyr og hvorfor de er laget. Hesjedal med flere viser interesse for Bryan Hoods (1988) diskusjon om hvorvidt helleristningsfeltene har fungert som en møteplass for forhistoriske befolkninger. Hood bruker her helleristningsfeltene i Alta, som tolkes som et møtested mellom grupper av folk fra innland og kyst (Hood 1988:65-84). Hesjedal m.fl. stiller spørsmålet om helleristningene på Slettnes kan ha fungert som et samlings- eller møtested for grupper på Sørøya (Hesjedal 1993:35, Hesjedal m.fl. 1996:201-202).

Funn av chert på Sørøya fra steinbrudd i Altadalen og Porsanger, viser til kontakt mellom grupper på Sørøya og grupper i fjordene og innlandet. Helleristningene kan ha vært en måte å formidle budskap til grupper i innlandet. Det kan ha vært kontakter mellom disse gruppene som var viktige å ta vare på, som økonomiske, slektskapsmessige og andre sosiale bånd. De definerte kanskje seg selv som en selvstendig gruppe i forhold til en større omverden gjennom å lage ristninger (Hood 1988:65-84). Det argumenteres for at de som levde på Slettnes ønsket å sette seg selv inn i et større hele og uttrykte et ønske om nærhet til innlandsgruppene, kanskje også for å kunne få tilgang til innlandsgruppens ressurser på visse årstider. Da helleristningsfelt ofte er tolket som steder hvor folk til bestemte tider på året møttes for å utføre rituelle handlinger, utveksle nyheter, skaffe ekteskapspartnere og så videre,

argumenteres det for at det har sannsynligvis vært knyttet rituelle aktiviteter til helleristningene (Hesjedal 1993:35, Hesjedal m.fl. 1996:201-202). Mangelen av helleristninger på fast fjell forklares med at kvaliteten på fjellet i de ytre strøkene ikke egner seg for bergkunst. Det faste fjellet på Slettnes er skifrig og ”råttent”, og det er få eller ingen flater som egner seg til hugging av ristninger (Hesjedal m.fl. 1996:200-202). Hesjedal studerer de løse steinene på Slettnes i lys av totemisme. Han argumenterer for at det kan ha vært forskjellige klaner i området, og flertallet av motivene viser til hvilke klaner som hørte til på de forskjellige lokalitetene (Hesjedal 1993:34).

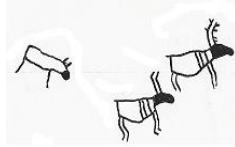
4.2.1 Oppsummering

Utover gjennomgangen er det ingen som sier noe om at ulike felt kan ha hatt ulik betydning, og om flyttblokkene ha hatt en annen betydning enn ristningene på fast berg. Verken Gjessing, Simonsen eller Helskog sier noe om *hvorfor* helleristningene på løse steiner er laget på flyttblokker og ikke på fast fjell. De sier heller ingenting om det er egnet fjell i nærheten som ristningene eventuelt kan ha vært laget på. Ingen av de nevnte forskere kommer nærmere inn på hvorfor akkurat flyttblokkene ble valgt. Det har ikke vært en større motivsammenligning og oppsummering av de forskjellige lokaliteter, eller sett i lys av større helleristningsfelt som Alta. Flyttblokkenes lokaliteter seg imellom er ikke undersøkt og det har vært lite fokus på steinenes plassering i topografien.

Dette er en av mange viktige elementer i arbeidet for å forstå hvorfor det er laget helleristninger på løse blokker. Lokalitetene med ristninger ligger nært hverandre. Gåshopen ligger på Sørøya og er ganske nær Slettnes. Lillestraumen, Isnestofte og Kvalsund ligger også nært hverandre. Hvordan skal man tolke disse lokalitetene? Man bør begynne å se på andre elementer ved forskning på helleristningene for å forstå lokaliteter med helleristninger på flyttblokker. Jeg vil videre i oppgaven forsøke å bevege meg bort fra den tradisjonelle måten å tolke ristninger på og forsøke å se dem ”i et nytt lys”. Jeg vil studere lokalitetene og topografien rundt de løse steinene; Er det egnet fast fjell/svaberg i nærheten, og er det noen sammenheng med flyttblokkene og eventuelle tufter i nærheten? Hvilke motiv er avbildet på de løse steinene, finner man noen likheter til motivene som er avbildet i Alta? Dette er noen av spørsmålene som vil bli tatt opp i analysen av materialet.

Kapittel 5

RISTNINGER PÅ BERG OG LØSE STEIN: EN ANALYSE

Et sentralt tema i denne oppgaven er å forstå hvorfor ristningene i visse områder er hugd på løse stein og ikke på fast fjell/svaberg. Dette blir ikke mindre sentralt ved at det store flertall av ristninger både i Nord-Norge og Nordkalotten for øvrig er hugd i fast fjell. Hvorfor har man da i det området jeg ser nærmere på valgt en annen løsning? Like naturlig er det å spørre om det også på de steder hvor man har valgt flyttblokker finner svaberg eller annet fast fjell som kan være egnet til ristninger. Denne egnetheten må også vurderes etter bergets kvalitet som ristningsflate.

Et annet forhold som tas opp i begynnelsen av dette kapitlet er om flyttblokkene er lokaliserte i nærheten av tufter og boplasser. Det er også viktig å finne ut av om det er noen motivvariasjon mellom ristningene på flyttblokkene og de som finnes på fast fjell. Jeg vil også komme inn på flyttblokkenes plassering i forhold til hverandre.

5.1 Geologiske og topografiske aspekter ved flyttblokkene

På *Slettnes* finner man fast fjell men ifølge Hesjedal med flere er det få eller ingen flater som egner seg til hugging av helleristninger. Kvaliteten er skifrig og ”råtten” (Hesjedal m.fl. 1996:200). Det ligger flere boplasser på terrassen like over flyttblokkene, felt IVA og VA. Felt VA var svært funnrikt og ser ut til å ha vært i bruk fra seint i eldre steinalder til en gang i tidlig yngre steinalder (Hesjedal m.fl. 1996:99-100). Det store antallet av yngre steinaldertufter på *Slettnes* forteller at det har vært en stor aktivitet på dette området over lengre tid, men tuftene er ikke samtidig med ristningene på flyttblokkene. Stein 1 og 4 ble funnet sammen med flere andre steinblokker uten ristninger, og stein 2 ble funnet sammen med mindre stein som lå på samme opprinnelige overflate. De som lå lengst nord så ut som om de dannet en slags steinramme rundt flyttblokka (Damm m.fl. 1993:70, 79,81,96).

I litteraturen om flyttblokkene på *Gåshopen* er det ingen konkret informasjon om det er egnet fjell eller svaberg til å lage ristninger på. Povl Simonsen beskriver området;

”..klipperne er her lave, forlandet relativt bredt, og stranden strækker sig uden større indbugtninger et langt stykke..” (Simonsen 1958:49).

45 m øst for flyttblokkene og ca 6 meter over havet finner man ni tufter i et felt som strekker seg mot øst og sørøst langs stranden. Simonsen setter ikke ristningene og tuftene i forbindelse med hverandre og mener at beliggenheten i landskapet ikke forteller oss noe som kan bidra til ristningenes tolkning. I 1956 ble det utgravd en tuft hvor det ble funnet asbestkeramikk og en skiferpil av Sunderøytypen (Simonsen 1958:49,52). Vest for Gåshopen ligger Markusneset og i samme høyde som flyttblokkene er det åtte tufter i en rekke (Simonsen 1991:163-164). Flyttblokkene er rundslitte strandstein av en hard og kornete kvartsitt. Simonsen fremholder at steintypen må ha vært vanskelig å hugge i (Simonsen 1958:48,50). Funn av asbestkeramikk og redskaper av skifer viser til at tuftene kan være fra tidlig metalltid.

For *Isnestofte* er det ingen litteratur som indikerer egnet fjell/svaberg i nærheten til å lage ristninger. Stein 2 funnet på Langnesholmen, og befaring foretatt høsten 2006 viser at i nordvest er berggrunnen av svaberglignende type, mens på motsatt side av holmen, mot sørøst, er terrenget mer kupert og brattere. Her er fjellet mer skifrig og ikke så glatt. Det er mange steinaldertufter og løsfunn i nærheten av stein 2. Det er minst 10 hustufter av Karlebotntypen og én av Gressbakkentypen på Langnesholmen (Askeladden, lok. Id. nr:68066). På fastlandet hvor stein 1 er funnet er det større områder hvor landet er pløyd og tufter kan derfor være fjernet. Simonsen fremholder at det her finnes funn og tufter fra hele steinalderen, blant annet spydspisser, pilespisser og kniver av skifer (Simonsen 1991:146). Det er funnet flere løsfunn i området. Det er grunn til å anta samtidighet mellom noen av tuftene og ristningene basert på dateringene av ristningene samt dateringene av tuftene.

Fra *Kvalsund* finnes det ingen litteratur som nevner om steinene ligger i nærheten av egnet fjell/svaberg. Etter befaring sommer 2005 ble det bekreftet at det ikke er svaberg på samme høyde over havet som de løse steinene ligger. Overfor funnstedet til stein 2 er det i følge Simonsen ”et fjell, som verken er høyt eller bratt og uten vegetasjon” (Simonsen 1958:54). Det er ingen informasjon om hvorvidt fjellet er egnet til å lage helleristninger på. Steinene ligger i Repparfjorden og stein 2 og 3 i nærhet til samme tufteområde. Stein 3 ligger i nærheten av en steinalderboplass som i tidligere litteratur er referert til som Halsen (Simonsen 1958:53). I dag refereres den i Askeladden (Askeladden, lok. Id. nr: 8426) som Gargo-Kvalsundelv bru, hvor det er fire gressbakkentufter samt aktivitetsområder. Stein 2 ligger på

Leirbukt et par kilometer lengre inn i Repparfjorden fra Halsen (Simonsen 1958:53). Lengre inn i fjorden, på motsatt side, på stedet Stokkeberg er stein 1 funnet. Denne lokaliteten ligger ca. 8 km fra Klubbukt som har yngre steinalderbosetninger (Askeladden, lok. Id. nr: 28755). Det er usikkert om det har vært undersøkt i hele Repparfjorden etter kulturminner. Også fra Kvalsund kan tuftene og ristningene vært samtidige basert på datering av flyttblokkene og av tuftene.

På *Lillestraumen* er det både fast fjell og flere løse blokker. Sven-Erik Grydland har undersøkt både fjellet og de løse blokkene i området, men har ikke funnet ristninger. Det er en god del kvartsitt i fjellet og i løsblokkene, og de er ifølge han godt egnet til å lage helleristninger på (Grydland, pers. med.). Etter befaring høst 2005 ble det dokumentert at flyttblokka ligger 10-15 meter fremfor 30 tydelige hustuffer som ligger delvis i to rader langs daværende strand, ca 20 moh. De er runde og kvadratiske. Steinen ligger ved en tydelig terrasse hvor sjøen må ha stått i lengre tid. Det ligger en del andre løse steiner uten ristninger i området rundt flyttblokka. Grydland daterer tuftene til 3500-3000 f.Kr. basert på høyde over havet og tuftenes utforming (Grydland, pers. med). Ser man på dateringen av tuftene og av helleristningene (3000-2400 f.Kr.), kan man her anta at tuftene er eldre enn ristningene.

5.1.2 Kort sammendrag

Steinene med sikkert funnsted er alle lokalisert i nærhet av boplasser, og det er grunn til å anta at flyttblokkene og noen av bosetningsområdene kan ha vært samtidige. Det tyder på at ristningene har blitt laget i nærheten av boplassene, og at denne lokaliseringen kan ha vært et viktig element ved ristninger på flyttblokkene. Det er en viss variasjon i nærheten til tufteområdene, som for eksempel Kvalsund (KS 1) og Isnestofte (IS 1) som ligger et stykke unna. Slettnes og Lillestraumen er lokaliteter med svært mange tufter, Gåshopen og Isnestofte (IS 2) ligger nært en god del tufter, noe som viser til at det har vært aktivitet på disse lokalitetene over lengre tid.

Fra de lokalitetene hvor det er fjell/svaberg i nærheten av flyttblokkene, finnes det både egnete og uegnete ristningsflater. Lokalitetene med god tilgang er Lillestraumen og muligens Isnestofte. Slettnes, som har et større antall ristninger på løse stein, ligger ved fjell som ikke er egnet til ristninger. Kvalsund har ikke svaberg i nærheten, og Gåshopen har man ikke god nok informasjon om til å svare på om det er egnet fjell/svaberg i området. Dette forteller oss at det sannsynligvis ikke alene har vært avgjørende om lokaliteten har hatt egnet fjell/svaberg

til å lage ristninger på eller ikke, men at andre grunner har gjort at de løse steinene ble valgt. Det fjellet/berget som finnes har kanskje ikke vært nært nok til at det var aktuelt å lage ristninger på. Det kan ha vært et ønske å ha ristningene i en viss nærhet til boplassen.

For å undersøke om tilgangen til egnet eller uegnet berg har vært avgjørende for om ristningene ble påført løs stein eller fast fjell, er det interessant å studere andre aspekter ved lokalitetene. Resultatene har nå vist at det er både lokaliteter med egnet fast fjell hvor man ikke har benyttet seg av det, og lokaliteter uten egnet fast fjell. Man må være klar over at berget kan ha vært av god kvalitet da ristningene ble påført, mens det i dag har vært utsatt for vær og vind over mange år og kan være av dårlig kvalitet. Et viktig spørsmål er da hvor lenge det var meningen at ristningene skulle være synlige. Ser vi på for eksempel helleristningsfeltet i Kåfjord er det i dag svært oppsprukket og av dårlig kvalitet, men da ristningene ble påført berget var det av god kvalitet som var lett å hugge ristninger i. Berget har ikke vært utsatt for vær og vind siden ristningene ble påført, men blitt dekket av lav og mose. Det viser at berget i over tusenvis av år har blitt mer fragmentert og sprukket uten å være direkte utsatt for vær og vind.

5.2 De løse steinenes motiv

Det er utallige måter å lage helleristninger på, og motivene kan variere i størrelse og utforming. Man kan se forskjeller mellom ristninger fra samme periode, men også, og kanskje tydeligere, mellom motiv fra ulike tidsperioder. Et motiv av for eksempel en båt kan uttrykkes på forskjellige måter, samtidig som båtens hovedtrekk er bevart. Slik er det med mange av helleristningene både på fast fjell og løse steiner. Det interessante her er å se nærmere på likheter og forskjeller i motivvalget mellom ristningene på flyttblokkene og de på fast fjell. Det er spesielt interessant å se hvordan motivene på flyttblokkene kommer ut i forhold til store lokaliteter med helleristninger som Alta. Etersom flyttblokkens morfologi skiller seg klart ut fra en bergflate er den i sin "natur" mer multi-dimensjonal. I og med at bare deler av steinens flater kan sees samtidig, blir det viktig å se på hvordan ristningene er plasserte på steinen. Kan man se alle motivene fra ett sted, eller må man bevege seg rundt steinen for å se alle? Disse spørsmålene kan gi en pekepinn på likheter og kontraster mellom de ulike lokalitetene med ristninger på flyttblokkene, og også antyde noe av det særegne ved at flyttblokkene kan ha bergflater.

En gjennomgang av ristningene på flyttblokkene viser at enkelte motiv gjentas på flere av steinene, men at ingen motiv er representert på samtlige av dem. Den steinen som har flest helleristninger er SL 2 som har hele 33 motiv. Det er flere steiner som har motiv av båt: Slettnes (SL 1, 2 og 4), Gåshopen (GH 1), Kvalsund (KS 1) og Isnestoften (IS 2). I kontrast til dette har Slettnes (SL 3), Gåshopen (GH 2), Isnestoften (IS 1) og Lillestraumen ingen båter avbildet. Vi ser her at det er tydelig at motivvalgene fra samme lokalitet kan avvike. Tar vi for oss motiv av mennesker som også ofte er representert, får vi et resultat som viser til variasjon. Vi finner dem på Slettnes (SL 2 og 4), Gåshopen (GH 1), Kvalsund (KS 1), og begge steinene fra Isnestoften. Menneskemotiv mangler derimot på de to resterende flyttblokker på Slettnes (SL 1 og 3), Gåshopen (GH 2), to steiner fra Kvalsund (2 og 3) og Lillestraumen.

Når vi ser på elg eller rein er de avbildet på Slettnes (SL 1, 2, 3 og 4), Isnestoften (IS 2), Kvalsund (KS 1, 2 og 3) og Lillestraumen. Det er kun Isnestoften (IS 1) og begge steinene fra Gåshopen som ikke har motiv av elg eller rein. På det meste er det ni steiner som har motiv av samme dyr, dette gjelder elg eller rein, men de er alle forskjellig utført. Videre er det seks steiner som har båt og menneskemotiv presentert. Det er også seks steiner som ikke har menneskemotiv. Lillestraumen og Slettnes (SL 3) har færrest motiv representert med kun to motiv hver.

Det er syv båter på Slettnes, to fra Gåshopen, en fra Isnestoften og en fra Kvalsund. Fem av båtene har elghode og seks har mannskap. Motiv av bjørn er kun på Slettnes (SL 2 og 4) og Lillestraumen, mens fotavtrykk av bjørn finnes kun fra Slettnes (SL 2 og 4). "Ensomme" elghodestokker og t-formede gjenstander finnes kun på Slettnes (SL 1, 2 og 4). Fugler og hund eller rev er kun presentert på Slettnes (SL 2 og 4) og Gåshopen (GH 1). Avbildninger av fisk finnes kun på Slettnes (SL 2). Halve motiv finner man på Slettnes (SL 1 og SL 2), Kvalsund (KS 3) og Isnestoften (IS 2).

Man finner både en-linjete og to-linjete motiv på de løse steinene. For den sistnevnte type finner man rein, elg og bjørner og en båt (SL 1, 2, 3 og 4, KS 1, 2 og 3, IS 2, LS 1). Blant de en-linjete er det mennesker og båter som utpeker seg (SL 2, GH 1, IS 1 og 2). Det er også motiv trolig av elg eller rein fra Isnestoften som er avbildet som en-linjete, men det er vanskelig å avgjøre hvilket dyr disse skal etterligne.

En gjennomgang av motivene viser at det avviker av hvilke motiv som er avbildet på de forskjellige lokalitetene, men det er også variasjon i avbildningen. Dette ser vi tydelig på motivene av blant annet elg, rein og bjørn. På Slettnes er de avbildet uthugd, både med og uten kroppsmotiv. På Kvalsund ser vi samme tilfellet på motivene av elg eller rein.

De motivene som forekommer mest er rein og elg (12 stk), regner vi med de sikre motivene av elg og rein samt de som er vanskelige å avgjøre får vi 19 stk. Det er 11 motiver av båter med og uten elghode og mannskap. 9 motiver av bjørn og 8 av mennesker.

Tabell 5.1: Oversikt over motiv fra flyttblokkene.

Motiv fra flyttblokkene:	Slettnes	Gåshopen	Isnestofen	Kvalsund	Lillestraumen	Totalt:
Båt, totale antall	7	2	1	1		11
Båt m/elghode	4		1			5
Båt m/mannskap	2	2	1	1		6
Bjørn	8				1	9
Fotavtrykk av bjørn	5					5
Elg	4					4
Rein	3					3
Elg eller rein	1		2	8	1	12
Mennesker	5		3			8
Elghodestokk	2					2
Fugl	3	1				4
Hund/rev	3	1				4
Sirkelmotiv	1	1		1		3
T-fomet gjenstand	1					1
Fisk	1		1			2
Hare	1					1
Halve motiv	3		3	1		7

5.2.1 Synligheten av flyttblokkenes motiv

Flyttblokkene er alle i forskjellige størrelser og form, og noen motiv er plassert på toppen av steinene mens andre er plassert på sidene. Det er i dette tilfellet viktig å studere steinens karakter. Grunnlaget for å undersøke dette er å finne ut om alle motivene er synlige fra samme sted, eller om synligheten av motivene endres når man beveger seg rundt steinene. Fremheves de motivene som kun er synlig fra et gitt sted og blir ”individuelle”, mens de resterende motivene ”forsvinner” og blir skjult? På samme måte som å være i naturen, dukker nye ting opp ettersom man beveger seg. Når man beveger seg rundt steinen forandres steinens form og utseende og nye motiv blir synlige. Fortsetter man videre rundt steinen forsvinner andre motiv, mens nye kommer frem og fokuset flyttes til neste synlige motiv. Observatøren får en

opplevelse av å oppdage ristningene og blir aktiv. Steinene blir flerdimensjonale. Faste fjell med helleristninger kan være todimensjonale med sprekker og skråninger som ristningene er plasserte på, og mennesket kan på flere felt følge scenene fra ett ståsted. Men det er også flere felt hvor scenene beveger seg over mange meter og man blir nødt til å bevege seg for å ta del i scenene. Et eksempel på dette er en bjørnescene fra Kåfjord hvor bjørnesporene går over åtte meter.

Når vi ser på de løse steinene får vi igjen noen forskjeller. Man bør skille mellom å se alle motivene fra ett ståsted, eller om man skal se alle motivene ”den riktige veien”. Det er mulig å se alle motiv fra et ståsted på Gåshopen, Isnestoften (IS 1), og Lillestraumen.

På de resterende steinene (SL 1, 2, 3, 4, IS 2, KS 1, 2 og 3) kan man derimot ikke se alle motivene fra et gitt sted, og det er nødvendig å bevege seg rundt steinene for å se alle motivene. Ved den minste steinen fra Slettnes (SL 3) og Isnestoften (IS 2) kan man stå rett over steinen, se ned og se alle motivene fra ett ståsted, motivene blir da ”opp ned”. Om man vil se alle motiv den riktige veien må man bevege seg rundt steinen. Figur 5.1 viser at om man står på fremsiden av steinen, ser man motivene, går man derimot rundt steinen, på den andre siden, ser man ingen av motivene. Overfører man dette til ristninger på fast fjell, er det da ofte nødvendig å bevege seg for å få ristningene rett vei. Dette gjelder også for motiv som ikke er i kontakt med scener. Man må da bevege seg inn i ristningene og ta del i dem. Dette kan man se på flere felt blant annet i Hjemmeluft på Ole Pedersen XI og IX (se for eksempel bilder og kalkering i Helskog 1988:48,54-55)

Fig. 5.1: Synligheten av motivene (Foto: Jan Magne Gjerde).

Et annet viktig punkt å diskutere når vi snakker om synlighet av ristninger, er at helleristninger kan ha *forskjellig grad* av synlighet. Blant annet når man ser på hvordan de er hugd. Noen motiv har tydelige huggespor, og er sterkt markert i berget/steinen. Mens andre igjen er svakere markert, og har utydelige huggespor. Det kan være naturlige årsaker til denne forskjellen. De mindre tydelige ristninger kan for eksempel ha vært utsatt for slitasje, som ved vannslitasje eller forvittringer. De kan også ha vært bevisst påført svakere på berget eller steinen. Et eksempel på dette er Lillestraumen hvor det er vanskelig å se det minste motivet, en rein eller elg, som i dag nesten kun er synlig under plast eller ved kalkering. Det store motivet, en bjørn, er veldig tydelig markert, og er svært godt synlig i all slags vær. Da begge motivene ligger på samme høyde kan det minste motivet være eldre og vannslitt. Det kan være grunnen til at det fremtrer mindre tydelig i dag. En annen mulighet kan være at motivet er hugd gjentatte ganger, og derfor er mye tydeligere. Det svakeste motivet har heller ingen tydelige huggespor, og kan nærmest se ut som om den er slipt. Det minste motivet kan også bevisst være avbildet mindre tydelig enn bjørnen.

5.2.2 Kort sammendrag

Under gjennomgangen av motivene ble det tydelig at det er en stor grad av variasjon i forhold til hvilke motiv som er avbildet på de forskjellige steinene og lokalitetene. Det er enkelte motiv som er avbildet på flere av steinene. Elg og rein er ofte avbildet, de finnes på ni steiner og er presentert på alle lokaliteter utenom Gåshopen. Når man ser på hvor mange motiv som finnes ser man at rein, elg og båt har vært viktig å avbilde. Det er disse motivene som er representert flest ganger totalt. Slettnes peker seg ut i analysen, da flyttblokkene her har størst variasjon i motivene og det er her man finner motiv som ikke finnes på de andre steinene, som elghodestokk, t-formet gjenstand og bjørnespor. De motiv som finnes på de resterende steinene, finner man også på Slettnes.

Når det gjelder hvor synlig motivene er fra forskjellig ståsted får vi igjen forskjeller. Det er også her variasjon. For åtte av steinene kan man se alle motiv fra ett ståsted, mens ved fire av steinene må man bevege seg rundt steinen for å se alle. Man kan altså ikke se alle motivene på alle steinene fra ett ståsted.

5.3 Alta

Helleristningene i Alta er presentert i kapittel 3.2.1 og en gjentakelse her er ikke nødvendig. Jeg vil derfor presentere de motivene fra Alta men som ikke finnes på flyttblokkene. Til slutt presenteres en kort gjennomgang av helleristningenes plassering i forhold til bosetning.

Motiv som finnes i Alta, men ikke på flyttblokkene, er reingjerder, gravide kvinner, scener, mennesker som holder ting som elghodestokker eller t-formede gjenstander, mennesker som går på ski eller truger. Frynsemotivet og mennesker som står samlet, finnes i stor grad i Alta, og spesielt på de eldste feltene som er høyest over havet. Frynsemotivet, som har mange tolkninger, er avbildet kun i den eldste fasen (Helskog 1988:43-44).

Elghodestokkene repeteres ikke fra fase I til II, og reingjerder avbildes i den eldste fasen, ofte i forbindelse med scener. Det er i de to eldste periodene scener er sterkt representert og avbildes ofte i forbindelse med jakt på land og fra båt, rituelle aktiviteter og så videre (Helskog 2000:8-9). Som nevnt tidligere finner vi også ensomme elghodestokker i Alta uten tilknytning til mennesker i Kåfjord.

Ved helleristningsfeltene i Alta (Amtmannsnes, Bossekop, Hjemmeluft og Kåfjord) ligger det til sammen ca 42 000 m² med yngre steinaldersboplasser/aktivitetsområder (Helskog 1983:47). Et stykke fra helleristningsfeltet i Hjemmeluft, er det nedenfor museet rektangulære steinaldertufter. På hele terrassen er det funnet avslag fra lagring/bruk eller vedlikehold av steinredskaper. Dette er et område hvor det har vært en idrettsplass, og det er sannsynlig at både tufter og boplassområde ble ødelagt da fyllinga ble anlagt (Helskog 1988:39).

Det er også funnet spor etter bosetning og aktivitet fra ca 5000 år f.Kr. og helt frem til dagens bosetning. Dette finner vi i hele det flate området vest for elva, fra veien overfor helleristningsfeltet (E6), og ned til 8 meter over havet. Funnene fra bosetningene består av avslag av stein, kvartsitt, noen skrapere, en kniv og en spydspiss av skifer. Det er også funnet møddinger, ildsteder og mulige spor etter hustufter fra steinalderen (Helskog 1988:42). Nært Ole Pedersen XI ligger et boplassområde fra ca. 4000-3500 f.Kr. Denne dateringen er samtidig med det nærliggende helleristningsfeltet, etter Helskogs faseinndelinger. Utgravninger fra 1925 resulterte i funn av redskaper som kniver, pilespiss og skrapere av kvartsitt og spor etter ildsted (Helskog 1988:51). Tuftene vises ikke tydelig i terrenget da det

er tett vegetasjon av bjørkeskog samt lavere vegetasjon i området. Det har vært få utgravninger i Alta noe som kanskje kan forklare mangelen på redskaper.

Også ved Apana Gård finner man strukturer etter bosetning (1700-500 f.Kr.). funnene er avslag og skrapere av kvartsitt, fragmenter av tosidige, flatretusjerte redskaper (spisser), asbestkeramikk og aske og trekull. Det er heller ikke her synlige strukturer etter tufter eller hus. Området har i moderne tid vært pløyd, og tufter har mest sannsynlig gått tapt. Dateringene på funn fra dette området, og dateringene på helleristningene viser til samme perioder (Helskog 1988:57).

5.3.1 Oppsummering

Flyttblokkene med helleristninger ligger i nærheten av bosetningsområder, hvor man finner et større antall tufter. Tilgangen til egnet fast fjell fra lokalitetene er, for Lillestraumen og muligens Isnestofen, god. Slettnes ligger ved fjell som ikke er egnet til å lage ristninger på. Ved Kvalsund hvor man ikke har dokumentert funnsted, ser det ut til at steinene ikke har ligget i nærheten av egnet fast fjell, da det ikke er svaberg i området. Gåshopen har man for lite informasjon om for å finne ut av dette. Nærheten til tuftene forteller oss at det kan ha vært en viktig faktor å ha de løse steinene nært bosetningen og tuftene. Den varierte tilgangen til egnet fast fjell viser at det sannsynligvis ikke alene har vært avgjørende om ristningene ble påført fjell eller løse steiner. Man kan også spørre her om nærheten til bosetningsområdet har vært en avgjørende rolle i forhold til hvor og hvordan man laget ristningene, da vi ser at alle steinene (lokalitetene) ligger nært tuftene.

På flyttblokkene finner man tre motiv av fugler, to av fisk og to av hare. Man har til i dag funnet to motiv av hare i Hjemmeluft, og i forhold til hvor mange ristninger det er i Alta og antallet på de løse steinene, er disse motivene godt representert på flyttblokkene. Det er stor variasjon i hvilke motiv som er laget på de forskjellige lokalitetene, og det er vanskelig å finne et mønster i motiv som er presentert. Rein, elg og båt dominerer på de løse steinene og kan se ut til å ha vært viktig å avbilde. Deretter følger motiv av bjørn og mennesker. Slettnes er i denne sammenheng viktig da de løse steinene her har størst variasjon i motivene, og her finnes motiv som ikke finnes på de andre steinene. Dette er blant annet elghodestokker, t-formede gjenstander og avtrykk av bjørnens poter.

Når det gjelder synligheten av de forskjellige motivene ser vi også her variasjon. Motivene er plassert på forskjellige steder på de løse steinene, og det kan gjøre synligheten av dem noe komplisert. Det kreves at man beveger seg rundt steinene for å se alle motivene. Et viktig aspekt ved en slik bevegelse er om man vil se motivene ”rett vei”. Ved flere av steinene kan man stå på ett sted og se alle ristningene, men ved flere av dem blir de da ”feil vei”, man ser ristningene opp ned. Ved flere felt i Alta er motivene og scenene synlige fra ett ståsted, men det er også ofte nødvendig å bevege seg for å se alle motivene og få en opplevelse av dem. Man må bevege seg for å se den komplette scenen, eller for å få ristningene ”rett vei”. Noen motiv både på de løse steinene og på fast fjell er avbildet svakere enn andre, det kan skyldes vannslitasje, forvitring, eller at de er påført bevisst svakere på steinen.

Sammenligner man flyttblokkenes helleristninger med Alta, ser man at rein, elg, båter og mennesker er de motivene som er oftest avbildet på flyttblokkene. Disse motivene er ofte avbildet i de eldste fasene i Alta. De løse steinene som har dokumentert funnsted har mange tufter i nærheten, men ikke et stort antall ristninger. I Alta er det derimot et stort antall ristninger og et stort område med tufter fra steinalderen. Det kan se ut til at det har vært fokusert på to forskjellige aspekter, i Alta har det vært viktig å lage ristninger, mens ved lokalitetene hvor de løse steinene er, kan det se ut som om det ikke har vært like viktig å lage et stort antall ristninger. I Alta er det motiv som er både passive og aktive, mens på flyttblokkene er de alle passive. Det er flere motiv vi finner i Alta men som ikke opptrer på de løse steinene som; reingjerder, gravide dyr, scener, mennesker som holder ting og/eller går på ski eller truger.

Man finner både en-linjete og to-linjete motiv på de løse steinene. Blant de en-linjete er det mennesker og båter som utpeker seg. For de to-linjete finner man båter, rein, elg og bjørner.

Det kan videre være interessant å se om flyttblokkene har noe som ”erstatte” mangelen av scener. På flere av steinene er det plass og mulighet til å lage mindre scener, og det er lite som forklarer hvorfor de ikke er å finne. Muligheten for å bevege seg rundt steinene, og kun ha fokus på ett eller flere motiv er også tilstede ved de løse steinene og for ristningene på fast fjell/berg. Kan denne opplevelsen og muligheten til å kun fokusere på noen motiv være et alternativ til scener? Ved å bevege seg rundt steinen blir det større fokus på de motivene som kun er synlig fra ståstedet. De resterende motivene er ikke i fokus eller synlige før man begynner å bevege seg igjen. Det kan ha vært en alternativ måte å få frem et eventuelt

budskap, ved å få full fokus på det ene eller de motivene som er synlig. Ved å avbilde scener kan man få samme effekt. Den scenen som utspiller seg skaper fokus på de motiv som er innblandet, og de motiv som ikke er i scenen blir i mindre fokus. I kapittel fire kom jeg inn på en relativt ny forskningsvinkling som innebærer å se landskapet på berget hvor ristningene er påførte. Det er stor sannsynlighet for at bergets form har vært avgjørende for hvor motivene ble hugd. Dette kommer godt frem i forbindelse med scener da sprekker og bergets form er benyttet for å beskrive naturen, som oppoverbakker, vann og så videre.

Jeg vil videre også studere materien, dvs. steinen ristningene er laget på. Kan flyttblokkene ha blitt valgt ut på grunn av deres utseende og utforming? Er flyttblokkene kun nøytrale lerret for å vise ristningene, eller kan de ha en begynnende mening og hjelper ristningene frem? Kan steinenes form ha vært avgjørende for hvor motivet ble hugd, eller laget man ristningene der det var plass?

Kapittel 6

HELLERISTNINGENES BETYDNING

I dette kapittelet skal jeg ta opp til diskusjon tidligere tolkninger av helleristninger i Vest-Finnmark, og se disse i forhold til det materialet som står sentralt i denne oppgave, nemlig ristninger på løsblokker og stein. Jeg vil også argumentere for nye tolkninger som etter min mening gjør det mulig å forstå de uttrykksmessige forskjellene mellom ristninger på bergflater og de som opptrer på løse steiner. Hovedmålet er å forsøke å forstå hvorfor man på lokalitetene i mitt geografiske område har valgt steiner fremfor berg til å lage ristninger. Hva kan ha vært årsaken til dette valget når man for eksempel i Alta har foretrukket store bergflater? Som tidligere vist (se kapittel 5) kan ikke denne forskjellen bare forklares ut fra geologiske og topografiske betingelser.

For bedre å forstå hva som ligger til grunn for dette valget er det flere tolkningsperspektiv som er viktige å få frem, og som vil strukturere den videre diskusjonen. Det første fokuserer på helleristningens budskap slik det kan leses ut fra motiv og motivvalg. Dette har etter min oppfatning vært den dominerende trenden i helleristningsforskningen, der vekten er lagt på å tolke *motivets* mening. Som et alternativ til dette vil jeg i neste omgang se på helleristninger som en del av en større materialitet med fokus på rom, landskap og materie. I forlengelse av det, skal jeg til sist knytte bergkunst til en historisk-mytologisk diskurs.

De tolkninger jeg tar opp til diskusjon baserer seg ofte på etnografisk materiale og hvordan man kan overføre etnografisk informasjon til helleristninger. Dette gjelder spesielt for argumentasjon i forhold til motivenes tolkning og symbolske betydning. Denne måten å bruke etnografiske fortolkninger, har også vært benyttet i arbeid med steinalderens samfunn, økonomi og bosetning. Det legges ofte vekt på materiale fra jeger-samler samfunn hvor man har etnografisk eller historisk dokumentasjon. Dette er ikke alltid like uproblematisk, og medfører ofte en rekke problemer. Likevel er bruk av analogi nødvendig i en arkeologisk sammenheng, og derfor også i denne oppgaven. Etnografisk informasjon gir oss ideer og forslag til mulige sammenhenger som vi i vår moderne verden ikke har tilgang til. Jeg vil uansett hevde at et perspektiv som flytter noe av fokus fra motivene til også å omfatte steinen

og berget de er hogd i, kan kanskje bli mindre avhengig av direkte etnografiske analogier enn et mer figurorientert perspektiv.

Ristningene på de løse steinene er vanskelig å datere, men mange har i denne oppgaven fått en datering til yngre steinalder, og spesielt til den tidligste fasen. Selv om helleristningene (med visse unntak) kan ha vært tilgjengelige og i bruk over et langt tidsrom, utgjør deres datering en måte å skape en kontekstuell forståelse av dem. Det er derfor naturlig å først forsøke å få et innblikk i noen aspekt ved jakt- og fangstsamfunnene i den nevnte perioden. Jeg har her valgt å fokusere spesielt på bosetningsmønster og lokalitetstyper. Dette ut fra antagelsen om at Alta, med sine tusenvis av ristninger på store bergflater, representerer en helt annen type lokalitet enn de hvor fåtallige ristninger opptrer på løse stein. At vi altså har å gjøre med ulike behov som må sees i sammenheng med lokalitetens karakter.

Ut fra hva vi kjenner til av lokaliteter fra tidlig yngre steinalder i Finnmark viser disse til sesongbaserte bosetninger hvor det har eksistert flere forskjellige typer lokaliteter. Forholdet mellom de ulike lokalitetene er komplekst og forskjellige aktiviteter kan ha funnet sted på de ulike kategorier av lokaliteter. Jeg skal nærme meg dette gjennom å først se litt generelt på lokalitetstyper og bosetningsmønster gjennom noen nærliggende etnografiske eksempler. Med bakgrunn i Altas spesielle status, og det som etter hvert vil bli argumentert for å særmerke dette stedet (og lokalitetene her), vil jeg begynne med å se nærmere på kategorien *samlingsboplass*.

6.1 Samlingsplasser og nordlige bosetningssystem

En samlingsplass er ikke bare en hvilken som helst stor lokalitet, men en lokalitet som i menneskelig forstand kun eksisterer mellom ankomst og avreise for noen grupper. Brukstiden kan variere, fra en uke til flere måneder, avhengig av grunnene til å samles og tilgjengeligheten til nødvendige ressurser. En slik samlingsplass betyr alltid en sammenkomst av to eller flere grupper mennesker som ikke opererer sammen til daglig. Grunnene til å samles er variert. Noen ganger samler folk seg til samarbeid ved for eksempel jakt eller for å delta i ritualer, seremonier eller festmåltider. Det kan også være det sosiopolitiske som gjør at folk møtes, som å bygge eller vedlikeholde sosiale bånd og allianser, eller utveksle gaver og informasjon. Det finnes ikke kun en form av sammenkomster, men en stor variasjon basert på oppholdets varighet, lokalitetens beliggenhet og størrelse, menneskelig sammensetning og ikke minst aktiviteter. En slik variasjon vil påvirke hvordan vi identifiserer og dokumenterer

førhistoriske samlingslokaliteter (Conkey 1980:609-610). Som mange har fremholdt (bl.a. Hansen 2006:100,114) kan lengden på oppholdet være svært vanskelig å måle arkeologisk, ettersom noen av lokalitetene har vært brukt igjen flere ganger. I et tilfelle som Alta, der de arkeologiske spor opptrer hovedsakelig i form av ristninger, er dette selvsagt riktig. Likevel vil den massive konsentrasjonen av helleristninger her si noe om stedets betydning, også nettopp fordi det avspeiler gjentatt og langvarig bruk. Kontrasten mellom dette massive ”rituelle” uttrykket og det relativt sparsomme boplassmaterialet, som jeg skal komme tilbake til, er også markant.

Etnografisk materiale fra arktiske strøk kan ytterligere belyse dette og noen av de grunnleggende trekk ved bosetningsmønstre for nordlige jakt- og fangstsamfunn. Marek Zvelebil (2003:66) viser ved hjelp av etnografiske kilder fra Vest-Sibir eksempler på hvordan Ketsene organiserte sitt bosetningsmønster. Ketsene levde langs elven Pokamennaya Tunguzka, og hadde et sesongbasert flyttemønster med både relativt bofaste og mobile perioder. På høsten oppholdt de seg langs elvene i telt, og med den første frosten flyttet de oppover elvene til vinterlokalitetene. Dette var deres hovedlokalitet som de returnerte til tidlig vinter og tidlig vår. Grupper på tre-fire menn forlot hovedlokaliteten i korte perioder for å jakte. Sosiale aktiviteter markerte her midtvintersfestivalen. Fra midten av januar delte man seg i mindre grupper og startet på årets største flytting, som varte rundt tre måneder, og involverte flyttinger mellom flere midlertidige lokaliteter. Mot slutten av vinteren reiste man tilbake til hovedlokaliteten og oppholdt seg der under snøsmeltingen. I tiden rundt mai organiserte forskjellige hushold hvert sitt tradisjonelle fisketerreng, som lå spredt og var eid av de forskjellige husholdene. Midtsommeren var den andre årlige festivalen og ble markert med marked langs hovedelva Yenisei, hvor folk kom til fra andre lokaliteter for bytting av varer, seremonier, rituelle aktiviteter og ekteskapsinngåelser. Man bodde i denne perioden spredt, og hver gruppe hadde individuelle og spredte jakt-distrikt til disposisjon.

Et lignende bosetningsmønster finner vi blant østsamene i Sør-Varanger og på Kolahalvøya, eksemplifisert ved Pasviksiidaen (Tanner 1929, Olsen 1984). Her var det også basert på sesongvise flyttinger mellom ulike boplasser opp til 1900-tallet. På hver lokalitet hadde man forskjellige aktiviteter og nye ressurser å dra nytte av. Man hadde en felles vinterboplass for hele siidaen hvor sosiale aktiviteter var langt viktigere enn jakt og fangst. Vinterboplassene lå alltid i innlandet, et stykke unna elvas hovedløp, gjerne ved mindre innsjøer. I april flyttet man ned til Boris Gleb (Keunjes), hvor lengden på oppholdet varierte. Da isen i Pasvikelven

og Bøkfjords innerste del hadde gått opp, bevegde man seg til boplassene ved sjøen. Siidaen delte seg her i familier som fikk hver sin tildelte boplass i de indre deler av fjordene. Dette var laksefiskeplasser hvor kvinner, barn og eldre ble værende mens menn dro ut til den åpne kysten for å fiske. Når fisket ble avsluttet, som regel i juni men noen ganger i august, flyttet man tilbake til Boris Gleb. I august forlot man fellesboplassen og familiene dro innover i landet langs Pasvikelven og fordelte seg på de ulike høstfiskeområdene. Når innsjøene og elvene begynte å fryse til reiste man videre til høstboplass nummer to, som var lokalisert lengre inne i skoglandet. I desember flyttet man tilbake til vinterboplassen (Olsen 1984:143-144). Det som er interessant å legge merke til her er at vinterboplassen som man bodde lengst på, og som samlet hele siidaen, også var den minst økonomisk vesentlige i sesongsyklusen. Man levde da primært på lagrete ressurser og kunne vie mesteparten av tiden til sosiale aktiviteter.

6.2 Den arkeologiske konteksten

Vender vi blikket mot arkeologien igjen og ser på det materialet vi har til rådighet fra tidlig yngre steinalder i Finnmark så er det temmelig fragmentert. På lokaliteten Slettnes på Sørøya, som er den best undersøkte lokaliteten fra Vest-Finnmark, er det et fravær av markerte boligstrukturer fra den første perioden av yngre steinalder (Hesjedal m.fl. 1996:206). Riktignok ligger helleristningssteinene i et felt med tufter, men disse kommer til senere enn ristningene. Lenger øst er det både likheter og forskjeller. Kamkeramiske lokaliteter som Nordli og "Lossoas hus" ved Varangerfjorden er også primært åpne boplasser. Det arkeologiske materialet fra Pasvik viser omfattende keramikkproduksjon i dalen i perioden 5300-4200 f.Kr., men man finner ikke spor etter solide hus før omkring 2000 f.Kr. (Skandfer og Bruun 2006:106). Funn av keramikk på lokaliteter fra denne perioden kan vise til lagringslokaliteter (Damm 2006:202), men denne keramikken finnes ikke vest for Varangerbotn og heller ikke på Finnmarksvidda (Olsen 1994:66,77-78). Samlet sett er det svært få lokaliteter fra Finnmarksvidda som kan dateres til tidlig yngre steinalder. En er lokaliteten Virdnejávri 24. Funnene fra denne lokaliteten, som avviker både fra funn fra kysten og Pasvikdalen, kan vise til en spesialisert sesonglokalitet. Olsen argumenterer for at skinn kan ha blitt bearbeidet på denne lokaliteten under høstjakten (Olsen 1994:68).

Variasjonen mellom både åpne boplasser og solide nedgravde hus i det arkeologiske materialet viser at det kan ha vært sesongbasert flyttmønster i Finnmark. Det kan ha eksistert både hovedlokaliteter samt lokaliteter hvor man oppholdt seg kortere perioder av året. Dette

kan være for eksempel samlingslokaliteter, spesialiserte lokaliteter samt jaktlokaliteter (se for eksempel Damm 2006:202). De etnografiske kildene er presentert for å gi eksempler på hvordan slike bosetningsmønstre kan ha vært. Det fremhever også de sosiale aktivitetene som utspilte seg på lokalitetene, som for eksempel Ketsenes midtsommers festival og sørsamenes vinterlokalitet, som begge viser til viktige sosiale forhold på hovedlokaliteter og samlingslokaliteter. Grunnene til å samles kan altså være varierende, og det har vært viktig for mennesker å møtes for å utveksle varer, og kunnskap, men også for å inngå partnerskap, bekrefte vennskap og tilhørighet. Grupper som tidligere bodde sammen kan bekrefte sitt samhold på tross av oppståtte romlige skiller.

Dette siste har vært satt i sammenheng med Alta og helleristningenes betydning. Det er blitt foreslått av Olsen at i siste del av eldre steinalder øker bruken av innlandet og at grupper begynner å slå seg ned her på semi-permanent eller permanent basis (Olsen 1994:39-40). Grupper fra kysten har trolig fortsatt utnyttet innlandet sesongvist og innlandsgrupper utnyttet kysten. Tilgangen til hverandres områder kan ha nødvendiggjort avtaler og ført til sterkere kommunisering av fellesskapet (se også Hood 1988). En slik bruk av blant annet innlandet kan ha ført til en gjensidig avhengighet mellom mennesker innenfor gruppene, og en regulert tilgang til ressurser og områder. Det kan ha oppstått samlingsplasser, hvor forskjellige grupper møttes for å bytte gaver og varer og så videre i denne perioden (se blant annet Damm 2006:201-202). En slik samlingsplass hvor grupper møttes for å utføre ulike aktiviteter kan ha vært i Alta i den eldste fasen av yngre steinalder. Tilkomsten av ristningene her kan nettopp sees i sammenheng med behovet for økt kommunikasjon som følge av en ny romlig differensiering mellom kyst og innland. Trolig kan dette over tid også ha omfattet grupper i kystområdene og ikke bare mellom kyst og innland.

Det arkeologiske materialet viser at senere i yngre steinalder har det trolig vært både en større og mer bofast bosetning på kysten (se for eksempel Hesjedal m.fl. 1996:208). Likevel har man brukt en samlingslokalitet som Alta. Ristningene i Alta representerer menneskelig aktivitet gjennom tusenvis av år, og viser at det må ha vært viktig å samles selv om man har helårsboplasser andre steder. Hesjedal påpeker at det ser ut til å være typisk at mange hogde ristninger i Nord-Norge finnes innerst i fjordene, nettopp i overgangen mellom ytterkyst og innland. Alta faller perfekt i et slikt geografisk mønster, og det virker sannsynlig at boplasser både på kysten (som på Sørøya) og i innlandet, på en eller annen måte hadde forbindelse med

Alta og den ristningsdiskursen som fant sted på de store bergflatene her (Hesjedal m.fl 1996:209).

I nærheten av helleristningsområdene i Alta er det områder med bosetninger, men man finner ikke mange tufter (se kapittel 5.3). Det kan tyde på relativt korte opphold, og at stedet ikke hadde stor økonomisk betydning. Flertallet av løsfunn er også fra områder lengre ut i fjorden (Isnestofen, Store Korsnes med flere), noe som igjen understreker at selve stedet (eller stedene) der helleristningene finnes ikke var et primært bosetningsområde. Det må likevel understrekes at terrenget rundt helleristningene er delvis tettbevokst med løvskog og områder med høyt gress og lyng. Det kan gjøre det vanskelig å se eventuelle tufter.

På de lokalitetene med ristninger på løse steiner finner vi derimot langt flere tufter, slik at forholdet mellom ristninger og tufter (rent kvantitativt sett) framstår som nærmest omvent proporsjonalt. Likevel er det verd å merke seg at tuftene ofte ikke er samtidige med ristninger på løsblokkene, som på Slettnes, Kvalsund (KS 1 og 2) og Isnestofen (IS 2), hvor de fleste tuftene kan ha en senere datering. Ristningene i Kvalsund KS 2 og 3 kan være fra samme tidsperiode som tuftene.

Det er også lokaliteter som har tufter med tidligere dateringer enn de løse steinene. Lillestraumen har tufter som er datert til 3500-3000 f.Kr. og helleristningene har datering til 3000-2400 f.Kr. Gåshopen har tufter som kan være fra tidlig metalltid. Da helleristningene her er datert til 100-600 e.Kr er det stor sannsynlighet for at tuftene er eldre enn helleristningene. Isnestofen (IS 1) har datering som kan være samtidig som tuftene i nærheten. Det vi ser er altså at tilvirkningen av ristningene på disse lokalitetene trolig utgjør en relativt kortvarig og svært begrenset aktivitet, som kontrasterer lokalitetenes til dels langvarige og omfattende betydning som boplass. Mange av disse ristningene synes å være kommet til i en tidlig fase av bosetningen, mens andre kommer til senere, og kanskje etter at den viktigste bosetningen er avsluttet.

La oss nå se hva dette kan bety for tolkningen av den ulike ristningspraksisen på steinene og bergflatene, og jeg skal her først ta utgangspunkt i noen eksisterende tolkninger.

6.3 Helleristningens budskap: motiver og symbolske relasjoner

Som nevnt innledningsvis er mye av den tidligere helleristningsforskningen fokusert på motivene (motiver, deres form, sammensetning, etc.), som sees som symboler eller en tekst som kan leses. Motivene har blant annet vært lest som uttrykk for menneskers tanker om verden, jakten og seg selv. De betyr nødvendigvis ikke det de direkte uttrykker; men kan være symbolske representasjoner av sosiale og kosmologiske relasjoner. Jeg skal i det følgende se nærmere på noen av disse motivbaserte tolkningene gjort med utgangspunkt i Alta (og til dels Slettnes) og se dem i relasjon med mitt eget materiale.

6.3.1 Ristninger som uttrykk for totemiske relasjoner?

Som nevnt i kapittel 4 poengterer Hesjedal (1990, 1994), med utgangspunkt i Levi-Strauss, at helleristningsmotivene ble valgt ut på grunn av sin ”tenkelighet”, at de var ”gode å tenke med”. Det som var godt å tenke med var sosiale forskjeller og relasjoner. Hesjedal (1993) studerer de løse steinene fra Slettnes i forhold til Alta i lys av totemisme. Han finner det interessant at bjørn er det motivet som dominerer på Slettnes, siden dette er en lokalitet som ligger ute langs kysten, og bjørnen regnes som et innlandsdyr. Hesjedal poengterer uansett at folk på Slettnes og Sørøya kan ha oppfattet seg annerledes og forskjellig fra folk inne i fjordene, akkurat på samme måte som bjørn er forskjellig fra elg. Det kan ha vært en elgklan i de skogbevokste fjordstrøkene, bjørneklan ved ytterkysten og reinsdyrklan på vidda (Hesjedal 1993:34).

Sosiale og territorielle forskjeller ble uttrykt gjennom ulike dyrearter. Likevel viste de også fellesskapet mellom samfunnene. De valgte dyrene hører alle til store landpattedyr eller storvilt, noe som gjør at gruppene også ble knyttet sammen. En bjørn og en elg er ulike arter men er begge landpattedyr, og de har mer til felles enn for eksempel en bjørn og en fugl. Et totemisk kategoriseringssystem viser altså både forskjeller og likheter, og på denne måten kan valget av ristningsmotiv sies å være tenkt ut fra en slik ramme. En forklaring på hvorfor det er båter avbildet både på Slettens og i Alta kan for eksempel være at de ble oppfattet som symboler for samhørighet. Man benyttet seg av båter både på kysten, i fjordstrøkene og på de store vassdragene i innlandet. Et annet viktig poeng er at båtene har vært et viktig transportmiddel som muliggjorde at gruppene fikk kontakt med hverandre (Hesjedal 1993:34).

Et motiv Hesjedal ikke nevner er avtrykk av bjørnens poter. I Alta finner man flere motiv av bjørnespor, hvor disse er markert som mindre ”hakk” i berget, og er avbildet nærmest som spor i sammenheng med bjørnens vandring mellom lokaliteter (se fig. 2.3 og 2.6, og Helskog 1999). Man finner ingen avbildninger hvor bjørnens pote eller fotspor er avbildet på samme isolerte måte og så nøyaktig som på de løse steinene på Slettnes. Denne betoningen kunne understøttet Hesjedals argumentasjon om at bjørnen var et viktig totemdyr for fangstfolket på Slettnes.

Vender vi blikket mot Lillestraumen kan steinen være en ”bjørnestein” (se fig.2.16). Bjørnen er svært tydelig i forhold til det andre motivet. Også når vi ser på hvordan bjørnen er hugd i steinen, kan det se ut som at den har vært risset gjentatte ganger. Det er svært vanskelig å se huggesporene, og det kan nesten se ut som at man har slipt ristningen etter den har vært hugd. Om man har utført denne teknikken med hugging og deretter slipning, eller gjentatt hugging i samme spor, kan det vise til gjentatte seremonier og ritualer. Forskjellen i tydeligheten – og kanskje datering – av de to motivene kan også leses som en endring i maktforhold mellom rivaliserende klaner. Eller at begge har vært her samtidig og elg/reinklanen har vært underordnet bjørneklanen. Den sistnevntes flertall og makt ble vist i den grad av tydelighet ristningene var markert i steinen.

Dette viser samtidig noe av problemet med en totemisk fortolkning av helleristninger. Og problemene oppstår på flere nivåer. De tolkninger som presenteres legger som regel til grunn en territoriell inndeling av forskjellige klaner i de forskjellige områder. Sett i et totemisk perspektiv slik vi kjenner det fra etnografien (bl.a. Levi-Strauss 1963), er det unormalt. Dette fordi det er ulike klaner på hver boplass, med giftemål på tvers av de forskjellige gruppene. Her kunne man hevde at det tross alt opptrer ulike dyr på de samme lokalitetene og at det kunne tale til fordel for en slik totemisk inndeling. Helleristningssteinene fra Kvalsund (fig. 2.10, 2.11 og 2.12) har totalt ni ristninger, hvor syv av dem trolig er rein. Videre finner vi en båt med mannskap og trolig en elg. Isnestoften (IS 2) har også en god del avbildninger av rein eller elg (fig. 2.14 og 2.15) samt to menneskemotiv og en båt.

Utvalget av motiver fra disse lokaliteter er likevel svært lite, spesielt gjelder det KS 2 og 3, da disse steinene kun har rein- og kanskje et elgmotiv. Også i Alta møter vi en stadig repetisjon av de samme dyremotiver. Om motivene skulle representere totem ville det trolig ha vært større variasjon innenfor de motiv som faktisk var avbildet (for eksempel ulike fisker, fugler,

mindre pattedyr, rovdyr og så videre). Den ensformige avbildningen gjør det høyst problematisk å argumentere for at motivene viser totemer.

Totemismetolkningen fanger også lite av den øvrige variasjonen i materialet. Kvalsund (KS 3) (fig. 2.12) har et motiv av en rein med en sirkel i magen, som er lik linjen og sirkelen på bjørnen på Lillestraumen (fig. 2.16). En slik utforming har, som nevnt i kapittel 4, vært tolket i forbindelse med jaktmagi hvor man laget en tegning av dyret som skulle jaktes. Som nevnt i kapittel 3.4 er det i Hjemmeluft/Jiebmaloukta og Kåfjord, to lokaliteter hvor man også finner avbildning av bjørner med denne karakteristiske "livslinjen" (fig. 6.1). Det er her interessant å nevne at fra Mestersanden på Kjelmøy (som er datert til tidlig metalltid) har man funnet bein som er formet som en elg, og har livslinjen avbildet (Olsen 1994:120).

De sistnevnte ristningene peker i retning av alternative tolkninger av menneskers forhold til dyr enn de Hesjedal (og Levi-Strauss) legger til grunn. Mennesker har flere steder i verden hatt en annen inndeling av mennesker og dyrs forskjellige sjeler og ånder, blant annet i eksempelet med det fysiske jeget, kroppssjelen og frisjelen. Visse dyr har også fungert som hjelpeånder for sjamaner på deres reiser i ulike kosmologiske sfærer (Hansen og Olsen 2004:344-349).

Fig. 6.1: Bjørn med livslinje fra Kåfjord. (Skanning: Metimur/bearbeiding: Karin Tansem).

Marek Zvelebil (2003:67) fremholder at blant jeger-samlere i Vest-Sibir har mennesker og bjørner tre sjeler. Det interessante her er forestillingen om et "sjefsdyr" som kanskje kan kaste lys over det relativt ensformige utvalget av dyr på helleristningene. Normalt eier ville dyr selv sitt fysiske jeg og sin kroppssjel, mens deres kollektive "frisjel" er bosatt i sjefsdyret. Et sjefsdyr er for eksempel elg, bjørn eller vannfugl, og spiller en viktig rolle som beskytter over andre dyr og som kanaler for kommunikasjon med andre ikke-jordiske verdener (det vil si ikke ulikt de forestillinger vi finner i samisk religion). For eksempel er den "himmelske elg" en innbygger i himmelen og en sentral figur i myter om gjenopplivelse og gjenfødelse, samt som megler mellom menneske- og ånde verden. Bjørnen har en annen viktig rolle som sjefsbeskytter over ville dyr og som en mekler mellom dyreeksistens og menneskeeksistens. Vannfugler er oppfattet som bud mellom den verden de lever i og den åndelige verden. I noen myter verner de innganger til underverden og fungerer som vokter over "de avdødes hav", mens i andre myter som beskytter over "begravelser bortenfor havet". Selv om dette vanskelig kan bli annet enn spekulasjon synes en slik tolkning å unnslippe noen av de problemene som totemismetolkningen støter på med hensyn til det svært selektive utvalget av dyrearter på helleristningene. På helleristningene i Alta er det rein, elg, bjørn, vannfugl (ender/gjess) og kveite som er "gjengangerne" blant dyremotivene.

Kvinner-dyr

Relasjoner mellom kvinner, menn og dyr er et annet interessant aspekt som er tatt opp i forbindelse med ristningene. I Alta finner man motiv av dyr, som oftest rein eller elg, som er drektige og har foster eller utsprengt buk, noe som kan tyde på graviditet. Dette er også tilfelle på motiv av bjørn, men i mye mindre grad (se fig. 6.2). Helskog argumenterer for at slike ristninger tolkes som forbundet med fruktbarhetsritualer som sikter på å sikre nok vilt (Helskog 1988:96).

På de løse steinene finner man også motiv av mulige drektige dyr. KS 2 har to motiv som har en "buet"/"hengete" buk. Det siste motivet på steinen skiller seg litt ut fra de andre to og er mer avlang i kroppen, avbildet med et lite gevir, eller ører uten gevir. De to reinene kan være drektige simler, og det siste dyret kan være en bukk da de ikke har gevir når simlene går drektige. Simlene mister geviret når de har kalvet. På KS 3 (fig. 2.12) kan to av reinene ha utsprengt buk eller større/rundere kroppsform, de har også gevir. I forhold til de to resterende motivene er det stor forskjell på størrelsen og formen på kroppen. Da de også har gevir er det vanskelig å hevde at de kan være bukker, men kanskje heller simler som ikke er drektige.

Som Helskog poengterer, kan de drektige dyrene vise til fruktbarhetsritualer som er rettet mot å sikre at det alltid vil være nok vilt.

Om man overfører noe av logikken bak Hesjedals totemistiske argumentasjon kan dette heller sees i overført betydning. Et viktig aspekt ved det han framholder, er at dyrene ikke nødvendigvis representerer seg selv, men sosiale grupper og menneskelige relasjoner. Selv om det er tvilsomt om ristningene kan sees som uttrykk for en klar/tydelig totemisk praksis, kan de likevel ha uttrykt forskjeller og inngått som redskap i sosiale forhandlinger mellom mennesker.

Sett i et slikt perspektiv kan det å avbilde drektige dyr like gjerne symbolisere graviditet hos kvinner. Det kan vise til betydningen og viktigheten av å holde oppe reproduksjonen innad i gruppa. Altså en henvisning til fruktbarhetsritualer, som i overført betydning gjelder kvinner og sikring av antallet mennesker i gruppen. Dette er et lite problematisert område, men om reproduksjon og giftemål fulgte normale eksogame ordninger (og trolig i langt mer eksplisitt grad om det var snakk om totemiske grupper), kan gruppestørrelse ha vært en minst like kritisk faktor som tilgang på vilt.

Fig. 6.2: Kalkering av gravid bjørn, Hjemmeluft/Jiepmaluokta.
(Kalkering og foto: Mari Sofie S. Arntzen).

6.3.2 Organisering av arbeidskraft

Spesielt i de eldste fasene er det ofte avbildet scener hvor det er tydelig at flere mennesker er nødvendig for full utnyttelse av arbeidskraft. Dette ser man på de mange jaktscenene med rein og bjørn, samt innhengningene rundt store grupper av rein. Det er sannsynlig at det også var organiserte samarbeidsformer ved bruk av båten under for eksempel jakt på sel, småhval og rein. Det er også tydelig at båter ble brukt i forhold til ritualer og seremonier. Det er mange avbildninger av båter med mannskap som kan se ut som om de holder redskaper for jakt og fangst eller for rituelle aktiviteter i båtene. I Hjemmeluft/Jiebmaluokta er det ofte avbildninger av flere båter sammen, noe som kan henviser til en samlet spesiell betydning (Helskog 1988:78-85,90).

Behovet for samarbeid var trolig størst i forbindelse med større jakt på bjørn og fangst av rein, og de løse steinene har ingen avbildninger som kan vise til et slikt organisert samarbeid på land. Dette kan være en direkte kommunisering av behovet for samarbeid mellom grupper på kysten og i innlandet, og det er følgelig naturlig at slike uttrykk kommer nettopp i Alta. De kan også leses i en mer overført betydning som en bekreftelse på vennskap og gjensidig avhengighet, et budskap som blir viktig nettopp på et sted hvor grupper møtes. Hvorfor man spesielt har valgt å fokusere på rein- og bjørnefangst er vanskelig å si, men kanskje har det sammenheng med at spesielt rein finnes sesongvist både på kysten og i innlandet. En form for samarbeid rundt fiske og fangst fra båter har også trolig eksistert, men helleristningene fra Alta har ikke mange avbildninger som viser større organisert fangst fra båt. Om vi beveger oss til Nordvest-Russland, og til lokaliteten New Zalavruga 8 i Vyg (Gjerde 2006:205) finner man imidlertid en stor scene som inkluderer 6 båter med 32 menneskelignende motiv som jakter på hval. Menneskene i båtene har kastet harpuner på hvalen og båten trekkes etter dyret (se fig. 6.3) Slike store hvaljaktscener fra båt finner man også på flere andre panel i New Zalavruga.

Som nevnt i kapittel 2 og 5 er det avbildet noen båter på de løse steinene, men ingen viser samarbeid eller har noen form for redskaper eller lignende. Når vi ser på ristninger fra Alta finner man flere båter samlet, og ofte i forbindelse med rituelle redskaper ombord. Det faktum at vi ikke finner scener som viser samarbeid eller større ansamlinger på ristningene på de løse steinene, betyr selvsagt ikke at menneskene som bodde på disse lokalitetene aldri tok del i større organisering av jakt og fangst. Derimot kan det bety at det ikke har vært av betydning å avbilde dette på disse lokalitetene på grunn av deres forskjellighet fra Alta.

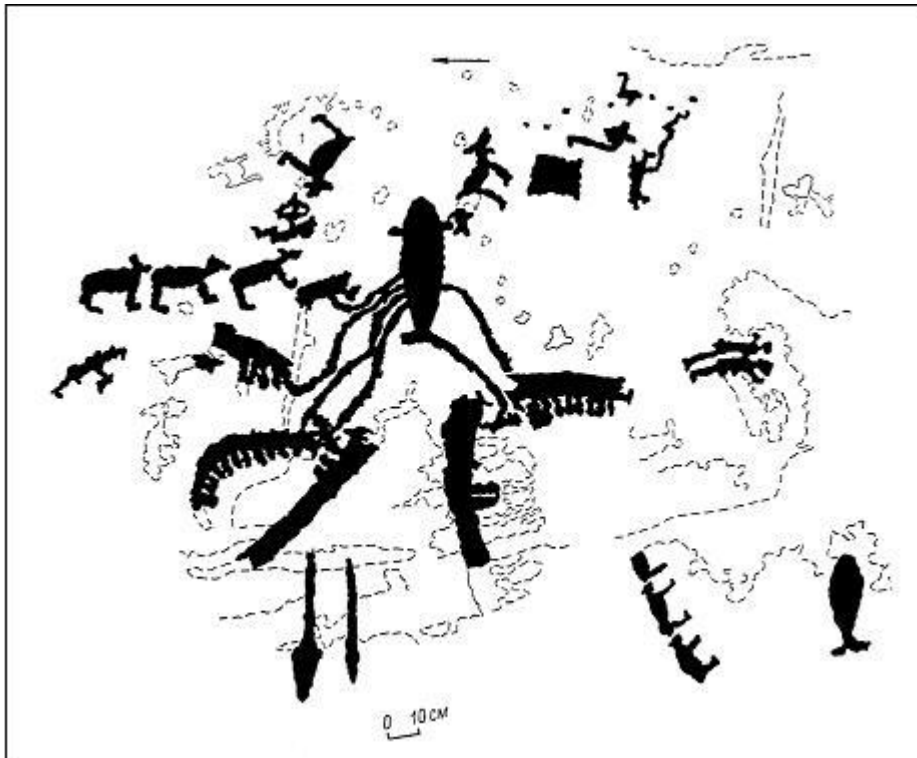

Fig. 6.3: Organisert fangst fra båt, New Zalavruga 8, Vyg (Fig. 6 i Gjerde 2006:205).

6.3.3 En kort oppsummering

Tolkninger av motiver og motivvalg har gitt en lang rekke interessante perspektiver. Likevel har det vist seg vanskelig å direkte overføre tolkningene, som er gjort for større helleristningsfelt, over på ristningene på de løse steinene. Også mer generelt er det grunn til å tro at ristningene også omfatter andre typer av relasjoner enn de som har kommet til uttrykk innenfor "totemismeparadigmet" (og for eksempel jaktmagiske tolkninger). Det er selvsagt for enkelt å si at disse tolkningene bare baserer seg på motivene (motiv, form, sammensetning, størrelse og så videre). Som vi har sett er motivtolkningene også relatert til landskap, blant annet som forklaring på Altas sentrale rolle.

Likevel får motivene nærmest samme betydning som bokstaver. Det er bokstavenes mening, deres sammensetning til ord og setninger som er det avgjørende – og denne betydning kan også relateres til utenforliggende forhold som landskap og sosiale territorier. Det materialet ristningene er laget på blir nærmest for nøytralt papir eller lerret å regne, uten noen nærmere menings skapende funksjon. Og det er her jeg tror at vi nærmer oss et viktig utelatt forhold, selv om det etter hvert har kommet noe inn (se Gjerde 2006, Helskog 2004, Helskog og Høgtun 2004, Myhre 2004), nemlig ristningenes egen materielle kontekst – de bergflater og de stein de er risset inn på. Ikke bare kan dette gi nye og utdypende fortolkninger av

helleristninger generelt, men jeg tror det kanskje er her nøkkelen ligger til å forstå forskjellene mellom det som kommer til uttrykk på de løse steinene og den ”ristningsdiskursen” vi finner på de store bergflatene i Alta.

6.4 Rom og ristning: territorier, berg og stein

Helleristningene i Alta har tidligere vært tolket basert på hvordan mennesker har forholdt seg til hverandre i yngre steinalder. Man har sett på både de romlige og territorielle forholdene, blant annet hvordan de samlet seg i større grupper i forbindelse med organisering av jakt (Hood 1988). Som Bryan Hood (1988) fremholder handler slik romlig organisering også om andre aktiviteter, blant annet (de sosiale) seremoniene, ritualene og utvekslingene (Hood 1988:66). Både Ketsene og østsamenes sesongbosetning er eksempler på hvordan man kan ha hatt fokus også på andre aspekter enn ressursutnyttelse og at det sosiale er en av hovedgrunnene til å samles.

Helleristningene i Alta er stasjonære og folk måtte reise til dem for å se og oppleve dem. Bergflatene ved fjordbunnen utgjorde et møtested for flere grupper fra både kyst og innland og forskjellige aktiviteter må ha utspilt seg her. Kontroll over representasjon på ristningsfeltene var trolig relatert til den eksisterende viten og makt i samfunnet. Den romlige organisering i form av flyttemønster og territorier utgjorde ikke bare en passiv refleks av økologi og ressursfordeling, men var en aktiv del av sosiale relasjoner og makt forbundet med disse. De som kontrollerte det rituelle stedet og representasjonen her hadde trolig også kontroll over andre sider ved samfunnet. Utvalgte individer eller grupper kan ha kontrollert og regulert tilgangen til ulike områder og ressurser, gjennom å ha kontroll over rituell praksis (Hood 1988:68-69). På tilsvarende vis som mytologier kan vise til korrekte kosmologiske og genealogiske fortolkninger, og på dette vis virke ideologisk legitimerende, kan helleristningene som en ”tegnet” myte, det Leroi-Gourhan kalte *mytografier* (Olsen 1997:200-202), ha inngått i en slik kontroll og legitimering.

Likevel er de tolkninger som her framsettes ikke avhengig av en slik ”kontrollerende elite”. De kan kanskje vel så gjerne tolkes innenfor et mer fleksibelt og mindre autoritært system, selv om det nok her har vært store forskjeller mellom Alta og de andre lokalitetene. Uansett er det altså tydelig at det har vært spesielle aktiviteter i Alta og at stedet (på mikronivå: stedene) må kunne tolkes som en samlingslokalitet. De storslåtte scenene som utspilles på ristningene

på bergene kan blant annet være illusjoner til fortellinger og myter som har utspilt seg i steinaldermenneskenes liv. Når grupper samlet seg i Alta kan fortellinger om hendelser de har opplevd, samt myter som eksisterte, ha vært viktig å dele og vedlikeholde, gjennom å lage dem på bergene. Disse scenene viser til samarbeid og til hvordan samhandling *bør* være; et slags mytografisk nedfelt ”regelverk”. Det å avbilde slike fortellinger og myter i berg, hogge mytografier, kan selv være blant de viktigste rituelle praksiser som utspilte seg på de kontrollerte områder i Alta.

Når man så vender blikket mot ristningene på de løse steinene og flyttblokkene, er det hevet over tvil at de ikke har vært av samme betydning og type som Alta. Begrunnelsen ligger dels i at dette var andre typer lokaliteter, avgrenset til den lokale gruppen. På disse lokalitetene eksisterte mest sannsynlig ikke det samme behov for kontroll og regulering. Ved å lage helleristninger på løse steiner, blir disse lokalitetene alternative uttrykk til den regulerte og kontrollerte ”helleristningsdiskursen” i Alta.

Det er her viktig å understreke den topografiske forskjellen mellom bergflatene på svaberget og steinenes overflater. Selv om svabergene kan være kupert, som de løse steinene, vil de flatene man kan se samlet fra ett punkt, som regel være mye større enn på en stein. Steinen er mer genuint tredimensjonal, berget har blant annet ikke noen bakside. Berget strekker seg langt, og flere av scenene risset på bergflatene i Alta ”beveger” seg over store områder. Dette kan henseile på den geografiske distansen mellom involverte grupper og som Hood (1988) har diskutert, kan være grupper atskilt av store geografiske avstander og av ulike sosiale og rituelle forhold. De store feltene med ristninger kan være rettet mot et stort publikum og relatert til forholdet mellom gruppene som besøker disse lokalitetene. De er rent fysisk-topologisk synlige for mange, synsfeltet er vidt, og de muliggjør mikrotopografiske representasjoner av større landskapsområder.

For de løse steinene er situasjonen en helt annen, og valget av dem kan henseile på lokalitetens forskjellighet fra Alta med hensyn til sosial enhet, størrelse og bruk. Dette er *bebodde* lokaliteter som er viktige først og fremst for deres funksjon som bosted, hjem og fangstplass. Steinenes beskjedne størrelse kan uttrykke gruppens og boplassens avgrensethet. Steinene har ikke store flater å lage ristninger på, plassen er begrenset i forhold til hvor – og hvordan - man kan plassere og utforme ristninger. På de store svabergene er det selvfølgelig også grenser, berget tar jo slutt, men man har generelt mye større flater å lage ristninger på. På

denne måten kan flyttblokkenes størrelse og deres fysiske og romlige begrensning overføres til de grenser som settes for boplassene. Som rituelle og mytografiske uttrykk har de vært underordnet boplassen. Boplassen blir dermed det sentrale.

Jeg vil altså argumentere for at ristningene på steinene kan ha henvist til et mer lokalt publikum og til en mer lokal kontekst enn de omfattende og sceniske ristningene på samlingslokaliteter som Alta. Dette til tross for at de har likheter med Alta når man ser på utformingen av blant annet motivene. Denne likheten i ristningene kan forklares ved at man var *en del av den samme kulturen* og har vært opptatt av de samme sosiale aspektene. De mennesker som kom til Alta kom trolig også fra disse lokalitetene. Men det de gjorde og uttrykte i Alta inngikk i en annen diskurs. Det inngikk i en annen sammenheng, selv om man utvilsomt også uttrykte felles forestillinger som også mer lokalt kom til uttrykk – blant annet i ristningene på flyttblokkene. De likhetene som finnes kan også vise til betydningen av Alta som et sentralt rituellet og sosialt sted, og en eventuell rituell og diskursiv ”underordning” av dette sentralstedet. På steinene opptrer alt i mindre størrelse, det er mindre motiv, ingen scener, og mindre flater på små steiner.

Om vi ser på noen av steinene, som Slettnes, stein 3 (fig. 2.4 og 2.5), så har denne kun to motiver, og det har trolig ikke vært plass til å avbilde flere. ”Pippi”-steinen (IS 1, fig. 2.13) har kun ett motiv og i motsetning til SL 3 har denne steinen plass til flere motiv. Dette er også tilfelle med Lillestraumen (fig. 2.16), som er en stor stein, og kun har to motiv. Kan denne formen for ”minimalisme” innenfor ristninger og valg av stein ha vært en av grunnene til at de løse steinene ble valg? Jeg tror svaret er ja. Det var et ønske om å utføre alt mindre, som styrte både valg av steinene, betydningen og selve arbeidet. Steinens beskjedne størrelse, de få motivene den rommet, ble et uttrykk for gruppen og boplassens størrelse.

6.5 Landskap og helleristninger - helleristningers landskap

Som nevnt over og i kapittel 4 finnes det mange ristninger og scener som er plassert slik at bergflaten viser topografien i naturen og dermed understreker betydningen av scenene. Helleristningene inngår ikke bare i et landskap på et overordnet nivå, som sted i landskapet, men er selv et landskap der tegn får mening av de former og den betydning som allerede ligger i berget. Når vi er inne på bergets topografi er det interessant å trekke frem samisk etnografi. Innenfor den samiske religionen er store deler av landskapet hellig og har tilknytning til rituell aktivitet. Det kan være fjell, elver og offersteiner. Sieidier er store

fremtredende steiner, flyttblokker eller trær som skiller seg ut i landskapet. Deres utseende er ofte spesielt og mange mener de ligner på mennesker eller dyr, men det trenger ikke være tilfelle med alle. Landskapsformasjoner som kunne være hellige var for eksempel større områder som innsjøer, fjell og daler. Disse trengte ikke å ha noe spesielt utseende. De hellige stedene og sieidiene eksisterte allerede, som guders eller forfedres verk (Schanche 1995:43).

Med utgangspunkt i blant annet Aristoteles tenkning har flere forskere i dag pekt på betydningen av materialet og materien for mening og formgiving (Ingold 2000a, 2000b, Andersson 2001). I moderne arkeologi og antropologi har naturen, landskap og materie nærmest blitt sett på som meningsløs uten menneskelig skapning og kulturell tilskrivelse. Kultur har blitt assosiert med formgiving, slik at på helleristningsfeltene blir motivene kultur mens berget reduseres til natur. Som Tim Ingold sier det i en mer generell kommentar til slike studier:

”...the emphasis is almost entirely on meaning and form – that is, on culture as opposed to materiality ... culture is conceived to hover over the material world – but not to permeate it ... culture and materials do not mix, rather, culture wraps itself around the universe of material things, shaping and transforming their outward surface without ever penetrating their interiority” (Ingold 2000a:340-341).

Filosofen Dag Andersson refererer til John Ruskin som poengterer at tingenes vesen er imidlertid å finne i tingene selv. Tingene får sin beslutning gjennom måten de kommer frem på for den menneskelige oppfatning eller gjennom den måte den påvirker subjektet (Andersson 2001:83-84). Ting inngår i meningssammenhenger, og ting framtrer for oss som noe. Som sieider, hellige fjell, en påbegynt ristning. Dette gjør de uansett om de er formet av mennesker eller ikke. De framtrer ikke som noe meningsløst som man må streve etter for å gi mening. Som Ruskin, Heidegger og andre har fremholdt så viser tingene seg for oss på spesielle måter. Deler av dem er synlig, mens andre aspekter er skjult. Den måten ting kommer til syne for oss kommer an på av den tid og kultur vi lever i (se også Ingold 2000a:339-348, 2000b:349-361).

For Aristoteles var ikke skapning, som håndverk og kunst, å undertvinge et materiale menneskelige former. Det var (som også Heidegger har påpekt) å frigjøre eller fullende de former som allerede ”slumret” i materialet. Formene som til slutt framtrer er ikke løsrevet fra

materialet, et design kun skapt av menneskelige intensjoner, men rommer en allerede påbegynt form, en begynnende mening (Andersson 2001:93-97). Kanskje kan dette perspektivet om at verden, naturen, har en påbegynt mening være av verdi også for vår tolkning av helleristninger? At det i berget, steinen, ligger en potensiell mening som må bearbeides, og at avbildningene ikke er tilfeldig utvalgt i forhold til materien? På flere av motivene i Alta finner vi denne utnyttelsen av mikrotopografien i berget (se kapittel 4 og Helskog 1999). Dette finner man også på andre helleristningsfelt på Nordkalotten. På Leiknes i Tysfjord, Nordland fylke, er det avbildninger av svaner som er plassert over/oppå hverandre, og under dem går det en tydelig kvartsåre i berget (se fig. 6.4). Om man studerer hvordan svaner beveger seg i vann, kan denne plasseringen av fuglene illustrere svaner som svømmer. Kvartsåren blir da et bilde av vannet, og teknikken ved at de er avbildet oppå hverandre, kan sees som at de er i bevegelse (Gjerde 2006:202-203).

Fig. 6.4: Swaner avbildet ved kvartsåre. Leiknes, Nordland fylke (Fig. 3 i Gjerde 2006:203).

Et annet eksempel fra Russland er helleristningene på feltene ved Peri Nos, Onega, hvor berget har ”svart” stein i rød granitt. Det svarte området har form som en linje og strekker seg over berget og ned til elven som ligger ved bunnen av berget. Ved denne linjen er det kun avbildet ett motiv, en båt. Båten er orientert nedover mot elven, og Gjerde (2006) fremholder at den svarte linjen kan representere en elv som renner ut i et vann. Den nærmeste elva til lokaliteten er kalt ”Den svarte elva” (Chornaya), og har fått sitt navn på grunn av det svarte jordsmonnet som reflekteres i vannet. I dette tilfellet kan man se at den spesielle fargen i berget (det svarte mot den røde granitten) kan være grunnen til hvorfor båten er avbildet

akkurat på dette stedet. Det kan representere det fysiske landskapet og elva (Gjerde 2006:204-205).

Ser vi på de løse steinene i mitt materiale kan det argumenteres for at grunnen til at de ble valgt – noen av dem i alle fall – var en latent iboende mening som datidas mennesker så. De kan gjennom sin form preget menneskenes forming av ristningene, som derved kan sees som en fullbyrdelse av det som lå latent i steinen. På Slettnes, SL 3, er elgmotivet avbildet på en liten flate på steinen (se fig. 2.4). Steinen har i seg selv en form som ligner ristningen. Motivet har elgens karakteristiske trekk: nakkekule, den lange halsen og bakpartiet. Steinen har lignende trekk i sin form. Formen til motivet gjenspeiles i steinen. Et motiv av rein er plassert på en annen, mindre flat side av steinen (se fig. 2.5). Steinen har ikke på denne siden lik form som ristningen, men reinen er plassert på steinen på en spesiell måte. Man ser at kroppen til dyret er plassert slik at den fremheves, mer enn hodet og beina. Et annet eksempel, også fra Slettnes, SL 2 viser hvordan et område på steinen med forvittringer er benyttet til å forme en elg (se fig. 2.3). Forvittringen kan ha skjedd før man hugde ristningen, men da man kan se at den har form som kroppen til elgen, er det sannsynlig at området er bevisst benyttet. Det eksisterer selvsagt også struktur og form på svabergene (en mikrotopografi), som også her kan begrunne valg av flater og henspeile på en påbegynt mening om man vil, men jeg tror det er riktig å si at denne relaterer seg til andre meningsnivåer, primært for scener eller iscenesettelser av større komposisjoner.

Steinene fra Slettnes kan altså selv være en påbegynnelse av den ristningen som skulle hugges i steinen. Og akkurat den ene steinen ble valgt fordi dens ene side lignet en elg, og kunne hjelpe ristningen frem. Kanskje må man også spørre om steinen og helleristningen ikke representerer motivmakerens kunnskap, makt og tanker, men heller selve dyret (sml. Gell 1996:27). Når det gjelder det andre motivet, reinen, kan steinen kanskje ha blitt valgt ut fordi den kunne rette fokus på motivet, mot mageregionen til reinen. Magen kunne være noe man ville fremheve. Mye i mageregionen på reinen kan brukes til mat, klær, redskaper, eller kanskje det skulle vise til graviditet. Steinen bidro da i så tilfelle til å uttrykke det man mente med ristningene. På Slettnes (SL 2) kan motivet ha blitt valgt ut fordi området med forvittring var likt kroppen til en elg, og man har da valgt å utnytte det, som en påbegynt mening.

Ved Lillestraumen kan steinen ha vært valgt ut på grunn av dens størrelse. Flyttblokka på Lillestraumen rommer kun to motiv og bjørnemotivet er svært tydeligere enn det mindre

motivet (se fig. 2.16). Kanskje steinen er en imitasjon av bjørnen. Steinen er stor og tung og representerer kanskje den store bjørnen, dens makt, styrke, størrelse og respekt. Når vi ser på den andre ristningen på steinen, en elg eller rein, ser vi at den er veldig utydelig i forhold til bjørnen. Det er mulig å se motivet, men det kommer an på hvor man står i terrenget, og hvordan lyset faller, og fra noen vinkler er det umulig å se det mindre motivet. Kanskje det sistnevnte motivet er avbildet svakere for å understreke bjørnens styrke. Man har kanskje sett meningsfulle trekk ved steinen, berget eller topografien før man begynte å lage ristningen. Det kan bety at det ikke er en tilfeldig utvalgt stein, men at det lå en nøye begrunnelse bak valget av akkurat denne steinen.

Min oppfatning er altså at det som ofte oppfattes som kun natur hadde en betydning både for valg av stein og hvilke motiver som ble hugget i den. Dette gjelder ikke bare selve formen på steinen; en sprekk, fure eller forvitring kunne sees som en allerede ”påbegynt” ristning, som tydeliggjorde at steinen hadde en gitt mening. Slike sprekker, arr og forvittringer kunne bli del av det menneskeskapte motivet og dette plasserte steinen og ristningen i en slags dialog med hverandre. De utfyller hverandre, og uten den andre allerede gitte signatur vil den kanskje ikke representere det den skal. Stein 2 fra Slettnes og steinen fra Lillestraumen har kun to motiv hugd i seg, og i dette tilfellet kan kanskje disse steinene representere at de har hatt meningsfulle trekk i seg før ristningene ble påført. Da man på løse steiner hadde mindre flater og færre steder å hugge ristninger kan det kanskje ha vært viktigere å ”velge” hvilke motiv som ble avbildet. Det ble da kanskje også viktigere å ”velge” hvilke stein man skulle ta i bruk for å lage ristningene. Ristningene på svaberg har også hatt en viktig betydning, men ved tilfellet i Alta hadde man mye større områder og berg til å lage ristningene på.

6.6 Bergkunst knyttet til en historisk-mytologisk diskurs

Som nevnt over og i kapittel 5 er samtlige lokaliteter i tilknytning til tufter, og steinene er ofte plassert i bosetningsområdet. Denne nærheten til tuftene og der menneskene oppholdt seg, trenger ikke å være tilfeldig, men kan ha vært en avgjørende grunn til at ristningene ble laget på de løse steinene. Som det etnografiske materiale kan vise, har menneskets bosted hatt en spesiell betydning for folk, og for deres erindringer om forfedre som hadde tilknytning til lokaliteten. Khantyene i Vest-Sibir forholder seg til hellige steder og rituelle soner både i landskapet og i selve bosetningen. Dette innebærer alt fra hvordan samfunnet og huset skal organiseres og hvor søpla skal kastes, til hvordan man skal behandle det materielle og så

videre. Mye er tilknyttet ånder og sjel og må derfor behandles med forsiktighet, og på denne måten respekteres de forskjellige soner i bosetningen. Den materielle kulturen som er i kontakt med hovedlokaliteten blandes i en større prosess av praktiske og symbolske landskapstilegninger (Jordan 2003:133-134).

Det arkeologiske materialet viser både lokaliteter hvor helleristninger er uten tilgrensende bosetning, (som for eksempel på Kolahalvøya), bosetningsområder som er nærliggende ristningsområdene (som Alta) og områder som har helleristninger inne i bosetningsområdet (som de løse steinene på Slettnes) (Helskog 1999:73). Vender vi blikket mot gravmaterialet fra steinalderen og deres plassering i forhold til tuftene ser det ut som man finner graver både bak og foran tuftene, og i forbindelse med boligen kan det se ut som en bestemt side av huset er valgt. Til tross for denne variasjonen argumenterer Henriksen (2003) for at gravenes oppbygging eller morfologiske trekk og plassering i det kulturelle landskapet kan si noe om den døde rolle blant de gjenlevende. På denne måte blir individet en del av de døde fellesskap, men kan også oppfattes som deltaker i de gjenlevendes samfunn. Gravrøysa kan oppfattes som monumenter som symboliserer tilhørighet og kontinuitet, der den enkelte er et monument over en av forfedrene. De døde kan representere fortida og på denne måten legitimere holdninger i samfunnet. Plasseringen nær husene var viktig for de som var ønsket som, eller av andre årsaker ble oppfattet å være, en del av de levendes samfunn (Henriksen 2003:117-118).

Dette viser at flyttblokkenes plassering blant bosetningene har vært spesiell og at folk kanskje følte et behov for å ha en nærhet til ristningene. Som nevnt over er det lokaliteter som har tufter med både en tidligere og senere datering enn ristningene. De sistnevnte kan ha oppfattet helleristningene som monumenter over forfedrene. De kan ha representert fortida og legitimert holdninger i samfunnet. Ved å plassere bosetningen i nærheten av de løse steinene ble ristningene som forfedrene hadde laget en del av de levendes samfunn. På denne måten kan de ha hatt samme betydning som steinaldergravene. Man følte behov for en nærhet til helleristningene. På lokaliteter hvor tuftene har en tidligere datering enn ristningene, kan ristningene ha vært laget på løse steiner nært bosetningen på grunn av et ønske om å gjenoppholde kontakten med forfedrene og den tidligere bebodde lokaliteten. På denne måte skapes det et bånd mellom "dem og oss". Jeg har tidligere argumentert for at de løse steinene symboliserte gruppas tilhørighet, begrensning og tilknytning til bosetninger av en mindre

størrelse. Å lage ristninger på løse steiner ved lokaliteter som har vært i bruk tidligere, kan ha knyttet gruppa til akkurat disse tingene. Man så seg selv i en større samfunnssammenheng.

Denne nærheten som er beskrevet over kan ha hatt en forbindelse til ritualer. Ser vi på de løse steinene i forhold til rituelle redskaper er Slettnes den eneste lokaliteten som er relevant, fordi det er kun her man finner avbildninger av slike redskaper. På stein 1, 2 og 4 (fig. 2.2, 2.3 og 2.6) finner vi to elghodestokker som står alene uten tilknytning til mennesker eller båter. Det er også motiv av et t-formet redskap, samt et frynsemotiv som tolkes som et smykke. Disse motivene er ofte avbildet i Alta i de eldste fasene. Avbildninger av rituelle redskaper kan vise til at folk også på Slettnes utførte ritualer og seremonier. Da redskapene ikke er i knyttet til mennesker men står alene, kan det være et tegn på at de rituelle aktivitetene og seremoniene var mindre i størrelse enn de i Alta. Kanskje man ikke utførte ritualer på lokaliteten, men avbildet dem på grunn av at folk hadde vært i ritualer andre steder, som Alta. Det kan ha vist at det var en viktig del av deres liv.

For mennesker som er i aktivitet uten å være i tilknytning til båt eller noen former for redskap, er det flere løse steiner som er relevante. Det finnes motiv som kan tolkes som at de er i en form for dans, disse finner vi på Slettnes. Motivet fra SL 2 står bredt med beina, armene er plasserte som buer og støtter seg til hoftene/lårene. På SL 4 står mennesket med beina bredt i bueform, og armene er rettet opp over hodet. Menneskemotivet fra Isnestofte (IS 1) har som sagt tidligere (se kapittel 3.3.3 og 3.3.4) trekk som viser til økt fokus på individet. Det har plagg eller utseende som viser at personen kan ha hatt en spesiell rolle. Det faktum at motivet er avbildet alene på en løs stein kan vise til at det har hatt en spesiell betydning. Menneskemotivene fra Isnestofte (IS 2), er to motiv som kan illustrere en form for dans. Dans knyttes ofte til sjamanisme og transe, og det kan vise at seremonier også eksisterte på mindre lokaliteter som Slettnes og Isnestofte. Det at motivene står alene, kan indikere en sjaman, og kan bety på at man hadde sjamaner på lokalitetene hvor man finner løse steiner.

Det at vi ikke finner et større antall av rituelle redskaper eller mennesker som kan forbindes med sjamaner på ristningene, som i Alta, betyr ikke at mennesker som bodde på disse lokalitetene aldri tok del i rituelle seremonier. Det kan derimot være at det ikke har vært viktig å avbilde dette på disse lokalitetene på grunn av deres forskjellighet fra Alta.

Jeg vil derfor beholde fokuset på ritualer, og igjen bevege meg over til flyttblokkenes plassering. De fleste ristningene både fra nordlige Skandinavia og Karelen i Russland er plassert i nærheten av vann. Det er både ristningslokaliteter ved havet, og ved elver, vassdrag eller vann som ikke har endringer i tidevannet (som Chalmn Varrae på Kolahalvøya og ved Onegasjøen i Karelen). Ved sistnevnte har ristningene ligget i vannkanten i tusenvis av år. Her har det ikke vært tidevann, men vinden har i stedet blåst vannet over ristningene. Ved lokaliteter ved havkanten, har ristningene sunket ned under vann fordi havet har steget. Vannkanten må derfor ha vært et spesielt sted, et møtested hvor vann, land og himmel møttes. Knut Helskog har argumentert for at vann må være en del av forklaringen på hvorfor ristningene er laget i vannkanten. Som nevnt i kapittel 4 trekkes det sammenligninger til kosmologiske perspektiv hvor verden er delt inn i tre; den øvre verden (i himmelen), den midtre verden (på jorda) og underverden (under bakken/vann). Det trekkes paralleller til kosmologi, sjamanisme og dets praksis over det nordlige Skandinavia, Kola og Karelen (Helskog 1999:73-76, 83-91).

Helleristningenes plasseringer i grenseområdene mellom de fysiske og kosmologiske verdener kan vise til steder for kommunikasjon, og for overgang fra en verden til en annen. Etnografiske kilder fra europeisk og sibirskarktiske samfunn viser at vann er assosiert med den kosmologiske verden, og den lavere verden assosieres med, eller har inngang til, denne verdenen gjennom vann. Vannkanten er en sone som strekker seg fra det tørre land rett over floområdet og ned til havet, til det laveste tidevannsmerket. Her legger snøen seg sist om vinteren, og det er det første stedet som blir fri for snø om våren. Vannkanten er i denne sammenheng en kontaktzone mellom verdener i universet og kan derfor være et særlig sterkt sted for rituell kommunikasjon. Etnografiske kilder viser, som nevnt tidligere, at samfunn kan oppfatte at alt i naturen styres av ånder, at til og med døde ting har sjel. De har ingen skarp grense mellom mennesker og den spirituelle verden, og kontakt med åndelige verdener skjedde i ritualer og seremonier som utspilte seg på spesielle steder i naturen og til spesielle tider. Helskog argumenterer for at vannkanten med de ristninger som er der representerer et passende sted for ritualer som knytter mennesker med åndenes verdener (Helskog 1999:74-79).

Knut Helskog har nevnt de løse steinene fra Slettnes, og det er deler av hans argumentasjon som viser til likheter mellom ristninger på fast fjell og flyttblokker. På alle lokaliteter finnes annet berg å lage ristninger på som ligger på et høyere nivå. Men man kan likevel ha valgt

lage ristningene nært vannet på grunn av at vannet hadde en spesiell betydning (Helskog 1999:73).

Jeg har over argumentert for at ristningene kan ha vært laget på de løse steinene på grunn av deres sammenheng og tilhørighet til de fortidige samfunnene på lokalitetene. Flytter vi fokuset på steinene i forhold til vannkanten dukker det opp nye interessante tolkninger. Jeg har oppsøkt denne sonen, mellom hav og land, i Hjemmeluft om vinteren (april) for å studere hvordan dette området fortøner seg om vinteren (se fig. 6.5). Selv etter et større snøfall noen dager før besøket, er det tydelig å se at sonen fra vannkanten og opp til den laveste delen av svaberget er fri for snø og is.

Da bildet ble tatt var det fjære sjø, som understreker størrelsen på området som ikke er dekket av snø på vinterstid. Området er lettere utsatt for vær og vind, og har en mindre snødybde enn områder lengre inn i landet. Vinden blåser også sjøen opp på land, og utvider den snøfrie sonen. På denne måten kan helleristninger også ha vært tilgjengelig i andre perioder enn de snøfrie, noe som ikke har vært antatt tidligere. Det kan kanskje ha vært et begrenset antall ristninger som var synlige, noe som kan ha gjort ristningene og ritualene mer foranderlig og ”bevegelige”. Kombinasjon mellom isbelagte svaberg og stein, ristninger, og den mørke vinteren kan ha gitt et spesielt uttrykk. I overgangen mellom høst og vinter kan

helleristningene ha vært synlige på en annerledes og spennende måte i møte med frost og mørke. I et sesongbasert bosetningsmønster kan man også ha benyttet seg av ristningene også på samlingsplasser om vinteren.

Fig. 6.5: Sonen mellom hav og land. Hjemmeluft/Jiebmaluokta, Alta Kommune (Foto: Mari Sofie S. Arntzen).

De løse steinene er som helleristningene i Alta plassert på fast fjell nær vannkanten, i strandsonen. De ligger i den verden menneskene levde i. I lys av det Helskog har skrevet om ristningenes plasseringer ved vannkanten i forhold til mytologisk tro, kan man argumentere for at helleristningene på de løse steinene går fra en verden til en annen når høyden på vannkanten endres. Jeg vil fremholde at ettersom havet steg og ristningene ble oversvømt av vann, kan helleristningene ha ”bevegd” seg fra denne verden og over til åndenes verden. Flyttblokkene kan da ha vært totalt dekket av vann, og ikke mulig å se fra overflata. De har da fjernet seg fra den fysiske verden og gått over i den åndelige verden. Igjen kommer vi inn på ristningenes synlighet. De løse steinene kan ha vært ute av syne rundt halvparten av dagen. Mens tidevannet steg, er det mulig at halvparten av steinene og motivene var tydelige og andre motiv var under vann. Det kan ha gitt fokus på de synlige motivene, mens de andre allerede har startet vandringen mot åndenes verden. Graden av oversvømmelse avgjøres/ble avgjort av størrelsen på steinene, og de løse steinene varierer i størrelse fra ca. 50 cm til 2 meter. De har trolig vært i kontakt med vannet i forskjellig grad. Ristningene på mange av steinene har vannslitasje, og har da vært i kontakt med vann etter at ristningene ble hugd. Ved å velge de løse steinene til å lage ristninger på, får vannet mulighet til å omfavne steinene og motivene. Fokuset flyttes da over på de motiv som er synlige og blir en erstatter for scener. På samme måte kan noen av motivene på fast fjell ha vært synlige mens andre motiv kan ha ligget under vannflata. Man har da på samme måte hatt fokus på spesielle motiv og scener. De nevnte bjørnespor i scener kan da ha forsvunnet under vann, og som Helskog (1999) argumenterer for, ha representert at den gikk over til den andre verden.

Om man ønsket å bevege seg rundt de løse steinene, for å se de motivene som var under vann eller for å få de synlige motivene den riktige veien, måtte man ut i vannet og på den måten bevege man seg, på samme måte som bjørnen i eksempelet over, til ”åndenes verden”.

En interessant parallell her er de løse steinene på Calmn Varrae på Kolahalvøya (Shumkin 1990, 2000). Her er over hundre motiver avbildet på ti løse steiner, og disse ligger ved elvebredden til elva Ponoj (Shumkin 1990:55). Denne plasseringen skiller seg fra de løse steinene i det geografiske området jeg jobber med. Studerer vi plasseringen i lys av diskusjonen over, ser vi at steinene kan ha kommet i kontakt med vann, gjerne om våren, når elva fikk høyere vannstand. Da elva gikk tilbake til sin opprinnelige størrelse, ble det igjen et område mellom steinene og vannet. Også her kan vannet ha hatt en spesiell betydning for plasseringen av ristningene. Da endringer i vannstanden i elver kanskje forekommer en gang i

året, har steinene sjeldent bevegde seg mellom den fysiske verden og åndenes verden, og oppholdt seg mesteparten av tiden i den fysiske verden. Motivene var synlige store deler av dagen, men kan ha vært dekte av snø og is om vinteren. Dette åpner for en mulighet at disse ristningene kan ha vært laget av en annen årsak enn de vi finner ved vannkanten i Vest-Finnmark og Nord-Troms.

Min oppfatning av det som skiller flyttblokkene fra helleristninger på fast fjell er blant annet at det faste fjellet ikke har mulighet til å forsvinne fullstendig under vann. Det vil alltid være deler av det igjen over vann, og på denne måten kan de løse steinene ha hatt en annen betydning. De har mulighet til å fjerne seg fra den verden menneskene levde i, men samtidig være til stede i perioder av døgnet. Vannet kan ha omringet de løse steinene, og kan også på denne måten ha hatt en spesiell, kanskje rituell, *viktighet* for de som levde blant dem.

6.7 Oppsummering

Vest-Finnmark viser seg å være rik på helleristninger med avbildninger både på fast fjell og løse steiner. Dateringsforslagene for ristninger på løse steiner som er presentert i denne oppgaven er fra tidlig yngre steinalder til 600 år etter Kristi fødsel (se tabell 3.3, side 36). Det viser at tradisjonen med å lage ristninger på løse steiner har vært spredt over tusenvis av år. På grunn av at flere av steinene har fått en datering som går inn under tidlig yngre steinalder, har denne fasen vært relevant å studere nærmere.

For å få en forståelse av hvorfor det er laget ristninger på flyttblokker og ikke fast berg, har jeg belyst flere tolkningsperspektiv som etter min mening er viktige. Som vi har sett kan ikke mangelen på egnet fast fjell for å lage ristninger være den eneste grunnen til hvorfor man valgte de løse steinene. Flyttblokkenes lokaliteter har ikke vært av samme betydning og størrelse som Alta, og derfor har det ikke vært det samme behovet for å avbilde blant annet store scener over store flater. Steinens størrelse uttrykte kanskje størrelsen på gruppa, og lokalitetens grenser. På den måten kan ristningene på steinene ha vært fremstilt for et mer lokalt publikum og en mer lokal kontekst enn avbildningene i Alta som trolig har vært et viktig samlingssted for grupper fra kyst og innland.

Det er likheter ved flyttblokkenes motiver og de vi finner i Alta. Dette kan forklares ved at folk har vært en del av den samme kultur, og vært opptatt av de samme sosiale aspekter. De

likhetene som finnes kan også vise til betydningen av Alta som et sentralt rituelt og sosialt sted, og en eventuell rituell og diskursiv ”underordning” av dette sentralstedet. På de løse steinene er alt i mindre skala, ingen scener, mindre motiv og flater, og mindre steiner.

Jeg har argumentert for at det rituelle må ha vært en viktig del av ristningshuggernes liv. En interessant del av diskusjonen i oppgaven er de løse steinenes nærhet til bosetningsområdet. Som vi har sett ligger også ristningene i Alta i nærheten av bosetningsområder, men ikke blant tuftene som flere av de løse steinene. Vi finner lokaliteter hvor tuftene har en senere datering enn ristningene, og motsatt. Denne nærheten mellom ristningene og tuftene kan ha vært viktig for menneskene, og ved å bosette seg ved eldre helleristninger ble ristningene en del av samfunnet og det livet de levde.

Ved å lage ristninger på lokaliteter som hadde vært i bruk tidligere var et ønske om å gjenoppholde kontakten med forfedre og den tidligere bebodde lokaliteten. Man så seg selv i en større samfunnssammenheng. De løse steinene symboliserte gruppas tilhørighet og begrensning. Steinenes plassering ved vannkanten, i overgangen mellom den fysiske verden og åndenes verden, må ha vært en viktig del av menneskenes hverdag. Spor etter vannslitasje på flere av motivene viser at de har ligget i vannkanten etter at ristningene har blitt laget. Det rituelle som oppstår ved denne plasseringen ved vannet, at ristningene og steinene beveger seg fra en verden til en annen, kan ha vært en viktig del for menneskene som levde på lokalitetene og blant ristningene.

Drøftingen i denne oppgaven viser interessante og viktige variasjoner til helleristninger som er laget på fast fjell. Jeg har argumentert for at ristningene på de løse steinene har vært av en annen betydning. Man har hatt andre ønsker og behov for ristningene på de mindre lokalitetene i Vest-Finnmark og Nord-Troms, enn de man finner på store felt som Alta. Det er videre interessant å undersøke andre geografiske områder etter ristninger på løse steiner. Finner man dem i samme arkeologiske kontekst som i mitt geografiske område, nærliggende bosetningsområder og store helleristningsfelt på fast fjell? Jeg har allerede nevnt de løse steinene på Kolahalvøya, som skiller seg klart ut fra lokaliteter som presenteres i denne oppgaven. I et videre arbeid med det presenterte materialet, og fra andre geografiske områder, er det interessant å drøfte disse og nye tolkninger på hvorfor man på utvalgte lokaliteter har valgt å lage helleristninger på løse steiner og ikke på fast fjell.

APPENDIKS:

Appendiks 1. Katalog over helleristningene på de løse steinene

Slettnes, SL 1

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Mulig båt	ca 40 cm	SL 1.1	1,43 m lang	K	Det meste av steinen var dekket av strandgrus. En del av ristningene har vært utsatt for stor bølgeslitasje.
1	Mulig båt	ca 40 cm	SL 1.2	1 m bred	K	
1	Båt med elghode	ca 20 cm	SL 1.3	Største høyde: 0,58 m	U	
1	Elghode stav	ca 16 cm	SL 1.4		K	
1	Rein med stort gevir	ca 25 cm	SL 1.5		K	
1	slangelignende motiv	ca 20 cm	SL 1.6		K	
1	Elg, reinhode	ca 8 cm.	SL 1.7		K	
1	Elg, rein lignende motiv, mangler deler av figuren.	ca 24 cm	SL 1.8		K	
1	Linje	ca 5 cm	SL 1.9		K	

Slettnes, SL 2

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Mulig bjørn	ca 18 cm	SL 2.1	1,2 m lang	U	Steinen var fullstendig
1	Mulig bjørn	ca 11 cm	SL 2.2	1,7 m bred	K	dekket av grov strandgrus av løs konsistens. Figurene på lavest nivå er vannslitte.
1	Mulig bjørn	ca 20 cm	SL 2.3	Største høyde: 1,4 m	U	
1	Stor elg, m/ gevir. Kroppen er av naturlig forvitring.	ca 37 cm	SL 2.4		U	
1	Elg eller rein motiv	ca 30 cm	SL 2.5		K og U	
1	Geometriske motiv, ligner bølger.	ca 40 cm	SL 2.6		K	
1	Mulig bjørnemotiv	ca 17 cm	SL 2.7		K og U	
1	Smykkelignende motiv, utydelig.	ca 50 cm	SL 2.8		K	
1	En halv båt? Utydelig.	ca 17 cm	SL 2.9		K	
1	Stor båt med elghode.	ca 57 cm	SL 2.10		K og U	
1	Menneskemotiv.	ca 30 cm	SL 2.11		U	

Fortsatt, neste side

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
3	Tre bøyde linjer, som går "gjennom" mennesket.	ca 40 cm	SL 2.12		K	
1	Lite utydelig dyr, rev/ulv/hund	ca 10 cm	SL 2.13		K	
1	Utydelig dyr m lang hale.rev,ulv?	ca 20 cm	SL 2.14		K	
1	Mulig dyremotiv. Utydelig.	ca 16 cm	SL 2.15		U	
1	Rev,ulv. Med lang hale og ører.	ca 20 cm	SL 2.16		U	
1	Menneskelignende motiv. Utydelig.	ca 48 cm	SL 2.17		K	
1	Elg eller rev?	ca 17 cm	SL 2.18		K	
1	Uidentifiserbart motiv.	ca 24 cm	SL 2.19		K og U	
1	Uidentifiserbart motiv.	ca 17 cm	SL 2.20		U	
1	Elghodestokk	ca 17 cm	SL 2.21		K	
1	Linje	ca 10 cm	SL 2.22		K	
1	Stor elg, med gevir /ører	ca 50 cm	SL 2.23		K	
1	Rund motiv i magen til stor elg.	ca 10 cm	SL 2.24		K	
1	Bjørneavtrykk	ca 12 cm	SL 2.25		K	
1	Bjørn med vertikal kroppsmønster	ca 30 cm	SL 2.26		K og U	
1	Mulig fisk.	ca 20 cm	SL 2.27		K	
1	Menneskemotiv	ca 20 cm	SL 2.28		K	
1	Linje	ca 7 cm	SL 2.29		K	
1	Fugl, skarv/svane.	ca 23 cm	SL 2.30		U	

Slettnes, SL 3

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Elgmotiv	ca 10 cm	SL 3.1	ca 50 cm lang	K	Fullstendig dekket med grov, løs strandgrus. Figurene er vannslitte, men fremtrer tydelig.
1	Reinmotiv med gevir.	ca 25-30 cm	SL 3.2		K	

Slettnes, SL 4

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Bjørne labb	ca 5 cm	SL 4.1	ca 1,5 m lang.	K og U	Steinen var ikke dekket av strandgrus. Ristnignene var svært slitt av bølgevasking.
1	Bjørne labb	ca 4 cm	SL 4.2		K og U	
1	Bjørne labb	ca 4 cm	SL 4.3		K	
1	Mulig motiv av hare	ca 6 cm	SL 4.4		U	
1	Uidentifiserbart motiv	ca 11 cm	SL 4.5		U	
1	Strek	ca 3 cm	SL 4.6		K	
1	Strek	ca 3 cm	SL 4.7		K	
1	Menneskelignende motiv.	ca 10 cm	SL 4.8		K	
1	Uidentifiserbart motiv	ca 5 cm	SL 4.9		U	
1	Uidentifiserbart motiv	ca 9 cm	SL 4.10		K	
1	båtmotiv m elghode og menneskestreker	ca 13 cm	SL 4.11		U	
1	Menneskemotiv	ca 12 cm	SL 4.12		K	
1	Mulig bjørnemotiv	ca 10 cm	SL 4.13		U	
1	Stor rein med stort gevir. Vertikal kroppsmønster	ca 23 cm	SL 4.14		K og U	
1	"T-formet redskap"	ca 6 cm	SL 4.15		K	
1	Bjørnemotiv	ca 10 cm	SL 4.16		U	
1	båtmotiv m elghode og menneskestreker	ca 14 cm	SL 4.17		U	
1	Rypelignende motiv	ca 14 cm	SL 4.18		U	
1	Bjørne labb	ca 4 cm	SL 4.19		K og U	
1	Elgmotiv med kroppsmønster	ca 13 cm	SL 4.20		K	
1	Mulig fuglemotiv?	ca 4 cm	SL 4.21		U	
1	Bjørn med kroppsmønster	ca 20 cm	SL 4.22		K	

Gåshopen, GH 1

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Menneskemotiv	ca 16 cm	GH 1.1	66x78cm	K	Ukjent om ristningene er vannslitt.
2	Båter, fast i hverandre, med Mannskap	ca 46 cm	GH 1.2		K	
1	Uidentifiserbar linje	ca 19 cm	GH 1.3		K	
1	Fuglemotiv, svale/teist	ca 8 cm	GH 1.4		U	

Gåshopen, GH 2

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Sirkelmotiv med linjer	Ukjent	GH 2.1	Ukjent	K	Ukjent om ristningene er vannslitt.

Kvalsund. KS 1

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Båt med to mennesker	ca 20 cm	KS 1.1	Ukjent	K	Ingen tydelig vannslitasje på steinen eller motivene
1	Rein eller elg	ca 25 cm	KS 1.2		K	

Kvalsund, KS 2

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Tillegg	Tillegg
1	Rein eller elg uten gevir, m ører?	ca 20 cm	KS 2.1	1,5 m høy,	K og U	Overflaten av steinen og noen av motivene er vannslitte.
1	Rein eller elg m/ gevir. Vertikal kroppsmønster	ca 28 cm	KS 2.2	1,5 m i diameter.	K og U	
1	Rein eller elg m/ gevir. Vertikal kroppsmønster	ca 30 cm	KS 2.3		K og U	

Kvalsund, KS 3

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Rein eller elg, halv.	ca 18 cm	KS 3.1	1,30 m høy,	K og U	Ristningene er vannslitte.
1	Elg eller rein. Kroppsdekor	ca 40 cm	KS 3.2	1,30 m bred,	K	
1	Linje	ca 26 cm	KS 3.3	40-50 cm tykk.	K	
1	Linje m sirkel på enden	ca 30 cm	KS 3.4		K	
1	Stor elg eller rein med kroppsdekor	ca 45 cm	KS 3.5		K og U	
1	Stor elg eller rein ned kroppsdekor.	ca 50 cm	KS 3.6		K og U	
1	Elg eller rein med kroppsdekor.	ca 40 cm	KS 3.7		K og U	

Isnestoften, IS 1

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Menneskemotiv "Pippi"	ca 35 cm	IS 1.1	ca 47 cm lang.	K	Ukjent om ristningene er vannslitte.

Isnestoften, IS 2

Antall	Kategori	Str. i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Menneskemotiv.	ca 11 cm	IS 2.1	ca 57 cm bred.	K	Ukjent om ristningene er vannslitte.
1	Menneskemotiv.	ca 14 cm	IS 2.2		K	
1	Båt med mannskapsstreker og mulig elghode	ca 12 cm	IS 2.3		K	
1	Mulig fisk som henger ned fra båten.	ca 3 cm	IS 2.4		K	
1	Rein, med vertikalt kroppsmønster	ca 14 cm	IS 2.5		K	
1	Mulig dyremotiv	ca 15 cm	IS 2.6		K	
1	Mulig dyremotiv	ca 19 cm	IS 2.7		K	
1	Dyremotiv med stort gevir og kroppsmønster	ca 19 cm	IS 2.8		K og U	
1	Mulig dyremotiv	ca 17 cm	IS 2.9		K	

Lillestraumen, LS 1

Antall	Kategori	Str.i lengde	Navn	Lengde på stein	Teknikk	Tillegg
1	Stor bjørn m/ kroppsdekor	ca 90 cm	LS 1.1	2 m lang,	K	Ikke tydelig vannslitt.
1	Elg eller rein.	ca 44 cm	LS 1.2	1,4 m bred.	K og U	

Tabellforklaring:

K står for Konturhugd

U står for Uthugd

LITTERATURLISTE

Andersson, Dag T.

2001 *Tingenes taushet, tingenes tale*. Solum Forlag, Oslo.

Andreassen, Reidun L.

1985 *Yngre steinalder på Sørøy: økonomi og samfunn 4000-10000 f.Kr.*

Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Bjerck, Hein B.

1995 Malte menneskebilder i "Helvete". Betragtninger om en nyoppdaget hulemaling på Trenyken, Røst, Nordland. *Universitetets Oldsaksamling, Årbok 1993/1994*, s. 121-150, Oslo.

Conkey, Margaret W.

1980 The identification of prehistoric hunter-gatherer aggregation sites: The case of Altamira. *Current Anthropology*, 21 (5):609-630.

Damm, Charlotte

2006 Interregional Contacts across Northern Fennoscandia 6000-4000 BC. I *Dynamics of Northern Societies: proceedings of the SILA/NABO Conference in Arctic and North Atlantic Archaeology, Copenhagen May 10th-14th 2004*, red. av Jette Arneborg og Bjarne Grønnow, s. 199-208. PNM, Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History 10, Copenhagen.

Damm Charlotte. Anders Hesjedal, Bjørnar Olsen og Inger Storli

1993 Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøy 1991. *Tromsø Museums rapportserie, kulturhistorie* No 23. Universitetet i Tromsø, Institutt for museumsvirksomhet.

Gell, Alfred

1996 Vogel's net. Traps as artwork and artworks as traps. *Journal of Material Culture* 1 (1): 15-38.

Gjerde, Jan Magne

2006 The location of rock pictures is an interpretive element. I *Samfunn, symboler og identitet. – Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen*, red. av Randi Barndon, Sonja M. Innselet, Kari K. Kristoffersen og Trond K. Løvdøen, s. 197-209. UBAS Nordisk, Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter.

Gjessing, Gutorm

1932 *Arktiske helleristninger i Nord-Norge*. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, serie B, No. XXI.

1936 *Nordenfjelske ristninger og malinger. Av den arktiske gruppe*. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, serie B, No. XXX.

1938 Nyoppdagete veideristninger i Nord-Norge. *Viking* 2:138-142.

1945 *Norges steinalder*. Norsk arkeologisk selskap. Oslo

1974 Veidekunst i Nord-Norge- litt spreidd småplukk. *Nicolay skrifter* 18:3-9.

Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen

2004 *Samenes historie fram til 1750*. Cappelens Akademisk Forlag, Oslo.

Hansen, Monica

2006 *Beyond Seals. The Representation of Seals on Engraved Slate Plaquettes from the Magdalenian Site Gönnersdorf (Central Rhineland, Germany)*. Thesis in archaeology. Candidate thesis for the title Cand. Philol, University of Tromsø.

Helskog, Knut

1977 Nye helleristninger ved Kvalsund. *Ottar* 98:6-9.

- 1983 Helleristningene i Alta i et tidsperspektiv – En geologisk og multivariabel analyse. I *Folk og Ressurser i Nord. Foredrag fra Trondheims-symposiet om midt- og nordskandinavisk kultur ved Universitetet i Trondheim, Norges lærerhøgskole 21.-23.juni 1982*, red. av Jørn Sandnes, Ivar Østerlie og Arnfinn Kjelland, s. 47-60 Universitetet i Trondheim, NLHT Tapir forlag.
- 1984 Helleristninger i Alta. En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. *Viking* 47 (1983):5-42
- 1985 Boats and Meaning: A Study of Change and Continuity in the Alta Fjord, Arctic Norway, from 4200 to 500 Years B.C. *Journal of anthropological archaeology* 4: 177-205
- 1987 Selective Depictions. A Study of 3,500 years of Rock Carvings from Arctic Norway and their relationship to the Sami drums. I *Achaeology as Long-Term History*, red. av Ian Hodder, s. 17-30. University of Cambridge Press, Cambridge.
- 1988 *Helleristningene i Alta. Spor etter ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie*. Bjørkmanns Trykkeri, Alta.
- 1989 Naturalisme og skjematisme i nordnorske helleristninger. Tromsø museums skrifter 22: 87-103.
- 1999 The shore Connection. Cognitive Landscape and Communication with Rock Carvings in Northernmost Europe. *Norwegian Archaeological Review* 32 (2):73-94
- 2000 Changing Rock Carvings – Changing Societies? A case from arctic Norway. *Adoranten Årskrift* 2000: 5-16. Tanumshede, Scandinavian Society for Prehistoric Art.
- 2004 Landscapes in rock-art: rock-carvings and ritual in the old European North. I *Pictures in Place. The figured Landscapes of Rock-Art*, red. av Christopher Chippindale & George Nash, s. 265-288. University of Cambridge Press, Cambridge.

Helskog, Knut og Ernst Høgtun

2004 Recording landscapes in rock carvings and the art of drawing. I *Prehistoric Pictures as Archaeological source*, red. av Gerhard Milstreu, Henning Prøhl og Lasse Bengtsson, s. 23-32. Tanumshede, Tanums Hällristningsmuseum. Universitet i Göteborg.

Henriksen, Siv

2003 *Steinaldergravene i Finnmark. Ei metodisk tilnærming for tolking av gravskikk og religiøse oppfatninger*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Hesjedal, Anders

1990 *Helleristninger som tegn og tekst. En analyse av veideristningene i Nordland og Troms*. Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1993 Finnmarks eldste helleristninger? Slettnes. Kystsamfunn gjennom ti tusen år. *Ottar* 194:24-35.

1994 The Hunters' Rock Art in Northern Norway. Problems of Chronology and Interpretation. *Norwegian Archaeological Review* 27 (1):1-16

Hesjedal Anders, Charlotte Damm, Bjørnar Olsen og Inger Storli

1993 Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøy 1992. *Tromura: Tromsø museums rapportserie, kulturhistorie*, No 25. Universitetet i Tromsø, Institutt for museumsvirksomhet.

1996 *Arkeologi på Slettnes. Dokumentasjon av 11000 års bosetning*. Tromsø Museums skrifter XXVI.

Hood, Bryan C.

1988 Sacred Pictures, Sacred Rocks: Ideological and Social Space in the North Norwegian Stone Age. *Norwegian Archaeological Review* 21 (2):65-84

Ingold, Tim

2000a On weaving a basket. I *The perception of the environment*, red. av Tim Ingold, s. 339-348. Routledge.

2000b Of string bags and bird's nest – skill and the construction of artefacts. I *The perception of the environment*, red. av Tim Ingold, s. 349-361. Routledge.

Jordan, Peter

2003 Investigating PostGlacial Hunter Gatherer Landscape enculturation: ethnographic analogy and interpretative methodologies. I *Mesolithic on the Move. Papers presented at the sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*, red. av Lars Larsen, Hans Kindgren, Kjell Knutsson, David Leoffler og Agneta Åkerlund, s. 129-138. Oxbow Books, Oxford.

Levi-Strauss, Claude

1963 *Totemism*. Translated from the French by Rodney Needham. Beacon Press, Boston.

Myhre, Lise N.

2004 *Trialectic Archaeology. Monuments and space in Southwest Norway 1700-500 BC*. Arkeologisk museum i Stavanger, No. 18.

Møller, Jakob J.

1996 Ismelting og strandforskyving. *Ottar* 212:4-13.

Olsen, Bjørnar

1984 *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr. – 1700 e.Kr.* Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1994 *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget.

1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget.

Schanche, Audhild

1995 Det symbolske landskapet – landskap og identitet i samisk kultur. *Ottar* 207:38-47.

Shumkin, Vladimir

- 1990 The rock art of russian lapland. I: *Fennoscandia Archaeologica* 7:53-67.
- 2000 The Rock Art, Labyrinths, Seids and Beliefs of Eastern Lapland`s Ancients Population. I *Myanndash. Rock Art in the Ancient Arctic*, red. av Antero Kare, s. 202-241. Arctic Centre Foundation, Rovaniemi.

Simonsen, Povl

- 1955 Helleristninger I Finnmark. *Ottar* 5:12-14.
- 1958 *Arktiske helleristninger i Nord-Norge II*. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, serie B, No. XLIX.
- 1979 Veidemenn på Nordkalotten 3. Yngre steinalder og overgangen til Metall tid. I: *ISV stensil B historie/arkeologi nr 17*, Universitetet i Tromsø.
- 1991 *Fortidsminner nord for polarsirkelen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- 2000 North-Norwegian Rock Art. I *Myanndash. Rock Art in the Ancient Arctic*, red. av Antero Kare, s. 8-49. Arctic Centre Foundation, Rovaniemi.

Skandfer, Marianne og Inga M. Bruun

- 2006 De eldste husene i Pasvik. I *Varanger årbok 2006*, red. av Thorbjørn Bjørkli, s. 106-117. Sør-Varanger historielag, Vadsø historielag, Vardø historielag.

Sognes, Kalle

- 2003 On Shoreline dating of rock art. *Acta Archaeologica*. 74:189-209.

Stolyar, Abram

- 2000 Spiritual treasures of ancient Karelia. I *Myanndash. Rock Art in the Ancient Arctic*, red. av Antero Kare, s. 128-173. Arctic Centre Foundation, Rovaniemi.

Tanner, Väinö

1929 Antropogeografiska studier inom Petsamo-området, 1, Skolt-lapparna. *Fennia* 49 (4).
Geographical Society of Finland, Helsinki.

Zvelebil, Marek

2003 Enculturation of Mesolithic Landscapes. I *Mesolithic on the Move*. Enculturating the Landscape. *Papers presented at the sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*, red. av Lars Larsen, Hans Kindgren, Kjell Knutsson, David Leoffler and Agneta Åkerlund, s. 65-73. Oxbow Books, Oxford.

Nettsted:

<http://askeladden.ra.no>

Personlig kommunikasjon, uten publikasjon:

Grydeland, Sven Erik (Arkeolog, Tromsø Museum) - 26.10.2006

Søborg, Hans-Christian (Arkeolog, Verdensarvsenter for bergkunst - Alta Museum IKS) -
23.11.2006

Tansem, Karin (Arkeolog, Verdensarvsenter for bergkunst - Alta Museum IKS) –
06.02.2007, 23.04.2007

Programmer:

Sealevel

1998 *Relative Sea Level Changes in Fennoscandia*. *Sealevel software*. Versjon 3.51.
<http://www.imv.uit.no/english/science/sealev/index.htm>

OxCal radiocarbon calibration software. Versjon 3.10.

<http://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCalPlot.html>